

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**H.1070/M.1660 TARİHLİ SURRE-İ HÜMÂYÛN
DEFTERLERİNİN ANALİZİ**

ESRA NUR DEĞİRMENCİ

**TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

OCAK 2020

**H.1070/M.1660 TARİHLİ SURRE-İ HÜMÂYÛN DEFTERLERİNİN
ANALİZİ**

Esra Nur DEĞİRMENCİ

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

OCAK 2020

Esra Nur DEĞİRMENCİ tarafından hazırlanan “H.1070/M.1660 TARİHLİ SURRE-İ HÜMÂYÛN DEFTERLERİNİN ANALİZİ” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Gazi Üniversitesi Tarih Anabilim Dalında Yeniçağ Tarihi Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman (Başkan) : Prof. Dr. Yasemin DEMİRCAN

Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Üye : Prof. Dr. Hamza KELEŞ

Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Üye : Prof. Dr. Mustafa ALKAN

Tarih Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi: 13/01/2020

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....

Prof. Dr. Figen ZAİF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Esra Nur DEĞİRMENCİ

13.01.2020

H.1070/M.1660 TARİHLİ SURRE-İ HÜMÂYÛN DEFTERLERİNİN ANALİZİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Esra Nur DEĞİRMENCİ

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ocak 2020

ÖZET

İslâm ve Türk tarihinden gelen kültürel birikim Osmanlı Devleti için büyük bir zenginlik kaynağı olmuştur. Bilgiye ve irfana dayanan bu medeniyet değerleri tarih boyunca sevgi, hoşgörü, adalet, kardeşlik ve dayanışma gibi unsurları ön planda tutmuştur. Bunu, çalışma boyunca kullanılan vesikalar aracılığıyla da görmek mümkündür. Bu kültür emanetine sahip çıkmak, gelecek nesillere aktarmak ve bilinmesini sağlamak amacıyla Osmanlı'da mühim bir yeri olan “Surre-i Hümayûn” sistemi üzerinde çalışma yapılmasına karar verildi. Nitekim yaşanan yüzyıla sunulabilecek yenilikler ancak sahip olunan zengin birikimin işlenmesiyle mümkündür. Abbâsîler ile başlayan surre gönderme geleneği Fâtîmîler, Eyyûbîler, Memlûkler döneminde devam etmiş olmakla birlikte, Osmanlılar zamanında da hem Peygamber sevgisinin bir yansıması hem de kutsal topraklara olan saygının bir sonucu olarak özgün terkiplerle uygulanmıştır. Osmanlılar'dan önce yalnızca Mekke ve Medine'ye gönderilen surre, Osmanlılar döneminde bu iki şehrin yanında Kudüs'e de gönderilmeye başlanmıştır. Bu surreler Medine'de Ravza-i Mutahhara, Mekke'de Mescid-i Haram ve Kudüs'te Mescid-i Aksâ görevlilerine ve bu mabetlere yakın oturan fukaraya, âlimlere, toplum ileri gelenlerine tahsis edilen hediye ve parayı ihtiva etmektedir. Surre göndermeyi gelenek haline getirmiş olan Osmanlılar, devletin yıkılışına kadar bu geleneği titizlikle sürdürmüştür. Bu çalışma kapsamında arşiv kaynaklarından faydalanılarak H.1070/M.1660 tarihinde Mekke, Medine ve Kudüs'e gönderilen surre defterlerinin tamamı incelenerek analiz edilmiş, surre payından nereye/kime, ne miktar verileceği tespit edilerek gönderilen toplam surre miktarları belirtilmiştir. Surre defterleri incelenerek hazırlanan bu çalışma, hem Osmanlıların dinî, hukukî, iktisâdî ve sosyal hayatı hakkında hem de Mekke, Medine ve Kudüs'te yaşayan yerli halkın sosyal yapısı hakkında fikir vermesi bakımından önemlidir. Buna ilaveten H.966-H.1176/M.1559-M.1763 tarihli 74 adet mühimme defterinden surre ile ilgili 173 adet hüküm incelenmiş, bahsi geçen hükümlerden güvenlik tedbirleri ile ilgili olanlar 3. bölümde aktarılmıştır.

Bilim Kodu	: 117514
Anahtar Kelimeler	: Osmanlı Devleti, Surre, Surre-i Hümayûn, Haremeyn, Mekke, Medine, Kudüs, IV. Mehmed
Sayfa Adedi	: 139
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Yasemin Demircan
Orcid ID	: 0000-0003-1266-2442

Analysis of Surra-i Hümayun Registries from H.1070/M.1660
(M.Sc. Thesis)

Esra Nur DEĞİRMENCİ

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

January 2020

ABSTRACT

The cultural accumulation from Islamic and Turkish history has been a source of great wealth for the Ottoman Empire. Throughout history, these values of civilization based on knowledge and wisdom have given priority to such elements as love, tolerance, justice, brotherhood and solidarity. This state is also possible to see this through the documents used throughout the study. It has been decided to study on the “Surre-i Hümayûn” system, which has an important place in the Ottoman Empire, in order to protect this cultural trust, to pass it on to future generations and to make it known. As a matter of fact, innovations that can be presented to the century are only possible by processing the rich accumulation. Although the tradition of delivering surre, which started with Abbâsîs, continued during the period of Fatimids, Eyyubîs, Mamluks, it was applied with original compounds as a result of the love of the Prophet and respect for the Holy Lands during the Ottomans. Surre, which was sent only to Mecca and Medina before the Ottomans, was started to be sent to Jerusalem in addition to these two cities during the Ottomans period. These surres included the gifts and money allocated to the officials of Ravza-i Mutahhara in Madinah, Masjid al-Haram in Mecca and Masjid al-Aqsa in Jerusalem and the poor, scholars and community elders who live close to these temples. The Ottomans who made sending Surre tradition meticulously continued this tradition until the fall of the state. Within the scope of this study, using the archive resources, all the surre books sent to Mecca, Medina and Jerusalem on H.1070 / M.1660 were analyzed and the total amount of surre was sent by determining where and to whom amount to be given. This study being prepared by examining surre books is important in terms of giving an idea about the religious, legal, economic and social life of the Ottomans as well as the social structure of the indigenous people living in Mecca, Medina and Jerusalem. In addition, 173 provisions related to surre were examined from 74 Muhimme Books dated H.966-1176 / M.1559-1763, and those related to security measures were mentioned in Chapter 3.

Science Code : 117514
Key Words : Ottoman Empire, Surre, Haremeyn, Mecca, Medina, Jerusalem, Mehmed IV.
Page Number : 139
Supervisor : Prof. Dr. Yasemin Demircan
Orcid ID : 0000-0003-1266-2442

TEŞEKKÜR

Bu çalışmada bilgi ve deneyimleri ile yol gösteren ve desteğini hiç esirgemeyen danışman hocam Sayın Prof. Dr. Yasemin DEMİRCAN'a, konu belirleme aşamasında önemli katkıları olan değerli hocam Sayın Prof. Dr. Mustafa ALKAN ve değerli arkadaşım Zeynep BAŞPINAR'a, kaynak konusunda katkı sağlayan Sayın Prof. Dr. Münir ATALAR'a, arşiv belgelerinin transkripsiyonu aşamasında yardımlarını esirgemeyen başta Abdurrahman BULUT olmak üzere "T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı" çalışanlarına, "Türk Tarih Kurumu ve Gazi Üniversitesi Kütüphaneleri" çalışanlarına, bu çalışmayı okuyup tecrübelerini paylaşan Sayın Dr. Banu ALTINOVA'ya, yardım ve desteklerinden dolayı sevgili ablam Esma DEĞİRMENCİ MUTLU'ya, yolumun kesiştiği ve çalışmaya katkı sağlayan tüm dostlarıma ve hocalarıma, öğrenim hayatım boyunca maddi ve manevi desteğini eksik etmeyen ve hep yanımda olan aileme yürekten teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR.....	xi
1. GİRİŞ.....	1
2. MEDİNE-İ MÜNEVVERE, MEKKE-İ MÜKERREME VE KUDÜS-İ ŞERİF'İN MANEVÎ DOKUSU	3
2.1. Medine-i Münevvere: Aydınlanmış Şehir.....	3
2.2. Mekke-i Mükەرreme: Azîz Mekke.....	4
2.3. Kudüs-i Şerîf: Haremeyn'in Üçüncüsü.....	6
3. TARİHSEL SÜREÇTE SURRE-İ HÜMÂYÛN.....	9
3.1. Surre ve Surre-i Hümâyûn'un Anlamı	9
3.2. Osmanlılara Kadar Surre-i Hümâyûn.....	10
3.3. Osmanlılar Döneminde Surre-i Hümâyûn	12
3.3.1. Mısır'ın Fethi ve Sonrasında Surre Gönderimi	15
4. SURRE-İ HÜMÂYUN GÜZERGÂHI VE MÜHİMME DEFTERLERİ IŞIĞINDA YOL GÜVENLİĞİ	33
5. H.1070/M.1660 TARİHLİ SURRE-İ HÜMÂYÛN DEFTERLERİNİN ANALİZİ.....	45
5.1. Medine-i Münevvere'ye Gönderilen Surre-i Hümâyûn	46
5.1.1. 52 Numaralı Defterin İncelenmesiyle Tespit Edilen Surre-i Hümâyûn	46
5.1.1.1. 52 Numaralı defterde yer alan diğer gelirler.....	84
5.1.2. 56 Numaralı Defterin İncelenmesiyle Tespit Edilen Surre-i Hümâyûn	85
5.1.3. 59 Numaralı Defterin İncelenmesiyle Tespit Edilen Surre-i Hümâyûn	87

5.1.4. 60 Numaralı Defterin İncelenmesiyle Tespit Edilen Surre-i Hümâyûn	88
5.2. Mekke-i Mükەرreme'ye Gönderilen Surre-i Hümâyûn.....	89
5.2.1. 54 Numaralı Defterin İncelenmesiyle Tespit Edilen Surre-i Hümâyûn	89
5.2.1.1. 54 numaralı defterde yer alan diğer gelirler.....	94
5.2.2. 55 Numaralı Defterin İncelenmesiyle Tespit Edilen Surre-i Hümâyûn	95
5.2.3. 57 Numaralı Defterin İncelenmesiyle Tespit Edilen Surre-i Hümâyûn	96
5.2.4. 58 Numaralı Defterin İncelenmesiyle Tespit Edilen Surre-i Hümâyûn	97
5.3. Kudüs-i Şerîf'e Gönderilen Surre-i Hümâyûn	100
5.3.1. 53 Numaralı Defterin İncelenmesiyle Tespit Edilen Surre-i Hümâyûn	100
5.3.1.1. 53 Numaralı defterin birinci bölümü	101
5.3.1.2. 53 Numaralı defterin ikinci bölümü.....	105
5.3.1.3. 53 Numaralı defterin üçüncü bölümü	110
5.3.1.4. 53 Numaralı defterin dördüncü bölümü.....	112
6. SONUÇ	115
KAYNAKLAR	119
EKLER.....	125
EK-1. Mekke-i Mükەرreme -Kâbe'nin elle yapılmış resmi. (E.H.T)-.....	126
EK-2. Medine-i Münevvere	127
EK-3. Kudüs'ten bir görünüş	128
EK-4. 1/1. Osmanlı Devleti Asyası-Batı, Arabistan Yarımadası'ndaki telgraf hattını gösterir harita. Hacca giden Müslümanların yol güzergâhı ve yapılması düşünülen telgraf hattını göstermiştir.	129
EK-5. 1/2. Osmanlı Devleti Asyası-Batı, Arabistan Yarımadası'ndaki telgraf hattını gösterir harita. Hacca giden Müslümanların yol güzergâhı ve yapılması düşünülen telgraf hattını göstermiştir.	130
EK-6. Hicaz telgraf hattının Medine'ye girişinde yapılan tören.	131
EK-7. IV. Mehmed Han'ın tuğrası.....	132
EK-8. Medine-i Münevvere'ye gönderilen surre defterinin giriş sayfası.	133
EK-9. Mekke-i Mükەرreme'ye gönderilen surre defterinin son sayfası.....	134

EK-10. Kudüs’e gönderilen surre defterinin son sayfası.	135
EK-11. Surrenin gönderildiği kişinin Medine-i Münevvere’deki adresinin bulunduğu surre çantasının ön yüzü.	136
EK-12. Surre çantasını Medine-i Münevvere’ye gönderen kişinin, hediye alındıktan sonra çantanın geri gönderilmesini sağlamak üzere adresinin yazılı olduğu arka yüzü.	137
EK-13. Dâruhîlâfe Altınları/Surre Altınları	138
ÖZGEÇMİŞ	139

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 5.1. 52 Numaralı defterde, buğday taksim olunan Medine ahalisi ve mücâvirinden bazı kimselerin açıklanan isim ve surre miktarları.....	47
Çizelge 5.2. 52 Numaralı defterde bazı hayrât sahiplerinin vakıflarından tayin olunan surre	52
Çizelge 5.3. 52 Numaralı defterde zikrolunan diğer vakıflar (genel toplamdan sonra) .	68
Çizelge 5.4. 52 Numaralı defterde yer alan İstanbul Ermeni cizyesi	71
Çizelge 5.5. 52 Numaralı defterde zikrolunan cemâatler	72
Çizelge 5.6. 52 Numaralı defterde zikrolunan diğer cemâatler (genel toplamdan sonra).....	80
Çizelge 5.7. 52 Numaralı defterde zikrolunan mektepler	81
Çizelge 5.8. 52 Numaralı defterde zikrolunan zaviyeler	83
Çizelge 5.9. 56 Numaralı defterde zikrolunan cemâatler	86
Çizelge 5.10. 54 Numaralı defterde zikrolunan vakıflar.....	90
Çizelge 5.11. 54 Numaralı defterde zikrolunan cemâatler	92
Çizelge 5.12. 54 Numaralı defterde zikrolunan diğer vakıflar	94
Çizelge 5.13. 55 Numaralı defterde surrenden en çok pay alanlar	96
Çizelge 5.14. 58 Numaralı defterde zikrolunan cemâatler	98
Çizelge 5.15. 53 Numaralı defterde zikrolunan cemâatler	102
Çizelge 5.16. 53 Numaralı defterde zikrolunan vakıflar.....	105
Çizelge 5.17. 53 Numaralı defterin ikinci bölümünde zikrolunan cemâatler	106
Çizelge 5.18. 53 Numaralı defterin üçüncü bölümünde zikrolunan cemâatler.....	111
Çizelge 5.19. 1070/1660 Tarihli surre defterlerinde tespit edilen Surre-i Hümayûn.....	116

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
Bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BDAGM	Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
Bsmv.	Basımevi
C.	Cilt
DİA.	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB.	Diyanet İşleri Başkanlığı
EV.HMK.SR.	Evkâf Haremeyn Mukataası Surre Defterleri
H./h.	Hicrî
Haz.	Hazırlayan
Hız.	Hazreti/Hazretleri
M.	Milâdi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
Müt.	Mütercim
OADB	Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı
OTDTS.	Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü
s.	Sayfa
S.	Sayı
TDV.	Türkiye Diyanet Vakfı
TOD	Tarih Okulu Dergisi
TSMA	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
vb.	Ve benzeri
vs.	Ve saire
Y.	Yıl
Yay.	Yayınları

1. GİRİŞ

İçine para konulan kese veya çıkın anlamına gelen “surre”, terim olarak başta Abbâsîler olmak üzere Fâtımî, Eyyûbî, Memlûklü ve Osmanlıların hac mevsimlerinde Mekke, Medine ve Kudüs’e gönderdikleri para, buğday, gıda, kumaş, kıyafet gibi bilumûm hediye ve yardımları ifade eder. İslâm âleminin ve İslâm halifelerinin büyük saygı duyduğu Haremeyn (Mekke-Medine) ve Kudüs her dönemde oldukça önemli olmuştur. Bundan dolayı İslâm halifeleri, asırlar boyunca bu kutsal beldelere yardımlarını esirgememişlerdir. Abbâsîler ile başlayan bu kadim gelenek, Osmanlılarda da devam etmiş ve ilk defa Yıldırım Bayezid Han tarafından Haremeyn ahalisine surre gönderilmiştir. Yıldırım Bayezid Han’dan sonra oğlu Çelebi Mehmed Han ve sonra II. Murâd Han da surre göndermiştir. II. Murâd Han diğer iki padişahdan farklı olarak Mekke ve Medine ile birlikte Kudüs’e de her yıl surre göndermiştir ve sonraki yıllarda surrenin miktarı arttırılarak gönderilmeye devam etmiştir. Surre gönderme geleneği Yavuz Sultân Selim Han döneminde Mısır’ın fethi ve Haremeyn’in Osmanlı yönetimine geçmesiyle müesseseseleşmiş, yardımlar iki katına çıkarılmış ve devletin yıkılışına kadar bu gelenek hassasiyetle sürdürülmüştür.

Surre-i Hümayûn, Osmanlı Devleti içinde varlığını yıllar boyu devam ettirmiş güçlü bir sistemdir. Bu sistem içinde hem hac vazifesini yerine getirmek hem de gönderilen aynî ve nakdî yardımları yerine ulaştırmak maksadıyla surre alayları tertip edilmiş, İstanbul ve Mısır olmak üzere iki bölgeden surre gönderilmiştir. İstanbul merkezli surre alayları büyük bir törenle İstanbul’dan yolcu edilir, yol boyunca farklı yerlerden hacı adaylarının katılımıyla büyüyen kabile, Ramazan ayında Şam’a ulaşırdı. Şam’da törenlerle karşılanan kabile burada kendisine katılan kervanla yoluna devam eder ardından ulaştığı Medine ve Mekke’de de törenlerle karşılanırdı. Hac vazifesi yerine getirildikten ve hazırlanan surre defterleri esas alınarak surre dağıtımı yapıldıktan sonra dönüş yoluna çıkılırdı.

Bu çalışma, surre dağıtımında esas alınan ve IV. Mehmed Han dönemine denk gelen 1070 (1660) tarihli surre defterlerini kapsamaktadır. Çalışma dâhilinde Mekke, Medine ve Kudüs defterleri yer almaktadır. Defterlerin içeriğinde hangi vakıfların ne miktarda yardım yaptığı ve bu vakıflardan yapılan yardımların kimlere, hangi hizmetler karşılığı ulaştırılacağı bilgisi mevcuttur. Yine cemâatlerde bulunan mensuplara, ne miktarda ve

hangi hizmetleri karşılığında surre tahsis edildiği belirtilmektedir. Bununla birlikte mektep ve zaviyelere yapılan yardımların detaylarını da görmek mümkündür.

Bu çalışmanın amacı; Osmanlı Devletinin 1660 yılında Mekke, Medine ve Kudüs'te bulunan cemaat, mektep ve zaviyelere gönderdiği surre miktarını tespit ederek, Osmanlı Sultânlarının Haremeyn ve Kudüs'e verdiği ehemmiyeti vurgulamaktır.

“H.1070/M.1660 Tarihli Surre-i Hümayûn Defterlerinin Analizi” adlı tez, giriş ve sonuç da dâhil olmak üzere altı başlık halinde düzenlenmiştir. Giriş kısmında konuya giriş mahiyetinde bir metin yazılıp, tezin amacı ve yöntemi üzerinde durulmuştur. İkinci kısımda Mekke, Medine ve Kudüs'ün manevi dokusu; üçüncü kısımda Surre-i Hümayûn'un tarihsel süreçteki yeri; dördüncü kısımda Surre-i Hümayûn güzergâhı ve bu güzergâhtaki yol güvenliği ele alınmıştır. Beşinci bölümde ise 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59 ve 60 numaralı surre defterleri incelenerek defterlerde bulunan vakıflar kanalı ile Haremeyn ve Kudüs'te bulunan cemâat, mektep ve zaviyeler için tayin edilen surre miktarları tespit edilmiştir. Sonuç kısmında, çalışmadan elde edilen bulgular ve çalışma ile katkı sağlanan noktalar vurgulanmıştır. Ayrıca 21 adet çizelge, 13 adet ek, 288 adedi surre defterlerinden ve 46 adedi mühimme defterlerinden olmak üzere toplamda 334 adet belge kullanılmıştır. Kullanılan begelerin yanı sıra, dönemin sosyal ve kültürel hayatının anlaşılması bakımından önemli birer kaynak olarak kabul edilen seyahatnamelerden ve konuyla ilgili yapılan diğer çalışmalardan da faydalanılmıştır.

2. MEDİNE-İ MÜNEVVERE, MEKKE-İ MÜKERREME VE KUDÜS-İ ŞERİF'İN MANEVÎ DOKUSU

Hicaz bölgesinde yer alan Mekke ve Medine, İslâm dünyası için en kutsal iki mekânın (Kâbe-i Muazzama ve Ravza-i Mutahhara) bulunduğu, ‘gayrimüslümlerin ikametine müsaade edilmeyen’¹ kutsal şehirlerdir. Osmanlı yazılı belgelerinde genellikle Haremeyn-i Şerifeyn olarak geçen ‘iki harem’ anlamına gelen Haremeyn, bu iki kutsal şehri ifade etmektedir. Mekke, Kâbe’nin inşasından itibaren “harem” (korunmuş yer) kabul edilirken Medine, hicretten sonra Hz. Peygamber tarafından harem sayılmıştır. Mekke’deki Kâbe-i Muazzama’nın bulunduğu Mescid-i Haram ve Medine’deki Ravza-i Mutahhara’nın bulunduğu Mescid-i Nebvî’den sonra İslâm âlemi için en kutsal mekân, Müslümanların ilk kıblesi olan Mescid-i Aksâ’nın bulunduğu Kudüs’tür. Bazı peygamberlerin ve ailelerinin mezarlarını barındıran Halîl şehri de bilhassa Haçlı seferlerinden itibaren Haremeyn-i Şerifeyn adıyla anılmış, Kudüs için “Haremeyn’in üçüncüsü” tabiri de kullanılmıştır.²

2.1. Medine-i Münevvere: Aydınlanmış Şehir

Suudi Arabistan’ın Hicaz bölgesinde, Mekke’nin 350 km. kadar kuzeyinde ve Kızıldeniz kıyısından 130 km. içeride³ olmakla birlikte kuzeyinde Uhud dağı, güneyinde Ayr dağı ile çevrilmiştir. Doğu ve batıda Harra veya Laba denilen siyah bazalt taşları ile sınırlanan⁴ şehir, su kaynakları bakımından oldukça zengindir.⁵

40 yaşında peygamber olduktan sonra Mekke’den Medine’ye hicret eden⁶ Hz. Muhammed’in peygamberlik hayatının son on yılı burada geçmiş Kur’an’ın büyük bir kısmı bu topraklarda inmiştir.⁷ Mekke ile birlikte iki Harem’den (Haremeyn) biri olan Medine, hicret yurdu olması ve halkının herhangi bir zorlama olmaksızın İslâmiyet’i

¹ Küçükaşçı, M. S. (1998). *Hicaz*. (C. 17. s. 433). İstanbul: DİA.

² Buzpınar, Ş. T., Küçükaşçı, M. S. (1997). *Haremeyn*. (C. 16. s. 153). İstanbul: DİA.

³ Bozkurt N., Küçükaşçı, M. S., (2003a). *Medine*. (C. 28. s. 305). İstanbul: DİA.

⁴ Elkabashi, A. M. O. (2006). *Osmanlı Medinesi: XVI. Y.Y.’da Mukaddes Bir Şehrin İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

⁵ Bozkurt, N., Küçükaşçı, M. S. a.g.m., 2003a, 305.

⁶ Evliyâ Çelebi. (2017). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Kütahya, Manisa, İzmir, Antalya, Karaman, Adana, Halep, Şam, Kudüs, Mekke, Medine*. (İkinci Baskı). (Haz. S. A. Kahraman). C. 2, 9. kitap. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. (Eserin orijinali 1314’de yayımlandı), 663.

⁷ Karagöz, İ., Keskin, M., Altuntaş, H. (2009). *Hac İlmi Halî*. (Yedinci Baskı), Ankara: DİB Yay., 205.

benimsemesinden dolayı “Kur’an’la fethedilmiş” kabul edilir.⁸ İslâmdan önceki adı “Yesrib”⁹ iken, Hz. Peygamber tarafından hicretten sonra “el-Medine” diye adlandırılmıştır. Zamanla Medinetü’n-Nebi (Peygamber’in şehri) ve el-Medinetül Münevvere (Allah Resûlünün nuru ile aydınlanmış şehir) şeklinde anılmaya başlamıştır. İlk İslâm Devleti Hz. Muhammed’in öncülüğünde Medine’de kurulmuş, İslâmiyet dünyaya buradan yayılmıştır. Medine’de vefat eden Hz. Muhammed de burada toprağa verilmiştir.¹⁰

Sahihi Buhârî’de bu şehrin önemi şöyle ifade edilir: “Sadr-ı İslâm’da Medine-i Münevvere hilâfet-i İslâmiye’nin makarrı¹¹ ve melcei¹² olup bütün müslümanlar hayrâtı buraya sevk olunurdu. Bu cihetle, Medîne, müslümanların en ma’mûr ve medenî bir şehri, bir merkezi idi. Ashâb ve Tâbiîn’den¹³ bunca ulemâ ve fukahânın¹⁴ makarrı bulunuyordu.”¹⁵

2.2. Mekke-i Mükerre: Azîz Mekke

İlk vahyin indiği, İslâmın doğup geliştiği iki şehirden birisi olan Mekke, “Arap yarımadasının kuzeyinde Batnımekke (Bekke) adı verilen bir vadi üzerinde kurulmuştur.”¹⁶ Hz. Muhammed’in doğup büyüdüğü, on üç yıllık peygamberlik hayatını geçirdiği bu şehir, hicretin sekizinci yılında Hz. Muhammed tarafından fethedilmiştir.¹⁷

Müslümanlarca kutsal olarak bilinen Mekke, bu kutsiyeti Müslümanların namaz kılarken yöneldikleri Kâbe’den almaktadır. Kâbe, Müslümanlarca Allah adına yapılan ilk mâbed ve yine Allah’ın isteği ile yapılmış bir bina kabul edilir.¹⁸

⁸ Bozkurt N., Küçükaşçı, M. S., a.g.m., 2003a, 306.

⁹ Ahzâb Sûresi, 33/13. Haz. Karaman, H., Özek, A., Dönmez, İ. K., Çağrııcı, M., Gümüş, S., Turgut, A., *Kur’ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâlî*, TDV Yay., 411.

¹⁰ Karagöz, İ., Keskin, M., Altuntaş, H., a.g.e., 2009, 205.

¹¹ Makarr: 1. Karar edilen, durulan yer, karargâh. 2. Oturulan yer. 3. Ocak, merkez. (Künyeleri verilmeyen ve anlamları dipnotlarda açıklanan kelime ve deyimlerin izahı için; Devellioğlu, F. (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları. sözlüğü kullanılmıştır).

¹² Melce’: İlticâ edecek, sığınacak yer.

¹³ Tabiîn: Hz. Muhammed’i görmüş olanları görüp kendilerinden hadis dinlemiş olanlar.

¹⁴ Fukahâ’: Fakih’in çoğulu. Fakih: Fıkıh (din, şeriat) ilminin üstâdı.

¹⁵ Zeynü’d-dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdi’l-Lâtifi’z-Zebidî. (1985). *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*. (Müt. Darülfünun Müderrislerinden Ahmed Naim). C. 6. Ankara: DİB Yay., 235.

¹⁶ Bozkurt N., Küçükaşçı, M. S., (2003b). Mekke. (C. 28. s. 555). İstanbul: DİA.

¹⁷ Örenç, A. (2015). “Hadisler Çerçevesinde Mekke Şehri ve Fazileti.” *TOD*, Y. 8, (XXII), 87.

¹⁸ Ecer, A. Vehbi. (1989). “Tarih Boyunca Mekke’nin Yönetimi”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (3), 297-311.

Uzunçarşılı; “içinde Kâbe’nin bulunduğu Mescid-i Haram Mekke’nin ve Kâbe de Mescid-i Haram’ın ortasındadır”¹⁹ ifadesiyle Mescid-i Haram’ın içinde bulunan Kâbe’nin, Mekke’nin tam olarak merkezinde olduğunu belirtmiştir. Kâbe’nin Müslümanların kıblesi olması sebebiyle İslâm coğrafyacıları III. (IX.) yüzyıldan itibaren dünyayı Mekke’nin merkezinde yer alan Kâbe’ye göre bölümlere ayıran tasarımlar geliştirmişlerdir. Buna göre dünya, merkezinde Kâbe’nin yer aldığı bir daire şeklindedir; yeryüzündeki ülkelerin her biri Kâbe’nin bir cephesine bakar. Bundan dolayı Kâbe’nin etrafında gerçekleşen tavaf dünyanın kendi etrafında dönüşünü sembolize etmektedir.²⁰

Kâbe’nin etrafı “Mescid-i Şerîf” diye de tabir olunan Mescid-i Haram’dır. “Haram” unvanı Beyt’ten ve Mescid’den başka Mekke şehrine de Kur’ân ile verilmiş ve bu beldeye şeref bahşetmek için Harem dâhilinde kan dökmek, ağaç kesmek, av avlamak haram kılınmıştır.²¹

Harem-i Şerîf çeşitli zamanlarda tamir ve tevsi²² edilmiştir ki Osmanlılar zamanında en güzel şeklini almıştır. Yavuz Sultân Selim zamanına kadar Harem-i Şerîf’in sakfları²³ ve revakları²⁴ ahşap idi. Yavuz Sultan Selim Han tarafından tayin edilen Mısırlı Ahmet Bey marifetiyle bu ahşap sakflar ve revaklar yıkılıp yerine müzehheb²⁵ alemlı kubbeler inşa edilmiştir. Sonra sıra ile Sultân Ahmed, Hamîd-i evvel, Sultân Mahmut, Abdülmecid zamanlarında Harem-i Şerîf’in çeşitli tarafları tamir ve tezyin²⁶ edilmiş ve etrafında nice ma’mûreler meydana getirilmiştir.²⁷ Bundan başka su kaynakları bakımından fakir bir yerleşim birimi olan Mekke’de su ihtiyacını karşılamak üzere su kuyuları açılmıştır. Hz. İbrahim’in eşi Hacer ve oğlu İsmail’i Mekke’ye getirmesinden sonra bulunan Zemzem²⁸ Kuyusu, şehirdeki en önemli su kaynağı olma özelliğini günümüzde de sürdürmektedir.²⁹

¹⁹ Uzunçarşılı, İ. H. (2013). *Mekke-i Mukerreme Emirleri*. (İkinci Baskı). Ankara: TTK., 3.

²⁰ Bozkurt N., Küçükbaşçı, M. S., a.g.m., 2003b, 555.

²¹ Zeynü’d-dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdi’l-Lâtifi’z-Zebîdî., a.g.e., 1985., C. 6, 51. (Detaylı bilgi için bkz., Neml Sûresi 27/91, Kasas Sûresi 28/57).

²² Tevsi: Genişletme, genişletilme.

²³ Sakf: Tavan, çatı, dam.

²⁴ Revak: Üstü örtülü, önü açık yer.

²⁵ Müzehheb: Tezhib olunmuş, altın suyuna batırılmış.

²⁶ Tezyin: Zînetlendirme, süsleme, süslenme.

²⁷ Zeynü’d-dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdi’l-Lâtifi’z-Zebîdî., a.g.e., 1985., C. 6, 50.

²⁸ Kâbe civarındaki meşhur kuyunun suyuna verilen addır; Buna zemzem suyu demek olan «Âb-ı zemzem» denir. Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: C. 3, 651).; Kâbe civarındaki meşhur kuyu. Devellioğlu, a.g.e., 2010, 1373.; Allah’ın hikmeti olarak kullanıldıkça bir damla bile eksilmeyen, diğer sulardan farklı olarak biraz tuzlu ve kokulu, nice bin derde deva olan zemzemi bir adam 10 okka (Osmanlıda kullanılan 1.283 gram ve 400 dirheme eşit olan eski bir ağırlık

2.3. Kudüs-i Şerîf: Haremeyn'in Üçüncüsü

Kudüs, Müslümanlar için üçüncü en kutsal şehir olan bir ibadet şehridir. Müslümanların ilk kıblesi ve önemli üç mescidden birini -Mescid-i Aksâ'yı- barındıran Kudüs, İsrâ'nın ikinci durağı, Mirâc'ın ise ilk basamağıdır. İsrâ, geceleyin yürüme -gece yolculuğu- anlamlarıyla anılır ki Allah'ın, Kur'ân'da, "Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir; O, gerçekten işitendir, görendir."³⁰ diye buyurduğu âyette Hz. Muhammed'in Mekke'deki Mescid-i Haram'dan Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya götürülmesi şeklinde gerçekleşen mucizevi³¹ olaydır. Bu olay da Mescid-i Aksâ'yı dolayısıyla Kudüs'ü Müslümanlar açısından kıymetli kılmaktadır.

Bugün Kâbe'ye çevresiyle birlikte Mescid-i Haram denildiği gibi Mescid-i Aksâ'ya da çevresiyle birlikte Harem-i Şerîf denilmekte ve bununla eski Kudüs'teki surlarla çevrili bulunan, içinde Kubbetü's-Sahra'nın da yer aldığı kutsal mekân kastedilmektedir.³² Beyt-i Makdîs de denilen Mescid-i Aksâ, yeryüzünde Mescid-i Haram'dan sonra bina edilen ikinci mâbeddir. Ve Mescid-i Haram'dan bir aylık mesafe uzak bulunduğu için 'Aksâ = Çok ırak' vasfıyla nitelendirilmiştir. Mescid-i Aksâ Hz. Musa'dan Hz. İsa zamanına kadar peygamberlerin toplandığı yer ve mukaddes vahy menzili olduğu için Hz. Muhammed'in mirâcında da yol uğrağı kılınmıştır.³³ Müslümanlar için büyük bir değere sahip olan Kudüs, aynı zamanda Hristiyanlık ve Musevîliğe dair izler taşıması sebebiyle bu iki din için de oldukça büyük bir öneme haizdir. Hz. İsa Kudüs'teki Beytüllahm'da³⁴ doğmuştur.³⁵

ölçü birimi) içse zarar gelmez. Bu dünya sularının hepsinde koku yoktur. Ama bu Zemzem suyunda sabah vaktinde öğle vaktine kadar gül kokusu alınır. İkinci vaktine kadar menekşe koklanır, akşama dek ise yasemin kokusu alınır. Yatsı vaktine dek kâdî kokusu vardır. Ondan sonra saf süt kokusu alınır. Evliyâ Çelebi, a.g.e., 2017, 824.

²⁹ Bozkurt N., Küçükaşçı, M. S., a.g.m., 2003b, 561.

³⁰ İsrâ Sûresi, 17/1. Haz. Karaman, H., Özek, A., Dönmez, İ. K., Çağrı, M., Gümüş, S., Turgut, A., *Kur'ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâli*, TDV Yay., 266.

³¹ İsrâ' ve Mirâc vakasında Cenâb-ı Hakk'ın Peygamberi'ne gösterdiği âyetler; bir gecenin az zamanında bir aylık mesâfe kat' ettirilerek Kudüs ve oradan yükseltip âlî makamlar gösterilerek geri döndürülmesiyle bütün bu makamlarda gösterilen mucizelerdir. ***Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi***, (1985). C. 10. Ankara: DİB Yay., 57.

³² Bozkurt N., (2004). *Mescid-i Aksâ*. (C. 29. s. 268). İstanbul: DİA.

³³ Zeynü'd-dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdî'l-Lâtîfî'z-Zebîdî., a.g.e., 1985, C. 10. 57.

³⁴ Kudüs toprağında 200 haneli, bağlı bahçeli köydür. Bu köy içinde Beytüllahm ibretliktir. Hz. Dâvud Câlût'u katledip tüm askerini kılıçtan geçirip gaza malıyla bu Beytüllahm'i yapmıştır, ama ilk ismi İlyâ'dır. Sonra Hz. İsa bu manastırda doğduğu için bu kiliseye Beytüllahm denilmiştir. Evliyâ Çelebi, a.g.e., 2017, 534-535.

³⁵ Evliyâ Çelebi, a.g.e., 2017, 535.

İnciller'e göre Hz. İsa'nın dünyevî hayatı Kudüs'te sona ermiş ve havârilere orada "kutsal ruh"u almışlardır.³⁶ 124 bin peygamberin yuvaları³⁷, dört kitapta -İncil, Tevrat, Zebûr ve Kur'ân'da³⁸- övülen Kudüs, Yahudi şeriatında Tanrı tarafından seçilen yer olduğu kabul edildiği için diğer şehirlerden farklıdır. Bu sebeple Yahudiliğin en yüce değerlerinin simgesi olmuştur.

Kudüs, bütün milletler için hâkim olunması gereken bir yerdi. Bu gayeyle çok kere Kudüs Kalesi kuşatılmış, hâkim olmak arzusu ile ordular gönderilmiştir. Osmanlı da Kudüs'te hâkimiyet kurmuş bir devlet olarak fetihten sonra halkla ve ibadethanelerle ilgilenerek bağışlarda bulunmuştur. Kudüs ile ilgilenen en önemli yöneticilerden biri ise Osmanlı sultânı Kanûnî Sultân Süleyman'dır.³⁹ Harman, Kudüs'ün kutsal kabul edilmesini "Kudüs, Hz. İbrâhim'den itibaren pek çok peygamberin yaşadığı, mukaddes olarak da tanımlanan bir bölgede bulunması, Hz. Süleyman'ın inşa ettiği Beytülmakdis'i barındırması, İsrâiloğulları'nın ve onlara gönderilen peygamberlerin mücadelelerine mekân olması açısından semavî dinler geleneğinde önemli bir yere sahip olmuştur." diyerek ifade etmiştir.⁴⁰

Mescid-i Aksâ ve Kubbetüs-Sahra'nın görevlilerine ve orada bulunan halka yaptıkları mali yardımlar Osmanlı sultânlarının Kudüs'e verdikleri önemi anlamamız bakımından kıymetlidir. Bu yardımlar düzenli bir şekilde her yıl hak edenlere gönderilir hale gelmiş ve 'Surre-i sultaniye' olarak bilinmiştir. 1917 yılına kadar Osmanlı devleti bu yardımları göndermeye devam etmiştir.⁴¹

³⁶ Harman Ö. F., (2002). *Kudüs*. (C. 26. s. 326). Ankara: DİA.

³⁷ Evliyâ Çelebi, a.g.e., 2017, 491.

³⁸ "Allahü Teâlâ Kur'ân'da 42 yerde Kudüs'ü yüceltip övmüştür" Evliyâ Çelebi, a.g.e., 2017, 494).

³⁹ Almasri M. (2015). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Kudüs'e Gönderilen Surre-i Hümayun*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun. s. iii.

⁴⁰ Harman Ö. F., (2002). *Kudüs*. (C. 26. s. 327). Ankara: DİA.

⁴¹ Almasri M. (2015). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Kudüs'e Gönderilen Surre-i Hümayun*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun. s. iii.

3. TARİHSEL SÜREÇTE SURRE-İ HÜMÂYÛN

3.1. Surre ve Surre-i Hümâyûn'un Anlamı

Es-surre (الصرة) kelimesi Arapça bir isim olup⁴² “kese”⁴³ “para kesesi, para çıkını”⁴⁴, “akçe kesesi”⁴⁵, “içine para konulan kese veya cüzdan”⁴⁶ “iâne (yardım)”⁴⁷ “mücâvirîn ve eşrâfa atıyye-i mahsusa”⁴⁸ anlamlarına gelmektedir. Şemseddin Sâmî, Surre-i Hümâyûn’u “Haremeyn-i Muhteremeyn’e cânib-i Saltanat-ı Seniyye’den her sene ihdâ’ buyrulan akçe ve saire”⁴⁹ şeklinde tanımlarken Uzunçarşılı, bu kelimenin mâlî terimlerden olduğunu ve yarım yüke, yani elli bin akçeye verilen isim olduğunu, maaş ve muhasebe icmallerinde kullanıldığını, Osmanlılar tarafından her sene surre emini aracılığıyla Mekke ve Medine halkına, şeriflere gönderilen ve Mekke emîri ve Mekke kadısı ve sair alâkadarların huzuriyle dağıtılan malûmiye’lere de surre denildiğini belirtmektedir.⁵⁰ Surre alayı, Kâbe’nin bakımı, her yıl eksiklerinin tespit edilerek tamir ve bakımının yapılması, Müslümanların Hac ibadeti için ortamın hazırlanması ve iktisâdî kaynaklardan yoksun olan Mekke ve Medine fukarasının geçimlerini sağlayacak sadakanın taşındığı Hac kervanıdır; bu taşınan paraya da ‘surre’ denilmektedir.⁵¹

“Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları” adlı eserde Surre-i Hümâyûn; Her sene hac zamanında dağıtılmak üzere, Osmanlı padişahları tarafından Medine’de Ravza-i Mutahhara, Mekke’de Mescid-i Haram, Kudüs’te Mescid-i Aksâ görevlilerine ve bu

⁴² Atalar, M. (1999). *Osmanlı Devletinde Surre-i Hümâyûn ve Surre Alayları*. Ankara: DİB. Yay., 1.

⁴³ Ateş, İ. (1981). “Osmanlılar Zamanında Mekke ve Medine’ye Gönderilen Para ve Hediyeler”. *Vakıflar Dergisi*, (13), 116.

⁴⁴ Devellioğlu, a.g.e., 2010, 1126.; Pakalın, M. Z. (1993). *OTDTS*. İstanbul: C. 3, 280.; Şemseddin Sâmî. (2010) *Kâmus-ı Türkî*. (Tıpkıbasım). İstanbul: Çağrı Yay., 826.; Muallim Nâcî. *Lûgat-ı Nâcî*. 1978, 511.; Tuğlacı, Pars. (1972). *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, İstanbul: Pars Yay., C. VI, 2676.

⁴⁵ Şemseddin Sâmî, a.g.e., 2010, 826.

⁴⁶ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü-Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. (2010). *Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü., III.

⁴⁷ Atalar, M. (1991). “Haremeyn’e Denizden Surre Gönderilmesi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 32, 121.

⁴⁸ Ahmet Vefik (Paşa). (2000). *Lehce-i Osmânî*. (Haz. Prof. Dr. Recep Toparlı). Ankara: TDK Yay., 817.

⁴⁹ Şemseddin Sâmî, a.g.e., 2010, 826.

⁵⁰ Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*. (Üçüncü Baskı). Ankara: TTK Basımevi, 385.

⁵¹ Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. (2008). *Surre-i Hümâyûn*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 9.

mabedler civarında yaşayan yoksul, âlim, hayatıyla insanlara örnek olmuş salih kimselere dağıtılmak üzere tahsis edilmiş hediye ve paralardır.⁵²

3.2. Osmanlılara Kadar Surre-i Hümayûn

İslâm dünyasının en önemli dinî mekânlarının bulunduğu Hicaz Müslüman âleminin gözbebeği konumundadır. Bundan dolayı İslâm halifeleri, gerek Osmanlı öncesi gerekse Osmanlı döneminde bu beldelelere yardımlarını esirgememiş, Haremeyn için yapılan hizmeti önemli bir görev addetmişlerdir. Bu hizmetlerden olup zamanla sistematik hale gelen Haremeyn ahâlisine hediye ve yardım gönderme (surre) âdeti ilk defa Abbâsîler döneminde (750-1258), idarecilik anlamında başarılı halifelerden biri olan Mehdî-Billâh (775-785) döneminde gerçekleşmiştir.⁵³ Muhammed el-Emîn el-Mekkî ise ilk surreyi Abbâsî halifelerinden El-Muktedir-Billâh'ın (908-932) gönderdiğini belirtmektedir.⁵⁴ Fakat günümüz tarihçileri ilk surrenin Halîfe Mehdî döneminde (775-785) gönderildiği görüşünü kabul etmektedirler.

Abbâsî halifesi Mehdî-Billâh, Haremeyn'e ilk defa surre göndermenin yanında 161'de (777-78) başlattığı çalışmalarla on yılda Irak'tan Hicaz'a giden yolu çok rahat ve güvenli bir hale getirmiş; ayrıca Haremeyn arasında posta düzeni kurarak verilen hizmetleri daha da ileri götürmeyi başarmıştır.⁵⁵

Mehdî-Billâh'tan sonraki süreçte Halîfe Me'mûn (813-833) gibi Halîfe Vâsık-Billâh (842-847) da Hz. Hasan neslinden gelmek üzere Hz. Muhammed soyundan olanlara (Sâdât'a) çok ikramlarda bulunmuştur. Hacca gittiği sene dağıttığı paralar (atâyâ), Haremeyn'i zenginleştirecek ölçülerde idi. Bu kadar para dağıtmasının sebebi, Haremeyn

⁵² T.C. BDAGM-OADB, a.g.e., 2010, III.

⁵³ Mehdî Halîfe 169 (m.785-86) senesi evâilinde vefat eylemiştir. Kendileri birr ü ihsânı ve ale'l-husûs Haremeyn ahâlisini pek severlerdi. Bağdad'dan Mekke-i Mükerrreme'ye müntehî olan tarîk-ı hacc-ı şerîfin on iki mahallinde havuzlar kazdırıp şeker şerbetleriyle hüccacı şîrîn-mezâk etmiş ve dâhil-i Beytullâh kandillerine altın zincirler geçirmiştir. 158 (m.775) senesi libâs-ı köhne-i Beytullâh-ı tebdîl ve ol leyla-yı cihan-ârâyı hülle-i tâze ile tebcîl eylediğinden o seneden itibaren her sene Kâbetullah kisvesinin değiştirilmesini âdet edinmiştir. Hicr-i İsmail-i ve menâzil ü merâhil-i hacda bulunan emyâli tecdid ve iktiza eden mevkilerde kuyular kazdırmaya say-ı mezîd eylediği gibi beyne'l-hulefâ Haremeyn ahâlisine sıra düşürdükçe surre irsalî âdetini vaz' eylemiştir. Ondan evvel Haremeyn'e surre gönderilmezdi. Halîfe-i müşârun-ileyh hacc eylediği sene sath-ı şerîf-i Kâbetullah'a âdemler çıkarıp misk ü anber ü gâliye ile her cihetini ta'tîr etmiş ve ba'dehû biribiri üstüne Kâbetullâh üç kıt'a sevb-i dibâ giydirmiştir. Eyüb Sabri Paşa. (1306). *Mirât'ül-Haremeyn*. C. 2. İstanbul: Bahriye Matbaası, 641.

⁵⁴ Mekkî, M. Emin. (2009). *Osmanlı Pâdişâhlarının Haremeyn Hizmetleri*. (Çev. İ. Dönmez). İstanbul: Çamlıca Basın Yayın, (Eserin orijinali 1900 senesinde yayımlandı), 39.

⁵⁵ Küçükaşçı, M. S., a.g.m., 1998, 434.

halkının, Hasan evlâdının hemşehrileri olmasındandı.⁵⁶ Ancak Halife Muktedir-Billâh (908-932) dönemine kadar, Haremeyn'e her yıl düzenli olarak surre gönderildiğinden bahsedemeyiz. Halife Muktedir-Billâh, Haremeyn sakinleri ve yoksullarına her yıl bir miktar surre göndermeyi âdet edinmişti.⁵⁷ Muktedir-Billâh'tan sonra gelen emir ve halifeler kendisini takib etmişler ve surre göndermeye devam etmişlerdir. Hatta kendi cömertliklerine göre de el-Muktedir-Billâh'ın gönderdiği surre miktarını arttırmışlardır.⁵⁸

Mısır'da kurulan Fâtımî, Eyyûbî, Memlûklü devletleri de beldelere hizmette bulunmuşlardır. Fâtımîler (909-1171), Hicaz'ı kendilerine bağlamak için Haremeyn'e para göndermişlerdir. Her sene Hicaz'a gönderdikleri mürettebatın miktarı 120.000 dinar⁵⁹ idi. Vezir (Bazurî) zamanında bunu 200.000 dinara çıkardılar. Osmanlılara gelinceye kadar Hicaz'a gönderilen paranın miktarı hiç bir devlet zamanında bu miktara varmamıştır.⁶⁰ Eyyûbîler hanedanının kurucusu ve ilk hükümdarı Selâhaddîn Eyûbî, imar faaliyetleriyle yakından ilgilenmiştir. Filistin, Mısır, Hicaz ve Yemen'de çok sayıda medrese, zaviye, cami, köprü, kale, hamam onun döneminde inşa edilmiştir.⁶¹ Faaliyetleri kendisinden sonra gelen devlet adamlarına örnek olmuş, Suriye ve Mısır İslâm dünyasının önemli ilim merkezleri haline gelmiştir. Hicaz bölgesine, özellikle Mekke ve Medine'ye önem veren Selâhaddîn "hâdimü'l-Haremeyn" unvanını kullanan ilk hükümdar olmuştur.⁶² Eyyûbîler zamanında (1171-1462), Musul Atabegi Muzafferüddin Kökböri Mekke ve Medine'nin yoksullarına 5.000 dinar tahsisat ayırmış ve su işleriyle de ilgilenmişti. Mekke emîrinin Selçuklu Sultânı Alparslan'a giderek hutbede adının okunduğunu bildirmesi (1069) üzerine

⁵⁶ Atalar, a.g.e., 1999, 4.

⁵⁷ Haremeyn ahâlisine seneden seneye surre irsâli, Muktedir-Billâh Halife'nin eser-i hayrıdır. Kâtib Çelebi'nin tahkikine nazaran müşârun-ileyhin asr-ı hilâfetine değin sükkân-ı Haremeyn'e sene-be-sene surre gönderilmesi âdet olmadığından, fukarâ-yı ahâlî Hicaz kıtasında müstahdem hükûmet memurları için bilâd-ı etraftan müretteb olan 1 milyon 500 bin kuruş ile idâre olunurlardı ki bu paranın 100 bini Yemen'den ve 500 bini Bahreyn'den ve 300 bini Ummân'dan ve 600 bini Yemâme memâlikinden müretteb idi. Eyûb Sabri Paşa, a.g.e., 1306, 648.

⁵⁸ Atalar, a.g.e., 1999, 4.

⁵⁹ Dinar, altın paralara Araplar tarafından verilen isimdir. Fıkıh deyimi olarak on dirhem-i şer'i, yani 2,0125 gr. kıymetindeki altını ifade eder. Bu da 32,5 gr. gümüşe mukabildir. Bir miskal (4,25) gr. ağırlığındaki sikkeye de denir. Bugün bilinen en eski İslâm dinarı, 695'te Bizans tarzında Emevî Halîfesi Abdülmelik'in tasviri ile basılmış olandır. Atalar, a.g.e., 1999, 4.

⁶⁰ Pakalın, a.g.e., 1993, C. III, 284.

⁶¹ Bunların en önemlileri Kahire surları ile kalesi, Nil nehri üzerine yaptırdığı köprüler, Bahrü Yûsuf denilen kanallar, Akkâ ve Kudüs'ün tahkimi, Amr b. Âs Camii, Kubbetü's-sahre ve Mescid-i Aksâ'nın tamiri, Kahire'deki Saîdüssuadâ (Salâhiyye) Hankahı ve Salâhî Hastahanesi'dir. Şeşen, R., (2009). *Selâhaddîn-i Eyyûbî*. (C. 36, 339). İstanbul: DİA.

⁶² Şeşen, R., a.g.m., 2009, C. 36, 339.

bundan çok memnun olan hükümdar emîre çeşitli hediyeler verdiği gibi yıllık bir tahsisat da bağlamıştı.⁶³

Sultân Baybars ile mukaddes bölgeyi ve Kızıldeniz'i hâkimiyeti altına alan Memlûkler Haremeyn idaresi ve hac işlerini ellerine almışlardır. İdari düzenlemelerde bulunup bölgeye hac emirleri ve görevliler tayin ederek, bölge ahalisinin ihtiyaçlarını temine çalışmışlardır. Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevî ve diğer mukaddes mekânların; eski ve kullanılamaz halde olan su kuyularının tamir ve bakımını yaptırarak yeni su kuyuları inşa ettirmiş, kutsal mekânlara çeşitli süslemeler yaptırmışlardır. Ayrıca Pakalın, Eyyubîlerden sonra Mısır'ı ele geçirmiş olan Kölemenlerin -Memlûklüler- (1250-1517) Hicazlıların taraftarlığını kazanmak için her sene bir miktar zâhire gönderdiklerini ve Haremeyn'de buna “Sadakat-i Mısıryye” denildiğini belirtmiştir.⁶⁴

3.3. Osmanlılar Döneminde Surre-i Hümayûn

Osman Turan, Osmanlı Devleti'nin yükseliş devrinden itibaren art arda büyük ve dâhi insanlar yetiştirdiğinden bahsederek Osmanlı padişahlarının millî ve İslâmî amaçları doğrultusunda akılcıca siyâset izlemeleri, din ve devlet, vatan ve millet uğrunda gösterdikleri fedakârlıkları, adaletleri, tevâzuları ile inandıkları dava uğruna büyük din ve devlet adamlarını toplamaları ile sağlam bir devlet kurduklarını ve kurulan bu devletin zayıf padişahlar döneminde bile asırlar boyunca ayakta kaldığını; bu sebeple de devletin kutsal olduğu görüşünün yerleşmiş olduğunu ifade etmekle birlikte İslamiyet'e yaptıkları hizmetler dolayısıyla da Osmanlı padişahlarının Hulefâ-i Râşidîn'den sonra en yüksek dinî mertebeyi kazanmış olduklarını belirtmektedir.⁶⁵ Nitekim Osmanlı padişahlarının Mekke, Medine ve Kudüs'te yaptırdıkları tadilat, bakım ve yenilemelerden başka bu şehirlere Surre Alayları ile para ve hediyeler gönderdikleri bilinmektedir.

Haremeyn'e ilk defa surre gönderenin Abbâsî Halîfesi Mehdî-Billâh olduğu bilinmekte olup surre gönderimi, “Halife el-Muktedir Billâh (908-932) zamanında, 311/923-24 yılında âdet olmuştur.”⁶⁶ Osmanlı Devleti'nde ise ilk defa hangi padişah tarafından surre gönderildiği konusunda farklı bilgiler bulunmaktadır. Münir Atalar;

⁶³ Buzpınar, Ş. T., Küçükaşçı, M. S., a.g.m., 1997, 153.

⁶⁴ Pakalın, a.g.e., 1993, C. III, 284.

⁶⁵ Turan, O. (2010). *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi-Türk Dünya Nizâmının Millî, İslâmî ve İnsânî Esasları*. (On Dokuzuncu Basım) İstanbul: Ötüken. Yay., 251-252.

⁶⁶ Atalar, a.g.e., 1999, 3.

“Birçok eserlere göre Mekke ve Medine’ye surre gönderen ilk padişahın Çelebi Sultân Mehmed (1403-1421) olduğu yazılı ise de, surrenin nereden, ne miktar ve hangi tarihte gönderildiği hakkında herhangi bir kayd’a bu eserde rastlayamadık”⁶⁷ şeklinde ifade etmiştir. Yine Münir Atalar’ın Muhammed el-Emîn el-Mekkî’den naklettiğine göre, “Mekke ve Medine’ye ilk kez surre gönderen, Çelebi Mehmed’in babası Yıldırım Bayezid (1389-1402) olup, bu surre Edirne’den 80.000 altın olarak gönderilmiştir.”⁶⁸ Bu konuda farklı görüşler olmasına rağmen Medine’ye ilk defa surre gönderenin Yıldırım Bayezid olduğu yaygın görüşü hâkimdir.

1413 (h. 816) senesinde Çelebi Mehmed Han, 14.000 altın göndermiştir.⁶⁹ Eyüb Sabri Paşa’nın belirttiğine göre Yıldırım Bayezid Han oğlu Çelebi Sultân Mehmed kendi evkâfi hâsılatından, Haremeyn-i Şerifeyn ahâlisine surre-i⁷⁰ mahsûsa irsâlini alışkanlık edinmişti.⁷¹ Çelebi Mehmed’in, ikinci defa surreyi 1421 (h. 825) tarihinde, o dönemde devlet merkezi olan Edirne’den gönderdiği söylenmiştir.⁷² Görülüyor ki Çelebi Mehmed Han, ilk surresini saltanatının ilk yılı (1413), ikinci surresini saltanatının son yılında (1421) göndermiştir. Dolayısıyla her yıl düzenli olarak surre gönderilmesinden bahsetmek mümkün değildir. Yalnızca resmi ve sürekli olmayan surre gönderimiyle amaçlanan Allah’ın bu iyiliğe karşı vereceği sevabı kazanmak, Mekke ve Medine’ye olan saygıyı kanıtlamaktır.

Eyüb Sabri Paşa’nın verdiği bilgiye göre “Sultân II. Murâd Han (1421-1451) pederinin bu eserini örnek alıp Haremeyn alahisi için dağıtılmak üzere senevî 3.500 filori altını surre gönderilmek usulünü kânun olarak kabul eylemiştir; fî sene 817 (1414-15). Sultân Murâd-ı sâni dahi 855 (1451) senesinde Haremeyn ahâlisinin umûmuna olmak

⁶⁷ Atalar, a.g.e., 1999, 10.

⁶⁸ Atalar, a.g.e., 1999, 11. (Detaylı bilgi için bkz. Muhammed el-Emîn Mekkî, Hulefâ-yı İzâm-ı Osmaniyye Hazeratının Âsar ve Mebrûre ve Meşkûre-i Hümâyûnları, İst., Mtb.-i Osmaniye, 1318, 19’da: “791/1389 senesinde Osmanlı sultanlarından Mekke ve Medine hademe ve şurefâ ve sâdât ve ulemâsına ibtidâ Edirne’den 80.000 altın Surre gönderen cennet-mekân Gazî Yıldırım Bayezid Han (tâbe serâhu) Hz. leridir.” yazılıdır).

⁶⁹ Mekkî, a.g.e., 2009, 39.

⁷⁰ “Ol vakit diyâr-ı Arab, zamîme-i memâlik-i Osmânî olmadığı ve bu surre bilâd-ı Rûm’dan gönderilmekde bulunduğu cihetle, Haremeyn ahâlisi şehriyâr-i müşârun-ileyhin surresine ‘Sadaka-i Rûmiyye’ ıtlâk etdiler”, şeklindeki ifade ile “o zamanlar Arab ülkesi Osmanlı’nın tebaası olmadığı ve bu surre Rûm (Anadolu) memleketinden gönderilmekte olduğu için Mekke ve Medine ahâlisi Çelebi Sultan Mehmed’in surresine ‘Sadaka-i Rûmiyye’ demişlerdir” der. Eyüb Sabri Paşa, a.g.e., 1306, C. I, 658.

⁷¹ Eyüb Sabri Paşa, a.g.e., 1306, C. I, 658.

⁷² Atalar, a.g.e., 1999, 11.

üzere 801 kîse⁷³ akça⁷⁴ göndermiştir”⁷⁵ Bu dönemde devletin maruz kaldığı sıkıntılar sebebiyle gönderilemeyen Surre Alaylarının yeniden gönderilmesini sağlayan II. Murâd Han, diğer taraftan babası gibi Mekke ve Medine’ye imârethaneler yaptırmış ve kendi harcırahından olmak şartıyla her sene bulunduğu şehirlerdeki Seyyid ve Şeriflere yine bizzat kendi eliyle 100 florin altın dağıtmayı âdet haline getirmiştir.⁷⁶ Her yıl Mekke, Medine, Kudüs ve Halilürrahman’a 3.500 filori surre gönderen II. Murâd Han, Ankara’nın Balıkhisarı mıntokasındaki köylerin hasılatını Mekke’ye vakfettiği gibi Manisa’da bulunan mülkünün 10.000 filorisini; 3.500 filori Mekke-i Şerife, 3.500 filorisini Medine-i Şerif fukarasına, kalan 3.000’in 500’ü Kâbetullah’a hatim arasında yetmiş bin kere ‘Lâilâheillallah’ diyenlere, 500’ü Hz. Peygamber’in Mescid-i Şerîfi içinde Türbe-i Mutahhâresi’ne karşı 70.000 kere ‘Lâilâheillallah’ diyenlere ve kalanına hatim okutulmak üzere sarf olunmasını vasiyet eylemiştir.⁷⁷

İstanbul’u fetheden Fatih Sultân Mehmed Han (1451-1481), fethi müjdelemek için Hacı Mehmed Zeytuni isimli bir âlimle birlikte Mekke emirine Fetihname ile beraber çeşitli hediyeler göndermiştir. Bizzat kendi lisanıyla kaleme aldığı mektupta İstanbul’u anlatıp tasvir etmiş, Ayasofya ve bazı kiliseleri camiye çevirdiğini, sonraki gaza ve savaşlarında muvaffak olması için Mekke ve Medine hâkiminden dualar etmesini istemiştir. Bu fetihnâmenin yanında Mekke emirine hediye olarak 2.000 altın ile birlikte ganimet malından Seyyidler Şerifler ve naiplerle; fakirlere ve hademelere dağıtılmak üzere 7.000 altın göndermiş ve dua istemiştir.⁷⁸ Uzunçarşılı, yukarıda bahsedilen surre ile ilgili olarak; “Fatih’in İstanbul fethini müteakip göndermiş olduğu surrenden başka diğer senelerde ne kadar surre gönderdiğini bilmiyoruz”⁷⁹ diyerek bu surreyi 1453 sonlarına tarihlemiştir.

⁷³ Kîse: Altın ve gümüş paraların muhafazası için mahfaza makamında kullanılan torba demek olan bu tâbir aynı zamanda muayyen bir miktar parayı tazammun eden (bildiren) bir ıstılahtır. Kise yazılır, kese denilirdi. Pakalın, *a.g.e.*, 1993, C. II. 247.

⁷⁴ Akça: Vaktiyle tedavül eden gümüş paranın adıydı. Pakalın, *a.g.e.*, 1993, C. I. 32.; 1. Vaktiyle mütedâvil bulunmuş bir küçük gümüş sikke, pul. 2. Nakid, para, zenginlik; ak akça -gümüş meskûkat; ufak akça-bozuk para; akça etmez, bir akça -pek değersiz, akça tahtası- sarrafların para saydıkları kenarlı ve bir tarafı dar ve açık tahta; bir kese akça -beş yüz kuruş meblâğ; akça kesesi- para kesesi. Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, 2010, 44.

⁷⁵ Eyüb Sabri Paşa, *a.g.e.*, 1306, 658.

⁷⁶ Taylan, N. (2017). *Kâbe-i Muazzama Tarihi ve Osmanlı Padişahlarının Hizmetleri*. (1. Baskı) İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 67.

⁷⁷ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, 2013, 13.

⁷⁸ Taylan, *a.g.e.*, 2017, 68.

⁷⁹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, 2013, 14.

Fatih Sultân Mehmed'in ölümünden sonra tahta çıkan II. Bayezid (1481-1512), babasından devraldığı toprakları genişletmeyi başarmıştır.⁸⁰ II. Bayezid, yarısı Mekke ehli diğer yarısı da Medine ehline olmak üzere Haremeyn'e yıllık 14.000 altın surre göndermeyi âdet edinmişti. Ondan sonra bu miktar yükselerek devam etmiştir.⁸¹ Ayrıca Eyüb Sabri Paşa "Mirât'ül-Haremeyn" adlı eserinde, Medine şairlerinden Ahmed bin Hüseyin el-Alîf'ten⁸² bahseder. Medineli şairin II. Bayezid'e övgü dolu bir kaside yazdığını ve İstanbul'da kendisine takdim ettiğini ve buna mukabil padişahın 1.000 altın câize⁸³ ve her sene 100 dinar ihsanda bulunduğunu belirtmektedir.⁸⁴

3.3.1. Mısır'ın Fethi ve Sonrasında Surre Gönderimi

Osmanlı devletinin dünyada söz sahibi olduğu I. Selim Han döneminde, Müslümanlara gerek Avrupa'dan gerekse güneyden yapılan baskılar Haremeyn için büyük bir tehdit oluşturmaktaydı. Müslüman memleketlerinin birliğini sağlamadan Avrupa'nın karşısında güçlü durulamayacağını düşünen I. Selim Han (1512-1520) öncelikle bu birliği sağlamayı hedeflemekteydi.⁸⁵ İlk olarak Portekizlilere karşı başarı sağlayan Yavuz, ardından Şah İsmail liderliğindeki İran Safevileri (şii) ile 23 Ağustos 1514 yılında Çaldıran Ovası'nda; sonra ise Memlûklüler ile 24 Ağustos 1516 yılında Mercidabık mevkiinde yapılan savaşta galip gelmiş, hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Halep, Hama, Hums ve Dımaşk (Şam)'a girmiştir. Ardından Mısır üzerine yürüyen Yavuz Sultân Selim Han 22 Ocak 1517'de Ridaniye mevkiinde yapılan savaşta galip gelerek Mısır'a (Haremeyn) hâkim olmuştur.⁸⁶

Osmanlılarda din; idarî, sosyal ve siyasî alanı düzenleyen en önemli unsurdu. Haremeyn'e hâkim olmak ise diğer Müslüman-Türk devletlerinde olduğu gibi Osmanlılar için de önemli bir saygınlık vasıtası olmuştu. Yavuz'un Haleb'e girdiği vakit hilâfet işiyle

⁸⁰ Taylan, a.g.e., 2017, 68.

⁸¹ Eyüb Sabri Paşa, a.g.e., 1306, C. I, 707.

⁸² Şehabettin Tekindağ bu ismi, "İbn el-Uleyyif" şeklinde okumuştur. Bkz., "Mısır, Suriye ve Hicaz'da yazılmış Arabça Tarihlerin Osmanlı Tarihi Bakımından Önemi" isimli yazısı, Belgelerle Türk Tarihi, sayı: 37, Ekim 1970, s. 5'de: "Uleyyif ve İbn Fahd tarafından yazılmış eserlerin Osmanlı tarihinin birçok karanlık noktalarına ışık tutacak nitelikte olduğunu, bilhassa Mekke ve Medine'ye yardım eden Osmanlıların bu hareketine karşı bu yerler halkının şükran ve nimetlerini ifade ile Osmanlı Sultanlarına, mesela II. Bayezid'e: "râiyye" vezninde bir kaside yazan İbn el-Uleyyif'in bu padişah namına kaleme aldığı eseri ile..." Atalar, a.g.e., 1999, 15.

⁸³ Câize: 1. Yol yiyeceği, azık. 2. Hediye, bahşiş, armağan. 3. Eski şairlere, yazdıkları medhiyeler dolayısıyla verilen para ve bahşiş.

⁸⁴ Eyüb Sabri Paşa, a.g.e., 1306, C. I, 670-671.

⁸⁵ Taylan, a.g.e., 2017, 69.

⁸⁶ Taylan, a.g.e., 2017, 69-71.

meşgul olmadığı fakat Haremeyn üzerinde çok hassas olduğu görülmüştür.⁸⁷ Nitekim Haleb’de kılınan ilk cuma namazında hatib hutbeyi Yavuz’un adına okumuş, halifenin adını belirtmeyerek Yavuz’u halifelere özgü olarak “Hâkimü’l-Haremeyni’ş-Şerifeyn - Mekke ve Medine’nin Hâkimi-” şeklinde anmıştır. Ancak Yavuz’un müdahalesiyle, “Hâkim” kelimesini “Hâdim” hizmetkâr şeklinde düzeltmiştir. 1516’ya kadar “Hâkimü’l-Haremeyn” diye anılan Osmanlı padişahları bu tarih itibarıyla Yavuz’un düzelttiği gibi “Hâdimü’l-Haremeyn” şeklinde anılmaya başlamışlardır.⁸⁸ Hutbe anında kendisine verilen unvandan büyük heyecan duyan Yavuz Sultân Selim’in, hatibi de ihsana boğduğu rivayet edilir.⁸⁹

Yavuz Sultân Selim Han, Mısır’ı fethederek ‘halife’ unvanını aldığı vakit, Mekke Emîri Seyyid Berekât, İslâmiyete olan bağlılık ve hizmetleri dolayısıyla bir hâtıra olarak Emaret hazinesindeki “Emanat-ı Mübareke” nin mühim bir kısmını oğlu Şerif Ebu Nemi vasıtasıyla Yavuz’a göndermiştir. Bu mukaddes eşyayı⁹⁰ alan Sultân Selim duyduğu memnuniyetin bir nişânesi olarak ‘surre’ irsali suretiyle mukabele ettiği gibi emanatın muhafazası için sarayda hususi bir daire yaptırmış ve bunları orada muhafaza ettirmiştir.⁹¹ Gönderdiği surre miktarı Haremeyn halkına 200.000 flori ile 7.000 erdeb⁹² zahiredir. Bunları dağıtmak için Emir Muslihiddin nâmında bir zatı memur ettiği gibi her sene bir ‘surre’ nin gönderilmesini de emretmiştir.⁹³ Mekkî, Yavuz’un yakınlarından Emir Muslihiddin Bey’i 1515 senesinde Mısır’dan Mekke-i Mükerreme’ye göndererek Mekke Harem-i Şerîf’i içindeki Hanefî, Şâfiî, Mâlîkî ve Hanbelî mezheb imamlarına mahsus makamları yeniden inşâ ve Harem-i Şerîf’in o zamanki tarz ve heyeti üzere pek çok mahallerini tamir ettirdiklerini ve Mekke-i Mükerreme Emirliği’ne tayin buyurdıkları şimdiki Mekke Emirleri’nin muhterem cedleri Şerîf Berekât hazretlerine aylık 500 altın maaş, 80 erdeb buğday, 30 erdeb arpa, pirinç, giyah⁹⁴, sâde, kahve, bakla ve su kırbasına

⁸⁷ Tansel, S. (1969). *Yavuz Sultan Selim*. Ankara: Milli Eğitim Bsmv., 216.

⁸⁸ Atalar, a.g.e., 1999, 18-19.

⁸⁹ Tansel, a.g.e., 1969, 216.

⁹⁰ Emânâtın en mühimi Hz. Peygamber’in Hırka-i Şerfi’dir. Bu sebeple onun muhafazası için yapılan daireye ‘Hırka-i saadet dairesi’ ismi verilmiştir. Hırka-i saadet gümüş sandık içinde olarak Enderûn-ı Hümayûn’da taht odasında mahfuzdur. Diğer Emânât-ı mübâreke içinde Hz. Peygamber’in bir dişi, iki na’lini, seccadesi, sancağı, bir kılıç kabzası, bir oku, Hz. Ebubekir’in seccadesi, Hz. Nuh’un tenceresi, Hz. Dâvud’un kılıcı, Hz. Yûsuf’un gömleği, Mekke-i Mükerreme’nin anahtarı, Hz. Muhammed’in sancakları, imâmeleri, kılıçları, Aşere-i mübeşşere’den bazılarının kılıç kabzaları, Hz. Osman’ın Kur’ânı vesaire vardır. Pakalın, a.g.e., 1993, C. I, 524.

⁹¹ Pakalın, a.g.e., 1993, C. I, 524.

⁹² Erdeb: Arap şehirlerinde kullanılan ve İstanbul kilesiyle 9 kileyi karşılayan büyük bir ölçek.

⁹³ Pakalın, a.g.e., 1993, C. III, 284.

⁹⁴ Giyah: Nebat, bitki, taze ot.

varıncaya kadar aylık tayinat tahsis buyurmakla birlikte 200.000 has ayar altın ihsan ederek ahâlî, hademe, şerîf, seyyid ve âlimlere dağıttırıldığını belirtmektedir.⁹⁵ Görüldüğü gibi Osmanlılarda ilk defa surre gönderimi Yıldırım Bayezid ve oğlu Çelebi Sultân Mehmed ile başlamış⁹⁶ olsa da her sene muntazaman gönderilme âdeti Yavuz Sultân Selim ile başlamıştır.⁹⁷ Bundan sonra her sene surre yollamak âdet olmuş ve Haremeyn ahalisine gönderilen surreye de “Sadakat-ı Rûmiyye” adı verilmiştir.⁹⁸

Mısır’dan her sene Haremeyn-i Şerifeyn’in şerîf, seyyid, âlim ve müderrisleriyle, ahâlî, mücavir ve hademeleri için bizzat hazırlayıp ihsan buyurdıkları Sadaka-i Cerâye buğdayı Mekke-i Mükerrerme için ilk olarak 5.000 iken, sonraları artan nüfusun etkisiyle 12.000; Medine-i Münevvere için ilk olarak 2.000 erdeb buğday iken sonradan yine aynı sebeple 8.000 erdebe yükseltilmiştir. Bir erdeb eski Osmanlı okkasıyla⁹⁹ 108 okkadır. Her erdebi bir Osmanlı lirasıdır. Her sene bu toplananlar yedi çiftliğin¹⁰⁰ hasılatından gönderilmektedir. Bu buğdayın toplam kıymeti 1.202.500 kuruştur ki her sene Cidde’den Mekke-i Mükerrerme’ye nakledilme masrafı olan 20.000 kuruş irade-i seniyye ile ihsan buyurulup Surre-i Hümayûn ile Mekke-i Mükerrerme Hazine Müdüriyetine gönderilmekteydi.¹⁰¹

Yavuz Sultân Selim Han’ın Suriye’den ilk defa çıkardıkları mahmil-i şerîf¹⁰² ve Hz. Ömer’in alemleri ile gönderilen yıllık ve aylık surrelerden başka Haremeyn için vakfederek hazırladıkları diğer ihtiyaç malzemeleri şöyledir: Mekke Harem-i Şerîf’i için İstanbul’dan 13442 okka zeytinyağı, 449 adet ve 145 okkalık kâfurdan¹⁰³ yapılan beyaz mum, 581 okka ispermeçet¹⁰⁴ mumu, 300 dirhem gül yağı, 6 okka 2.500 adet buhur, 10 okka 40 mangır; Hz. Muhammed’in amcasının oğlu Muhammed bin el-Hanefiye’nin türbesi için 40’ar

⁹⁵ Mekkî, a.g.e., 2009, 41-42.

⁹⁶ Uzunçarşılı, a.g.e., 2013, 14.

⁹⁷ Pakalın, a.g.e., 1993, C. III, 280.

⁹⁸ Uzunçarşılı, a.g.e., 2013, 14.

⁹⁹ Okka-ûkiyye: 1283 gr. lık eski bir ağırlık ölçüsü.

¹⁰⁰ 1) Mısır’da Şarkıyye nâhiyesinde bulunan Esleke, 2) Seyr ve Cünha, 3) Kureyş’ül Hacer, 4) Menâbil ve Kûm-i Reyhan, 5) Becâm, 6) Mînyetü’n-Nasara, 7) Batalya isimli köylerdir ki bu köyler aynı zamanda Yavuz Sultan Selim Han’la oğulları Gazî ve Kanûnî Sultân Süleyman Han tarafından Mısır’da Kâbe-i Muazzama’nın örtüsünün imal edilmesi için vakıf buyurulan köylerin isimleridir. Bu köylerin 1540 yılındaki gelirleri 365.157 şer’î dirheme ulaşmıştır. Mekkî, a.g.e., 2009, 43.

¹⁰¹ Mekkî, a.g.e., 2009, 44.

¹⁰² Mahmil-i şerîf: Mekke-i Mükerrerme ve Medine-i Münevvere’ye surre adıyla gönderilen para ve hediyelerin konulduğu, develere yüklenen bir çeşit vâsıta.

¹⁰³ Kâfûr: Uzak Doğu’da yetişir bir çeşit taflandan elde edilen ve hekimlikte kullanılan, beyaz ve yarı saydam, kolaylıkla parçalanan, ıtırı kuvvetli bir madde.

¹⁰⁴ İspemeçet: Mum yapımında kullanılan balina yağı ve bu yağdan yapılan mum. Mekkî, a.g.e., 2009, 45.

okkalık 10 adet ispermeçet mumu, 110 adet kandil, 288 okka zeytinyağı; ve yine Mekke Harem-i Şerîfî'ne dört mezhebin makamları için 50 okka ağırlığında 3.000 adet ispermeçet mumu ve çok sayıda sünger ve saire.¹⁰⁵

İstanbul'dan gönderilen zeytinyağının bedeli 105.000 kuruş olmakla birlikte Osmanlı halifelerinin vakıflarından tahsis olunup her sene aylık ve yıllık maaşlar olarak Evkâf-ı Hümâyûn Hazinesi ve Maliye Hazinesi'nden gönderilen tutar 30 para 3.399.923 kuruştur.¹⁰⁶ “Örtü bedeli, şerîf, seyyid, âlim, mülkiye ve askeriye müderrisleri, emekliler, muhtaçlar ve çıraklıların senelik maaşları olarak 4.364.342 kuruş, Harem-i Şerifeyn'in genel masrafları için Maliye Hazinesi'nden tahsis edilen tutar 24.748.699 kuruştur.”¹⁰⁷ Yavuz Sultân Selim'den sonra gelen Osmanlı halifelerinin sayısız lütufları artarak devam etmiş, on misli kadar yıllık ve aylık maaşlar ve surreler hazırlanıp gönderilmiştir.¹⁰⁸

Kânunları yenilemesi ve tebaasını oluşturan halka adaletle hükmetmesi sebebiyle ecnebler tarafından “Kanûnî” ve dünya milletlerince de “Muhteşem Süleyman” olarak anılan I. Süleyman (1520-1566), babası Yavuz Sultân Selim Han'dan devraldığı toprakları iki katına çıkarmayı başarmış, Osmanlı'yı yedi iklime hükmeden bir devlet haline getirmiştir. Batıda art arda zaferler kazanıp diğer yandan yönünü Doğu'ya çevirerek kutsal şehirlere hizmet etmiştir.¹⁰⁹

Evliyâ Çelebi, Seyahatnâme'sinde, Kudüs'teki Mescid-i Sahratullah'ın eski kible olması sebebiyle ilk yapımından itibaren sultânların çoğunun, buraya birçok eser yapmış olduklarını söyler. Bu padişahlardan biri de Kanûnî Sultan Süleyman'dır. Onun, tahta çıktığında Hz. Muhammed'i gördüğü rüya üzerine, gaza malından 1.000 kese Mekke'ye, 1.000 kese Medine'ye ve 1.000 kese Kudüs'e harcamış olduğunu ifade eder. Ayrıca diğer mühimmatlarla Mimar Sinan'ı Kudüs'e göndererek Lala Mustafa Paşa'yı Kudüs imaretine

¹⁰⁵ Mekkî, a.g.e., 2009, 44-46.

¹⁰⁶ Kuruş;

1.036.229 Harem-i Şerîf hademeleri için Evkâf-ı Hümâyûn Hazinesi'nden gönderilen

1.346.731 Hazine-i Mâliye'den tahsis olunup gönderilen

2.382.960 toplam tutar. Mekkî, a.g.e., 2009, 46.

¹⁰⁷ Mekkî, a.g.e., 2009, 46.

¹⁰⁸ Mekkî, a.g.e., 2009, 42.

¹⁰⁹ Taylan, a.g.e., 2017, 74.

memur kıldığını, Mısır, Şam ve Halep'teki mahir usta ve mühendisleri toplayıp Kudüs ve Sahra'yı süslemiştir diye belirtir.¹¹⁰

Kanûnî Sultan Süleyman Han Belgrad'ı, Rodos'u ve 1.740 adet küçük büyük kaleleri fethedip Osmanlı Devleti'ni güçlendirerek gaza malıyla Kudüs'e ve Medine'ye birer kale yapmış sonra Mekke-i Mükerrreme'ye 10 Mısır hazinesi mal harcayıp Kâbe-i Beytül-haram'ın dört tarafına dayanıklı bir hisar yaparak güzelce genişletmiştir.¹¹¹ 1552 senesinde Süleyman Han, Hz. Hatice'nin kabri üstüne bir türbe yaptırıp bir de türbedâr tayin etmiştir.¹¹² Kendi adına yaptırmış olduğu külliye ve daha pekçok hayır eseri ile İstanbul'u mamur etmeye çalışırken bir yandan da kutsal şehrin suyollarını onarımdan geçirtmiştir. Aldığı nâme üzerine eskiyen Kâbe-i Muazzama kapısını yenilettiren ilk padişah olup, Mısır kadısını bizzat görevlendirerek Harem-i Şerif'te eskiyen ve tamire ihtiyaç duyulan yerlerin onarılmasını sağlamıştır.¹¹³

'Sadakat-i Cevâli' adı altında gayrimüslimlerden alınan cizyenin¹¹⁴ çoğu Kanûnî Sultân Süleyman döneminden itibaren Haremeyn ahâlisine tahsis olunmuştur.¹¹⁵ Yavuz Sultân Selim'den itibaren Haremeyn halkının zahire ihtiyaçlarını karşılamak üzere bazı vakıflar oluşturulmuştur. Aynı şekilde Kanûnî Sultân Süleyman da Mısır'da birçok köyü para ile satın almış, vakıf haline getirip mahsullerini (gelirlerini) Mekke ve Medine'ye vakfetmiştir.¹¹⁶ Mekke halkına 3.000 erdeb, Medine halkına 3.000 erdeb, fakirlere verilmek üzere 500 erdeb Yenbu' limanına; 500 erdeb de Cidde limanına tahsis edilmiştir.¹¹⁷ Mekke-i Mükerrreme'ye ulaşan bu hububatın muhafazası için yapılmış olan anbarlar vardı. Bab-ı Acle yanında olan Şerif Aclan Medresesi odalarında, yani Harem-i Şerif dâhilinde bulunan Harem-i Şerif Müdüriyeti kaleminden düzenlenen istihkak (hak) pusulaları, ihtiyaç ve hak sahiplerine verilip, yukarıda bahsedilen anbarlara gönderilirdi. Anbar emini de müdüriyet idaresinden verilen istihkak pusulaları mûcibince¹¹⁸ herkesin belirli olan hakkını ita eylerdi.¹¹⁹ Ayrıca Kanunî Sultân Süleyman zamanına kadar Haremeyn'e gönderilen sadaka-i seniyyenin miktarı 3.503.613 kuruş olmakla buna %35

¹¹⁰ Evliyâ Çelebi, a.g.e., 2017, 501-502.

¹¹¹ Evliyâ Çelebi, a.g.e., 2017, 794.

¹¹² Evliyâ Çelebi, a.g.e., 2017, 860.

¹¹³ Taylan, a.g.e., 2017, 74.

¹¹⁴ Cizye: Müslüman olmayan teb'adan alınan vergi.

¹¹⁵ Uzunçarşılı, a.g.e., 2013, 15.

¹¹⁶ Atalar, a.g.e., 1999, 26.

¹¹⁷ Atalar, a.g.e., 1999, 26.

¹¹⁸ Mûcib: İcâbeden, lâzımgelen, gereken, gerektiren. 2. Sebep, vesîle.

¹¹⁹ Eyüb Sabri Paşa, a.g.e., 1306, C. I, 685.

hesabıyla 1.226.264 kuruş iskonto ilave olursa surre-i seniyyenin miktarı 4.729.877 kuruş ve 9.459 kise yapmaktadır. Bu paranın 1.074.860 kuruşu Mekke-i Mükerrreme'ye, 2.416.701 kuruşu Medine'ye ve 11.547 kuruşu Kudüs ahalisine gönderilmiştir.¹²⁰ Dolayısıyla Sultân Selim döneminde surre miktarının iki katına çıktığını söylemek mümkündür ki zaten 46 yıllık hükümdarlık hayatında en çok surre gönderen padişah olmuştur.

Eski bir gelenek olan surre ile birlikte Kâbe'ye örtü gönderme geleneğinin Osmanlı Devleti'nde, yine ilk defa Kanûnî Sultân Süleyman döneminde başladığı hükmü kabul görür. Çünkü Osmanlılar'a ait en eski Kâbe kapı perdesi ve kuşağının 1543 tarihli olduğu bilinmektedir. Kâbe örtüsünün yenisi genellikle Kahire'de dokunur ve surre alayı ile yollanırdı, eskisi ise surre alayının dönüşünde İstanbul'a getirilirdi.¹²¹

Kanûnî Sultân Süleyman Han'dan sonra Osmanlı tahtına geçen Sultân II. Selim Han (1566-1574), Mekke'de Mescid-i Haram etrafındaki ahşap malzemeden yapılmış eski çatıları yıktırarak yerine kubbeli revakları yaptırmıştır. Daha önce başlanmış olan Ayn-ı Zübeyde su yolu bu dönemde bitirilmiş, günümüze ulaşan su kemeri Mihrimah Sultân tarafından 500.000 altın sarfedilerek tamamlanmıştır.¹²² Münir Atalar, "İkinci Selim'in başa geldiğinde Sadakatü'l-Hubb'u 3.000 irdeb arttırdığını ve aynı zamanda kadı, müftü ve müderrisler gibi Mekke ehlinin bazılarına elbiseler hediye ettiğini" İbrahim Rifat'ın eserinde kaynak göstermeden belirttiğini ifade etmiştir.¹²³ Bu döneme ait surre defterleri ile ilgili olarak gerek Osmanlı kroniklerlerinde gerekse arşivlerimizde bir bilgi olmamakla birlikte Mısır beylerbeyisine gönderilen bir hüküm vardır. Bu hüküm, Derek hacıyolu üzerinde olan derbentçiler ve geçit muhafızlarına, âdet olan surreleri müstakim¹²⁴ bir adamla gönderilmesi bildirilmiş ise de Emir-i Hac ile gönderilip adalet üzere taksim ettirmesi hakkındadır.¹²⁵ Bu hüküm II. Selim'in saltanatının bitiminden hemen sonraki seneye aittir ve devam eden bir surre geleneğinin varlığını göstermektedir.

III. Murâd Han (1574-1595) da baba ve dedelerinin yolundan giderek Haremeyn'e çeşitli hizmetlerde bulunmuştur. Osmanlı padişahları içinde Haremeyn'e ilk defa kandil

¹²⁰ Eyüb Sabri Paşa, a.g.e., 1306, C. I, 685-686.

¹²¹ Buzpınar, Ş. T. (2009). *Surre*. (C. 37., s. 568). İstanbul: DİA.

¹²² Emecen, F. (2009). *Selim II*. (C. 36. s. 418). İstanbul: DİA.

¹²³ Atalar, a.g.e., 1999, 33.

¹²⁴ Müstakim: Arapça kıyâm kelimesinden gelmekte olup anlamı doğru, düz, dik anlamına gelmektedir.

¹²⁵ Atalar, a.g.e., 1999, 33.

astıran padişah olup Mescid-i Haram'a gönderilmek üzere altından üç adet kandil yaptırmış çok süslü murassa taşlarla işlettirerek bu kandilleri 1576 senesinde Mekke'ye göndermiştir.¹²⁶ Kâbe'nin duvarlarını tamir ettirip suyollarını temizletmiş, Mescid-i Nebvî'nin tamirini yaptırmıştır. Mescid-i Haram mimari açıdan kesin şeklini II. Selim ve III. Murâd zamanında almış, Mekke ve Medine'de birer medrese (998/1589-90), büyük bir imaret, mektep ve zaviye yaptırmıştır.¹²⁷ Bu dönemde gönderilen surreler hakkında Münir Atalar, Topkapı Sarayı Arşivi belgeleri ışığında açıklamalarda bulunmuştur. Bu belgeler ile Dârü's-saâde Ağası Hüseyin Mehmed Ağa zamanında kendisine gönderilen mektuplarla Mekke, Medine ve Kudüs'e (996) 1587 senesinde Mısır hazinesinden gönderilen surre olduğu anlaşılmaktadır. Bu surrenin miktarı ve yekûnu şu şekilde verilmiştir: "Yekûn 153.981 krş.; yalnızüçyüzyedi kise ile dörtyüzseksenbir buçuk kuruş ve bir rub'dur."¹²⁸ Bunlardan başka Haremeyn-i Şerifeyn fukarası için Mısır'dan 1587'de gönderilen ikinci surre; Medine'de ribatlara, şürefa, fukaha ve ulemaya Haremeyn hademeleri ve Medine fakirlerine 997/1588 tarihinde gönderilen üçüncü surre; Dârü's-saâde Ağası Mehmed Ağa'nın nezareti zamanında 998/1589 tarihinde Mekke'ye gönderilen dördüncü surre¹²⁹; Medine halkına, Dergâh-ı Alî Müteferrikaları'ndan İbrahim Çelebi'nin götürdüğü 999/1590 tarihli gönderilen beşinci surre de mevcuttur. Ayrıca 999/1590 tarihli kaydı tutulan surre defteri ciltsiz ve rik'a ile tutulmuş, çok yıpranmış, silinti ve düzeltmesi çok olduğundan güç okunmakta olan altıncı surre; 999-1001/1590-1591 tarihinde Kudüs, Mekke ve Medine halkına İstanbul'dan ve Halep'ten gönderilen yedinci surre; Halep malından, defterde isimleri yazılı olanlara dağıtılan 999/1590 tarihli sekinci surre; Medine'deki ribatlar, zaviyeler, medreseler, Hz. Ebubekir ve Ali Mescidleri ve mensupları, hademeleri, ulema, suleha, sâdât¹³⁰ ağaları ve mensupları, nöbetçiler, gönüllüler, tüfekçiler,

¹²⁶ Taylan, a.g.e., 2017, 86.

¹²⁷ Kütükoğlu, B. (2006). *Murad III.* (C. 31. s. 176). İstanbul: DİA.

¹²⁸ TSMA., E. 347-1. Rub', rubîyye: Çeyrek altın, (eskiden) kullanılan bir altın liranın dörtte biridir. Kise için bkz.: dipnot 27. Kuruş: Yabancı bir deyimdir. Avrupa'dan doğuya geçmiştir. 833 ayarında, 40 mm. çapında ve 6 dirhem ağırlığındadır. Osmanlı kuruşları ilk defa 1099/1688'de kesilmiştir. Kızıl kuruş, altın sikkeye itlak olunmamıştır. Kuruş kelimesi, 795/1392'lerde dahi yalnız alındığı vakit, daima gümüş sikke manasını ifade ederdi. Selim I. (1512-1520) zamanında ilk defa olarak kuruş râyicini söyleyen **Solak-zâde** (s. 346): "Ol tarihte kuruş 40 ve arslanlı kuruş 35 akça'ya geçerdi." Kuruşların tam ayarda bulunduğu delalet etmek üzere "karakuruş" deyimi vardı. Mustafa II. (1695-1703) zamanında nısfîyye ve rub'iyyeler kesilmiştir. Mustafa II. zamanında tedavül eden yabancı paralar genellikle (Esedî) yani Arslanlı riyaller ile Osmanlı kuruşlarının me'hazı olan (Matyas) talerilerine münhasırdı. Essedîler talerilerden daha ağır vezinde olduklarından bu iki cinsin yek diğerinden tefriki için birincisine "Esedî kuruş", ikincisine de "Zolata" tabir olunmuştur. Mustafa III. (1757-1774) zamanında altmışlıklar çıkarılmıştır. 1236/1820'de beşlik kuruş ve rubu' (onparalık) kesildi. Atalar, a.g.e., 1999, 34-35.

¹²⁹ Bu dördüncü surrenden pay alacakların sayısı 8.840 kişi olarak belirtilmiş olmakla birlikte defterde yer yer surrenin noksan dağıtıldığına dair açıklamalar (şerhler) vardır. Atalar, a.g.e., 1999, 38.

¹³⁰ Sâdât: 1. Seyyitler, ulular. 2. Hz. Hasan neslinden gelmek üzere Hz. Muhammed'in soyundan olanlar. (Hz. Hüseyin neslinden gelenlere de "şürefâ" derler).

Çerkezler, kale muhafızları, Medine Kalesi Cemâati'nden kimlere ve ne miktar tevzi edildiğini içeren 999-1000/1590 tarihli dokuzuncu surre; Şam'dan Mekke ve Medine'ye gönderilen 1000/1591 tarihli onuncu surre, İstanbul'dan Medine'ye gönderilen 1000/1591 tarihli on birinci surre; İstanbul'dan Medine'ye gönderilen 1001/1592 tarihli on ikinci surre; İstanbul'dan Mekke'ye gönderilen 1001/1592 tarihli on üçüncü surre; İstanbul'dan Kudüs'e gönderilen 1002/1593 tarihli on dördüncü surre¹³¹; Halep'ten Mekke halkı için surre emini Hasan Bey ile gönderilen 1002/1593 tarihli on beşinci surreler de mevcuttur.¹³²

İlk surresini İstanbul'dan Mekke'ye 1003/1594 tarihinde gönderen III. Mehmed Han (1595-1603), ikinci surresini de Medine sakinlerine, Surre Eminî Murtaza Ağa yed'iyle 1003/1594 tarihte göndermiştir. Sonraki tarihlerde gönderdiği surreler ise şu şekildedir: İstanbul'dan Mekke'ye 1003/1594 tarihinde gönderilen üçüncü surre; Halep'ten Medine'ye 1003/1594 tarihinde gönderilen dördüncü surre; Şam'dan Medine'ye 1003/1594 tarihinde gönderilen beşinci surre; Halep'ten Medine'ye 1003/1594 tarihinde gönderilen altıncı surre; İstanbul'dan Mekke'ye 1003/1594 tarihinde gönderilen yedinci surre; İstanbul'dan Mekke'ye 1004/1595 tarihinde gönderilen sekizinci surre; İstanbul'dan Kudüs'e 1004/1595 tarihinde gönderilen dokuzuncu surre; İstanbul'dan Medine'ye 1004/1595 tarihinde gönderilen onuncu surre; Halep'ten Medine'ye 1004/1595 tarihinde gönderilen on birinci surre; İstanbul'dan Medine'ye 1006/1597 tarihinde gönderilen on ikinci surre; İstanbul'dan Mekke'ye 1010/1601 tarihinde gönderilen on üçüncü surre; XVII. yüzyıl başlarında İstanbul'dan Medine'ye gönderilen on dördüncü surre; İstanbul'dan Kudüs'e 1010/1601 tarihinde gönderilen on beşinci surre; İstanbul'dan Mekke'ye 1011/1602 tarihinde gönderilen on altıncı surre; İstanbul'dan Medine'ye 1011/1602 tarihinde gönderilen on yedinci surrelerdir.¹³³

I. Ahmed Han (1603-1617)'ın 14. Osmanlı padişahı olarak tahta çıktığı dönemde doğuda İran, batıda Avusturya ile savaş halinde olan Devlet, bir de Celâli İsyanları'nın patlak vermesiyle iyice sıkıntılı bir sürece girmişti. Ancak bu zorlu saltanat yıllarında padişah, içte ve dışta meydana gelen savaşları bertaraf ederek başarı sağlamıştır. Haremeyn için I. Ahmed Han, İstanbul'dan Mekke'ye ustalar göndererek yıkılmaya yüz tutan Kâbe duvarlarını tamir ettirmiştir. Kâbe'nin kapısı üzerindeki kitâbe ve altınoluğu yenilemiştir.

¹³¹ Bu on dördüncü surrenin 400 sikkesi Sultân Selim Vakfından, 1047'si surre için, 687'si rical ve nisvan içindir. Atalar, a.g.e., 1999, 41.

¹³² Atalar, a.g.e., 1999, 33-42.

¹³³ Atalar, a.g.e., 1999, 42-50.

Duvarları tutması için halis altın ve gümüşten on altı kuşak yaptırıp Mekke'ye yollamıştır. Ayrıca Mescid-i Nebvî'nin eskiyen minberinin yerine konulmak üzere İstanbul'da beyaz mermerden hazırlattığı bir minberi göndermiştir.¹³⁴ 1610 senesinde kıymetli taşlarla süslenerek altından yapılmış üç kandil göndermiştir ki ikisi Kâbe-i Muazzama içine asılmış, birisi Hz. Muhammed'in Ravza-i Mutahhara'sına takdim edilmiştir.¹³⁵

Münir Atalar'ın verdiği bilgiye göre, I. Ahmed Han'ın Mekke, Medine ve Kudüs'e göndermiş olduğu surreler şu şekildedir: 1012/1603 tarihinde İstanbul'dan Kudüs'e 2.411 sikke-i hasene; 1013/1604 tarihinde İstanbul'dan Mekke'ye 10.824,5 sikke-i hasene; 1013/1604 tarihinde İstanbul'dan Kudüs'e 2.435 sikke-i hasene; 1013/1604 tarihinde İstanbul'dan Medine'ye 33.189,5 sikke-i hasene; 1016/1607 tarihinde İstanbul'dan Medine'ye 33.189 sikke-i hasene; 1016/1607 tarihinde İstanbul'dan Kudüs'e 2.411 sikke-i hasene; 1018/1609 tarihinde İstanbul'dan Kudüs'e 2.411 sikke-i hasene; 1019/1610 tarihinde İstanbul'dan Mekke'ye 10.888,5 sikke-i hasene; 1019/1610 tarihinde İstanbul'dan Medine'ye 33.900 sikke-i hasene; 1020/1611 tarihinde İstanbul'dan Kudüs'e 2.411 sikke-i hasene; 1021/1612 tarihinde İstanbul'dan Mekke'ye 1.254 sikke-i hasene; 1023/1614 tarihinde İstanbul'dan Mekke'ye 11.624 sikke-i hasene; 1024/1615 tarihinde İstanbul'dan Medine'ye 35.959 sikke-i hasene; 1026/1617 tarihinde İstanbul'dan Medine'ye 38.931 sikke-i hasene gönderilmiştir.¹³⁶

İki kez tahta çıkan I. Mustafa Han (1617-1618, 1622-1623)'ın, 26 Şubat 1618 tarihine kadar süren ilk saltanatı sırasındaki icraatı hakkında kaynaklarda fazla bilgi yoktur.¹³⁷ Doksan altı gün süren ilk saltanatının sonunda amcası Mustafa'nın tahttan indirilmesi üzerine II. Osman (1618-1622), 26 Şubat 1618 tarihinde tahta çıkmıştır. Hotin Seferi'ne çıkmış ancak çeşitli sebeplerden başarı elde edememiştir. II. Osman'ın tahttan indirilmesiyle tekrar I. Mustafa tahta çıkarılmış ancak kısa süre sonra o da tahttan indirilmiştir.¹³⁸

Münir Atalar'ın verdiği bilgiler ile I. Mustafa'nın İstanbul'dan Kudüs halkı için 1622-23 tarihinde -ikinci saltanat döneminde- gönderdiği bir surreden bahsetmek mümkündür. Bu defterde surrenin toplam miktarı 2.617 olarak belirtilmiştir. II. Osman

¹³⁴ İlgürel, M. (1989). *Ahmed I.* (C. 2. s. 33). İstanbul: DİA.

¹³⁵ Mekkî, a.g.e., 2009, 56.

¹³⁶ Atalar, a.g.e., 1999, 50-54.

¹³⁷ Emecen, F. (2006). *Mustafa I.* (C. 31. s. 273). İstanbul: DİA.

¹³⁸ Emecen, F. (2007). *Osman II.* (C. 33. s. 454). İstanbul: DİA.

Han döneminde ise, ilk olarak 1618 yılında İstanbul'dan Kudüs'e gönderilen surrenin varlığı bilinmektedir ki yine toplam surre miktarı 2.617'dir. İkinci olarak 1621-22 tarihinde Mekke halkına ayrılan surrenin taksimatı mevcuttur. Ancak defterin başında bulunan kayıta Mekke fukarasına 2.182 ve Medine fukarasına 1.658 sikke-i hasene toplamda senede 3.840 sikke olduğu beyanı vardır. Üçüncü olarak İstanbul'dan Mekke'ye 1619-20 tarihinde 15.364 sikke-i hasene; dördüncü olarak İstanbul'dan Kudüs'e 1619-20 tarihinde 2.617 sikke-i hasene; beşinci olarak İstanbul'dan Kudüs'e 1620-21 tarihinde 2.617 sikke-i hasene gönderilmiştir.¹³⁹

IV. Murâd Han (1623-1640), sel felaketi sebebiyle Kâbe'ye hizmet eden padişahlardandır. Nitekim Sultân I. Ahmed döneminde Beytullah tam olarak sağlamlaştırılmamış yalnızca yıkılma tehlikesinden kurtarılmıştır. Ancak 1629 tarihinde Mekke'ye yağan yağmur ile bu kez Mescid-i Haram'ın ortası sular altında kalmıştı. IV. Murâd, Kâbe duvarlarını zemine kadar söktürerek duvarları yeniden yaptırmıştır.¹⁴⁰ Bu büyük tamirat Kâbe'de yapılan tamirlerin on birincisidir. Ayrıca bu sel felaketinde zarar gören ayn-ı Zübeyde suyolları İstanbul'dan İbrahim Bey vasıtaıyla gönderilen 50.000 altın sarf edilerek mükemmel şekilde tamirleri yapılmıştır.¹⁴¹ Yapılan bu hizmetlerin yanı sıra belli miktarlarda surre gönderdiği de bilinmektedir. Münir Atalar'ın verdiği bilgiye göre ilk olarak İstanbul'dan Medine'ye 1629 tarihinde 450 sikke ve buna ilaveten masraf defteri içeriğinde verilen bilgiye göre, 1629-30 tarihinde İstanbul'dan Mekke, Medine ve Kudüs'e 52.381 sikke filori gönderilmiştir. İkinci olarak 1637 tarihinde İstanbul'dan Medine'ye 15.421 hasene gönderilmiştir.¹⁴²

IV. Mehmed Han (1648-1687)'in, Mekke'ye hizmeti hakkında Evliya Çelebi'den edindiğimiz bilgiye göre, Şâfiî makamının altında iki penceresi Beytullah'a, iki penceresi Minber-i Şerîf'e bakan bir bina vardır. Bu binanın ortasında zemzem kuyusu vardır. Büyük Harem içinde doğuya bakan iki kanatlı küçük bir kapısı vardı ki bu kapının kemeri üzerindeki altın levhadan anlaşıldığı üzere IV. Mehmed Han tarafından yeniletilmiştir.¹⁴³ Evliya Çelebi, Beytullah'ın kubbe ve kemerlerinin tamir ve bakımı için Sultân IV. Mehmed'in ferman gönderdiğini ve 'sanki İrem Köşkü' gibi olduğunu ve bütün

¹³⁹ Atalar, a.g.e., 1999, 55.

¹⁴⁰ Taylan, a.g.e., 2017, 92,93.

¹⁴¹ Mekkî, a.g.e., 2009, 59.

¹⁴² Atalar, a.g.e., 1999, 58.

¹⁴³ Evliyâ Çelebi, a.g.e., 2017, 823.

kurşunlarının yenilendiğini belirtir.¹⁴⁴ Padişahın gönderdiği surreler hakkında Münir Atalar'ın verdiği bilgiye göre, Evkâf Vâridat ve Masârifât Defteri vardır ki İstanbul'dan Mekke, Medine, Kudüs'e 1650 yılında 52.980 sikke filori gönderildiği belirtilmiştir. Bundan başka İstanbul'dan Medine'ye 1666 yılında 42.706 sikke-i hasene; İstanbul'dan Mekke'ye 1672 yılında miktarı belli olmayan surreler gönderildiği bilinmektedir. Ayrıca 1683 yılında Alay Köşkü'nden surre çıktığı bilgisi ve 1690 yılında Surre Alayı münasebetiyle verilen yemek ziyafetinde kullanılan eşyanın dökümünü gösteren bir belge de mevcuttur.¹⁴⁵

II. Ahmed Han döneminde (1691-1695), Mekke fakirleri için 1695 yılında Dergâh-ı Âli sâbık bevvâblarından kâtib Küçük Hüseyin Efendi ile Voynuk Ahmed Ağa vakıflarından tayin kılınan surre miktarı kısm-i yekûnu 340 adet kuruş kâmindir.¹⁴⁶

II. Mustafa Han (1695-1703), Mekke ve Medine Harem-i Şerîfleri'nde birçok tamirat yaptırdıkları gibi Hacerü'l Esved'in mahfazasıyla şereflenmişlerdir. Kâbe-i Muazzama'nın çatısından beş sütun değiştirip Kâbe'nin damına yükselen merdivenin yedi basamağını mermer geri kalanını da ahşap olarak yenilemişlerdir. Cüz ve delâil-i şerîfe okunması için Harem-i Şerîfler'de maaşlı zatlar tayin etmişlerdir ki hâlâ mevcuttur.¹⁴⁷ Münir Atalar'ın verdiği bilgiye göre, 1694-95 yılında padişah Alay Köşkü'ne gelerek Surre Alayı'nı seyretmiş olduğu; 1695 yılında Surre Alayı'nın yola çıkması uygun görüldüğünden yapılacak töreni seyretmek üzere padişah Dârü's-saâde Ağası misafirhanesine geldiği; 1696 yılında Şikar Kapısı önünden Surre Alayı'nın yola çıktığı; 1697 yılında Surre Alayı'nın Şikar kapısı önünden hareket ettiği, 1698 yılında Surre Alayı'nın yola çıktığı; 1699'da Recep ayının beşinci pazar günü, padişahın tek başına atla Çatalca'dan Davutpaşa'ya geldiği ve ertesi pazartesi günü Surre Alayı'nın yola çıkış törenini burada yapmış olduğu; 1700 yılında Surre Alayı'nın Yalı Köşkü'nden selametlendiği bilgisi mevcuttur. 1697-1699 tarihinde gönderilen Surre-i Hümâyûn defterinden bahsetmek mümkündür. Ayrıca 1701 tarihinde Dergâh-ı Âlî kapıcıbaşlarından Filibeli vekil-harc Mehmed Ağa surre emini tayin edilerek Receb'in üçüncü günü mu'tad olduğu üzere surre ihrac olunmuş ve 1702 yılında da Vezir-i Âzam-ı Hüseyin Paşa'nın

¹⁴⁴ Evliyâ Çelebi, a.g.e., 2017, 536-537.

¹⁴⁵ Atalar, a.g.e., 1999, 59-60.

¹⁴⁶ Atalar, a.g.e., 1999, 60.

¹⁴⁷ Mekki, a.g.e., 2009, 60.

kethüdası Yusuf Bey güvenilir bir adam olduğundan surrenin kendisiyle gönderilmiş olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴⁸

III. Ahmed Han döneminde (1703-1730), 1705 tarihinde İstanbul'dan Mekke'ye miktarı belli olmayan surre gönderilmiştir. Bunun yanında 1705 yılında surrenin Harem kapısından hareket ettiği; 1706 yılında surrenin Harem kapısı önünden yola çıktığı; 1707 yılında Harem kapısından hareketle yola çıktığı; 1708 yılında Surre Alayı'nın Yeni Saray'da Harem Kapısı önünden hareket ettiği; 1710 yılında Surre Alayı'nın hareket ettiği; 1711 ve 1712 yıllarında Surre Alayı'nın İstanbul'dan hareket ettiği; 1713 yılında Surre Alayı'nın yola çıktığı; 1714 yılında Surre Alayı'nın Yalı Köşkü'nden hareket ettiği; 1715 yılında Surre Alayı'nın Edirne'den hareket ettiği ve 1718 yılında Surre Alayı'nın yola çıktığı bilgisi mevcuttur. Ayrıca 1719 yılında İstanbul'dan Mekke'ye 340 kuruş (90 kuruş da ayrı bir çıkın olarak) gönderilmiş olup 1720 yılında da Beşiktaş Köşkü'nden Surre Alayı'nın hareket ettiği belirtilmiştir. İstanbul'dan Mekke ve Medine'ye 1722 yılında miktarı belli olmayan surre gönderildiği gibi 1726'da da İstanbul'dan surre gönderildiği tespit edilebilmektedir.¹⁴⁹

I. Mahmud Han (1730-1754), Haremeyn-i Şerifeyn'e kıymetli avize ve şamdanlar takdim etmiş 1748 tarihinde Medine'i Münevvere'yi çevreleyen büyük suru da yeniden tamir ettirmiştir.¹⁵⁰ Saltanatının ilk yıllarında Hz. Muhammed'e hürmeten Ravza-i Mutahhara'da Hücre-i Saadet'teki kabri üzerine ilk defa kandil astıran padişah olmuştur. Üç ucuna da 750-800 kırat büyüklüğünde birer zümrüt konulmuş olan üçgen şeklindeki bu kandil, mücevherlerle işlenmiş bir çerçeveyi andırmaktadır. Yekpare akik taşından olan bu çanağın altında 40 okka hürmüz incisinden bir püskül bulunmakta ve çevresiyle birlikte ele alındığında bu kandilde tam 3.000 parça elmas bulunmaktaydı.¹⁵¹ Bir diğer husus da Hz. Muhammed'in teninin kokusunun, gül kokusu olduğuna inanıldığından Hicaz'ın Osmanlılar elinde kaldığı 450 sene boyunca Hz. Muhammed'in kabrinde bulunan kandillerde gül yağının kullanılmasıdır.¹⁵² Bu dönemde 1731 yılında İstanbul'dan Haremeyn'e gönderilen surre olduğu bilinmekle birlikte 1732 ve 1735 yıllarında da surre gönderildiği bilgisi mevcuttur. 1734-1742 tarihlerinde İstanbul'dan Haremeyn'e; 1737

¹⁴⁸ Atalar, a.g.e., 1999, 60-61.

¹⁴⁹ Atalar, a.g.e., 1999, 62-64.

¹⁵⁰ Mekkî, a.g.e., 2009, 60.

¹⁵¹ Taylan, a.g.e., 2017, 96-97.

¹⁵² Taylan, a.g.e., 2017, 97.

tarihinde İstanbul'dan Medine'ye surre gönderildiği bilinmektedir. 1738 senesine ait gönderilen surre keselerinin defterine ait bilgiler de bulunmaktadır. Ayrıca 1741-42 tarihlerini kapsayan 'Harb ve Kabâiyil-i Arab ve Şeyh-i Arab Cemaatlerine' tevzi olunan surreleri belirten defterin varlığı da bilinmektedir.¹⁵³

III. Osman Han (1754-1757), Mısır valisine gönderdiği bir emirle Mekke ve Medine'de tamire ihtiyaç olan yerlerin tamir edilmesi için gerekli olan masrafların Mısır Hazinesi'nden karşılanmasını emretmiştir. Mekke'de Mizâb-ı Rahmetin altında bulunan "harim"ın, zemzem kuyusunun mermer döşemelerinin, Bâbü's-selâmdan Bâb-ı İbrahim'e kadar olan yolun ve Mekke'ye gelen suyuollarının temizlenmesini talep etmiştir.¹⁵⁴

III. Mustafa Han (1757-1774), Hz. Muhammed'in Ravza-i Mutahharaları'na hususi bir hediye olmak üzere altıgen şeklinde 400 kıratlık bir zümrüt takdim etmiştir. Mekke-i Mükerrreme'ye akan Ayn-ı Zübeyde'nin suyuollarıyla Mekke ve Medine arasındaki kuyu ve havuzları yeniden tamir ettirmiş ve yine Şam-ı Şerîf'ten Medine-i Münevvere'ye kadar hac yolu üzerindeki havuz ve kuyuları mükemmel bir şekilde yeniden inşa ettirmiştir.¹⁵⁵

I. Abdülhamid Han (1774-1789), Mescid-i Haram'ın büyük bir onarımdan geçmesini sağlamış, Mekke-i Mükerrreme'de bulunan Hz. Fâtıma ve Hz. Hatice'nin hücrelerini tamir ettirmiştir. Harem-i Şerîf kapıları ile bir minare ve bazı kubbeler padişahın iradesiyle tamir ettirilmiştir.¹⁵⁶ Medine-i Münevvere'de yaptırmış olduğı kütüphanelerine birçok güzel eser göndermişlerdir ki hâlâ mevcuttur.¹⁵⁷ Haremeyn için yaptığı hizmetlerden de anlaşıldığı üzere Mekke ve Medine'ye büyük bir saygı ve hürmet duymuştur.¹⁵⁸ Münir Atalar'dan edindiğimiz bilgiye göre, I. Abdülhamid Han döneminde surre gönderildiği bilinmektedir. Bunlardan birincisi, 1779 tarihinde Hac ibadeti yolunda bazı taifeler ve Bedir ahalisine eski bir gelenek olmak üzere gönderilen surre; ikincisi, hac görevini yerine getirmek amacıyla Hicaz'a giden hacıların korunmasını ve selametini sağlamak için, yol üzerinde bulunan bazı Arap kabileleri, şeyhleri, Hayber Kalesi hizmetlilerine ve Alâ Kabilesi evladına surre namıyla ve mutemetleri eliyle 1779 tarihinde Şam emvâlinden¹⁵⁹ gönderilen surre; üçüncüsü, 1780-81 tarihli 340 kuruşu gösteren surre; dördüncüsü, 1787 tarihinde

¹⁵³ Atalar, a.g.e., 1999, 64-65.

¹⁵⁴ Taylan, a.g.e., 2017, 98.

¹⁵⁵ Mekkî, a.g.e., 2009, 60-61.

¹⁵⁶ Taylan, a.g.e., 2017, 107.

¹⁵⁷ Mekkî, a.g.e., 2009, 61.

¹⁵⁸ Taylan, a.g.e., 2017, 108.

¹⁵⁹ Emvâl: Mülkler, para ile alınan şeyler.

Hac yolu üzerinde bulunan muharip ve cengâver olan Arap kabile reislerine hacıların selametini sağlamak için Şam emvâlinden dağıtılan surre; beşincisi, 1788 tarihli Müslüman hacıların yollarda selametini temin için gönderilen surre; altıncısı, 1789 tarihinde hacıların salimen gidip gelmelerini sağlamak amacıyla yoldaki kabilelere Şam emvâlinden gönderilen surre ve yedincisi, 1789 tarihinde muharip ve cengâver olan taifelere ve bazı Arap tâifesi reislerine, Hacıların selametini sağlamak amacıyla gönderilen surredir.¹⁶⁰

Yirmi sekizinci Osmanlı padişahı olan III. Selim Han (1789-1807), tahta geçtiği andan itibaren Osmanlı Devleti'nin yenileşme çabalarına devam ederken, Haremeyn'e hizmet etmeyi görev bilmiştir. Diğer Osmanlı padişahlarının birçoğunun yaptığı gibi Mekke'nin suyuolları, Kâbe-i Muazzama'nın bazı mahallelerinin tamiri, Beytullah'ın onarılması gibi hizmetler yapmıştır.¹⁶¹ Ayrıca Mekke ve Medine'de bulunan bazı kabir ve kutsal makamlara gayet kıymetli örtüler takdim etmiştir.¹⁶² 1798 tarihli bir surre defteri vardır ve bu defterde surrenin nasıl taksim edileceği bilgisi yer almaktadır.¹⁶³

II. Mahmud Han (1808-1839), tahta çıktığı ilk yıl 3 adet avize yaptırıp mücevherlerle süsleterek Ravza-i Mutahhara'ya göndermiştir.¹⁶⁴ Mekke ve Medine'de bazı türbe ve eserlerin tamir ve inşa olunmasını, Kâbe-i Muazzama üzerindeki bazı mermerlerin yenilenip yerine İstanbul'dan parlak mermer sütunlar gönderilmesi ve döşetilmesini sağlamıştır.¹⁶⁵ Bu dönemde gönderilen surreler şu şekildedir: Birinci olarak, 1814-1818 tarihinde İstanbul'dan Haremeyn'e gönderilen surre; ikinci olarak 1820 tarihinde İstanbul'dan Mekke'ye 1.333 sikke-i hasene olarak gönderilen surre; üçüncü olarak ise, 1828 tarihinde İstanbul'dan Mekke'ye gönderilen surredir.¹⁶⁶

I. Abdülmecid Han (1839-1861), saltanatının ilk yıllarında Mekke-i Mükerrreme'ye; medrese, kütüphane ve sebil inşa ettirerek kutsal beldeye ilim yönünden hizmet edebilmeye gayret göstermiş ve Harem-i Şerîf'in harab olan yerlerinin onarılmasını sağlamıştır.¹⁶⁷ Hacerü'l-Esved'in etrafındaki kırık taşları ve kâideleriyle beraber mevcut kubbeleri yenilemiş, Harem-i Şerîf kumluğunun dört tarafına eşit olarak dikilmek üzere

¹⁶⁰ Atalar, a.g.e., 1999, 66-68.

¹⁶¹ Taylan, a.g.e., 2017, 108-109.

¹⁶² Mekkî, a.g.e., 2009, 62.

¹⁶³ Atalar, a.g.e., 1999, 68.

¹⁶⁴ Taylan, a.g.e., 2017, 117.

¹⁶⁵ Mekkî, a.g.e., 2009, 62.

¹⁶⁶ Atalar, a.g.e., 1999, 70.

¹⁶⁷ Taylan, a.g.e., 2017, 134.

hurma ağacı resminde yeniden birer kandillik ile bütün kubbelerin altına boydan boya 3.000'den fazla kandil astırmıştır ki bu kandiller Receb ayının ilk gününden hac aylarının sonuna kadar yakılmaktadır. Ayrıca Mescid-i Haram sahasında bulunan mahzenlerin biri muvakkithane ve diğeri umûmî kütüphane olmak üzere tamir edilip İstanbul'dan gönderilen pekçok kitabın konulmasıyla Abdülmecid Han'ın ismiyle anılacak olan bir kütüphane kurulmuştur.¹⁶⁸ Münir Atalar'ın verdiği bilgiye göre bu dönemde gönderilen surrelerden 1843 tarihli olan surre Mekke ve Medine'de bulunan sâdât, meşâyih ve hademe-i hayrâtla mücâvirînin isimleriyle dağıtılmıştır. 1844 tarihinde İstanbul'dan Mekke'ye gönderilen surre 1.498 rub'iyyedir. 1845 tarihinde İstanbul'dan -Sultân Mahmud Han Evkâfından- Mekke'ye 1.125 sikke-i hasene gönderilmiştir. Bunların dışında 1849-50, 1851-52, 1860 tarihlerinde surre gönderildiği belirtilmektedir. Ayrıca, 1844-1854 yılları arasında da Şam ve havalisi gelirinden Haremeyn halkına ve görevlilerine gönderilen surrenin varlığını surre muhasebe kayıtlarından çıkarmak mümkündür.¹⁶⁹

Abdülaziz Han döneminde (1861-1876), içerdeki isyanlar ve dışardaki savaşlar devleti olumsuz olarak etkilemesine rağmen padişah, Haremeyn'e hizmet etmekten geri kalmamıştır.¹⁷⁰ Hz. Muhammed'in Harem-i Şerîfi'ne Uşâkî cinsinden bahar misali 142 kıymetli halı hediye buyurmuşlardır. Ayn-ı Zübeyde suyollarında tamirat yaptırdıkları gibi bir irade ile tamirata ihtiyaç duyuldukça sarf olunmak üzere daimi olarak 200 Osmanlı lirası yıllık tahsisat ihsan olunarak vazifeli bir mühendis, aylık maaşlı bir su nazırı ve kassam¹⁷¹ tayin edilmiştir. Halîfe Abdülaziz, Mekke ve Medine'de Gurebâ-yı Müslimîn Hastaneleri'nde pekçok ıslahatlar yapıp buralara hayrât ilave ettikleri gibi tabip, kâbile¹⁷², eczâcî, cerrah ve diğer hademelerini de vâlidesi Pertevniyal Vâlide Sultân tayin buyurmuşlardır.¹⁷³ Ayrıca Eyüb Sabri Paşa, eserinde Abdülaziz Han'ın vâlidelerinin birazlarının makâmât-ı erbaa¹⁷⁴ önlerinde birazlarının da Harem-i Şerîf kumluğunda yakılmak üzere h.1289 senesinde birçok şamdan göndermiş olduklarını bildirmiştir.¹⁷⁵ Bu döneme ait 1845-1876 tarihli bir masraf defterinin varlığı bilinmektedir ki bu defterin 31

¹⁶⁸ Mekki, a.g.e., 2009, 73.

¹⁶⁹ Atalar, a.g.e., 1999, 71-73.

¹⁷⁰ Taylan, a.g.e., 2017, 150.

¹⁷¹ Kassam: 1. Vârisler, mirasçılar arasında mîrâsı taksim eden ve küçüklerin hakkını koruyan şerîat memuru. 2. Kısım kısım ayıran, kısım kısım veren.

¹⁷² Kâbile: Kadın ebe.

¹⁷³ Mekki, a.g.e., 2009, 79.

¹⁷⁴ Dört makam; Makâm-ı Hanefî, Makâm-ı Şafiî, Makâm-ı Hanbelî, Makâm-ı Mâlikî.

¹⁷⁵ Eyüb Sabri Paşa, a.g.e., 1306, C. II. 827.

yılı kapsaması sebebiyle yarısı I. Abdülmecid Han dönemine aitken diğer yarısı Abdülaziz dönemine aittir.¹⁷⁶

Devletin zor zamanlarında tahta geçmiş olan II. Abdülhamid Han (1876-1909), bir yandan devleti ayakta tutmaya çalışırken diğer yandan devletin değişen dünyaya uyum sağlaması için çabalamıştır. Yedi düvele karşı mücadele ettiği bu dönemde o da ataları gibi Haremeyn'e hizmet etmeyi ibadet sayarak bizzat kendi hazinesinden kutsal mekânların tamirâtı için harcamalar yapmıştır. Ravza-yı Mutahhara ve Mescid-i Nebevî'nin her bir noktasında II. Abdülhamid Han'ın dokunuşunu görmek mümkündür. Haremeyn ahalisini ve özellikle hac ibadetini yerine getirmek için kutsal beldeleri ziyaret eden hacıları önemsemiş, ihtiyaç sahiplerinden yardımlarını esirgememiştir. Kâbe yakınlarında yaptırdığı bir hastane ile ahalinin sağlık ihtiyaçlarını gidermiştir.¹⁷⁷ Bu dönemde gönderilen surreler hakkında Münir Atalar'ın verdiği bilgiye göre, 1878-1879 tarihinde İstanbul'dan Mekke ve Medine'ye gönderilen surre; 1879-80 yıllarında Şam'dan Mekke'ye gönderilen surre; 1881-82 tarihinde İstanbul'dan Mekke ve Medine'ye gönderilen surreler mevcuttur. Ayrıca Abdurrahman Vefik, Yavuz Sultân Selim'den beri 400 kusür senedir muntazaman surrenin gönderildiğini belirttikten sonra kendi zamanında 1883 tarihinde surrenin 250.000 liraya ulaştığını bildirmektedir.¹⁷⁸ 1888 tarihinde İstanbul'dan Mekke'ye 72.926 kuruş 24 para surre gönderildiği; 1898 tarihinde İstanbul'dan Mekke'ye 72.926 kuruş 26 para surre gönderildiği; 1898 tarihinde Şam'dan Mekke'ye 43.367 miktarında gönderilen surre; 1904 tarihinde İstanbul'dan Medine'ye 311.551 kuruş 20 para surre gönderildiği ve 1907 tarihinde İstanbul'dan Medine'ye 311.551 kuruş 20 para surre gönderildiği bilinmektedir.¹⁷⁹

II. Abdülhamid Han'dan sonra tahta çıkan 35. Osmanlı padişahı Mehmed Reşad (1909-1918), devlet işlerinden uzak, İttihat ve Terakki Hükümeti'nin gölgesinde bir padişahlık süreci geçirmiştir. Ayrıca Haremeyn konusunda hassas olduğu bilinmektedir.¹⁸⁰ Bu dönemde gönderilmiş olan surreler hakkında Münir Atalar şu bilgileri vermektedir: İlk tespit edilen defterin tarihi 1912 olmakla birlikte Mekke'ye gönderilen 142 çantayı ihtiva etmektedir. Bu 142 çantanın kapalı olduğu ve bu çantaların sahipleri tarafından

¹⁷⁶ Atalar, a.g.e., 1999, 74.

¹⁷⁷ Taylan, a.g.e., 2017, 162.

¹⁷⁸ Atalar, a.g.e., 1999, 74-75.

¹⁷⁹ Atalar, a.g.e., 1999, 83-85.

¹⁸⁰ Taylan, a.g.e., 2017, 177.

açılmalarına müsaade edilmediğinden muhteviyatının meçhul olduğu bilinmektedir. 1912 tarihinde Mekke'ye 186 çanta içinde 38.772 kuruş 40 para; 1912 tarihinde Medine halkına 284 adet çanta içinde 55.813 kuruş; 1913 tarihinde 143 adet çanta içinde 29.904 kuruş; 1913 tarihinde Medine halkına 213 adet çanta içinde 38.367 kuruş; 1914 tarihinde Mekke halkına 26 adet çanta içinde 26.379 kuruş -bir çantanın muhteviyatı meçhul-; 1914 tarihinde Medine halkına 217 adet çanta içinde 43.465 kuruş 20 para -bir çantanın muhteviyatı meçhul-; 1915 tarihinde Mekke halkına 107 adet çanta içinde 24.847 kuruş -bir çantanın muhteviyatı meçhul-; 1915 yılında Medine halkı için 197 adet çanta içinde 35.882 kuruş -bir çantanın muhteviyatı meçhul- surre gönderildiği bilinmektedir.¹⁸¹

Surre-i seniyyenin miktarı hakkında Eyüb Sabri Paşa'nın verdiği bilgiye göre, Kânunî Sultân Süleymân'a kadar olan döneme kadar Haremeyn'e gönderilen sadâkât-i seniyyenin miktarı 3.503.613 kuruşa ulaşmıştır. Buna yüzde otuz beş hesabıyla 1.226.264 kuruş iskonto¹⁸² dahi ilave olunursa surre-i seniyyenin miktarı 4.729.877 kuruşa ulaşır ki takriben 9.459 kise 377 kuruş demektir.¹⁸³ Bu paranın 1.074.860 kuruşu Mekke-i Mükerrreme'ye, 2.416.701 kuruşu Medine ahalisine ve 11.547 kuruşu Kudüs-i Şerif ahalisine gönderilmiştir.¹⁸⁴

Osmanlı Devleti, ananeye ve eldeki vakıflara riayet ederek her sene surreyi düzenli olarak göndermiş birçok güçlük ve darlık içinde bulunduğu dönemlerde dahi hassasiyetle bu geleneği devam ettirmiştir. Mekke'ye kadar surre gönderilmesi I. Dünya Savaşı içinde Mekke Emîri Şerif Hüseyin Paşa'nın, 1916 yılında isyan etmesinden bir sene evveline (1914-1915) kadar devam etmiş olan surre Medine'ye ve 1916-17 senesinden itibaren Şam'a kadar gönderilmiş ve tabi olarak orada kalmıştır. Buna rağmen son Osmanlı hükümdarı VI. Mehmed Han (Vahdeddin) (1918-22), Arabistan, hatta Suriye ve havalisinin elinden çıkmış olmasına rağmen, halife sıfatıyla Mekke ve Medine halkına ve Urban'ına yine eskisi gibi surre gönderilmesini irade eylemiştir.¹⁸⁵

¹⁸¹ Atalar, a.g.e., 1999, 85-87.

¹⁸² "Bu iskonto, Haremeyn'de geçerli olan meskûkât değerine göre hesap edilmiştir" (Müellifin notu), Eyüb Sabri Paşa, a.g.e., 1306, C. 2, 685.

¹⁸³ "Mahmil-i Şerifi getirip götürmek ve yolculuk sırasında verilmesi kanun olan şeyhlere verilmek üzere surre emanetine verilmekte olan 1.000 kise akçe, sözü edilen 9.000 şu kadar kise paranın dışındadır" (Müellifin notu), Eyüb Sabri Paşa, a.g.e., 1306, C. 2, 685.

¹⁸⁴ Eyüb Sabri Paşa, a.g.e., 1306, C. 2, 685-686.

¹⁸⁵ Atalar, a.g.e., 1999, 87.

Son surre, 1915'te gönderilmiş, 1916 surresi Mekke Emîri Şerîf Hüseyin Paşa'nın isyanı dolayısıyla sevk edilmemiştir. 1916 surresi yalnız Medine'ye gönderilmiş olup 1917 ve 1918 surreleri Şam'a kadar gidebilmiş, Mekke ve Medine'ye ulaşamamıştır. 1919 yılında Şam artık Osmanlı elinde bulunmadığından hiç surre gönderilememiştir. Fakat 1919, 1920, 1921 ve 1922 tarihlerinde Sultân Vahdeddin Mekke ve Medine fakirlerine sadaka göndererek dağıttırmıştır. 1923-1924'te Halîfe II. Abdülmecid Han bu âdeti de terk etmiştir.¹⁸⁶

¹⁸⁶ Atalar, a.g.e., 1999, 89.

4. SURRE-İ HÜMÂYUN GÜZERGÂHI VE MÜHİMME DEFTERLERİ IŞIĞINDA YOL GÜVENLİĞİ

Surre alayı İstanbul'da yapılan büyük bir törenin ardından yola çıkmaktaydı. Yolun başında uzak Orta Asya, Afganistan, Kırım, Balkanlar ve Kafkaslardan gelen binlerce hacı büyük şehirlerde konaklayıp, ziyaretlerini yaptıktan sonra bu alaya katılırlar ve böylece Şam'a ulaşıldı. Surre alayını muhafaza görevi ise muhafız birliklerine aitti.¹⁸⁷

Surre Alayı'nın yolu, biri Tanzimat'tan önce diğeri Tanzimat'tan sonra olmak üzere zaman zaman değişmiştir. 1864 senesine kadar surre alayı karadan katır ve develer ile, bu tarihten itibaren ise denizden vapurla gönderilmeye başlanmış ve 1908 yılına kadar böyle sürmüştür.¹⁸⁸ 1908'de Hicaz Demiryolu'nun yapılması üzerine artık surre trenle gönderilmeye başlanmıştır.¹⁸⁹

Osmanlı padişahları Haremeyn'e yapılan hizmetlerin zamanında yetiştirilmesi ve aksatılmadan sürdürülmesine büyük önem vermişlerdir. Bu suretle Surre alayları ile gönderilecek para keseleri her yıl tam vaktinde aksatılmadan temin edilmiş, Kisve-i Saadet, Sitâre-i Kâbetullah, Hil'âtlar ve diğeri hediyeler özenle hazırlanıp her yıl Üsküdar'da mutasarrıf, askerî ve mülkî erkân, ulema ve ahalinin de katıldığı muhteşem törenlerle uğurlanmıştır.¹⁹⁰ Üsküdar'daki Ayrılık Çeşmesi'nden hareketle başlayan¹⁹¹ Hac Yolculuğu'ndaki kara yolu güzergâhı Süleyman Şefik Söylemezoğlu'nun verdiği bilgilere göre şu şekildedir: “İstanbul-Üsküdar, İzmit, Bilecik, Eskişehir, Akşehir, Konya, Ereğli, Adana, Payas, Halep, Hama, Humus, Şam, Ma'an, Tebük, Medâyin-i Salih, Medine ve Mekke-i Mükerrerme'dir.”¹⁹²

“Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları” isimli eserde ayrıntılı olarak bu güzergâh şöyledir: Kartal, Gebze, İzmit, Lefke, Vezirhan, Söğüt, Eskişehir, Bolvadin, İshaklı, Akşehir, Iğın, Ladik konaklarına uğrayarak Konya'ya, oradan hareketle İsmil, Karapınar, Ereğli, Ulukışlak, Ramazanoğlu Yaylası, Gülek Boğazı, Kütüklü konaklarından geçilerek

¹⁸⁷ Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. (2008). **Surre-i Hümâyûn**. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 10.

¹⁸⁸ Atalar, a.g.e., 1999, 129.

¹⁸⁹ Atalar, M. (1986). “Surre-Nâme” (1335/1916). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28, 419.

¹⁹⁰ T.C. BDAGM-OADB. (2010). *Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları*. Ankara: BDAGM, III-IV.

¹⁹¹ T.C. BDAGM-OADB. (2010). *Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları*. Ankara: BDAGM, IV.

¹⁹² Söylemezoğlu, S. Ş. (2012). *Hicaz Seyahatnâmesi*. (Haz. A. Çaycı, B. Ürekli). İstanbul: İz Yay.. (Eserin orijinali 1892'de yayımlandı). 14.

Adana'ya ulaşıldı. Adana'dan yola çıkan kabile Misis, Kurtkulağı, Payas, Belek, Antakya, Zambakya, Şuğur, Madik, Hama, Humus, İki Kapılı, Nebek ve Kuteyfe menzillerini geçerek Şam'a ulaşıldı.¹⁹³

Surrenin kara yolu güzergâhını takip ettiği dönemde Recep ayının 12'sinde Üsküdar'dan yola çıkıp günlük ortalama 50 km yaya olarak yol alınır.¹⁹⁴ Buharlı ulaşım araçlarının, vapurların işlemlerinden sonra -1281/1864 senesinden itibaren- surre yolu değişmiştir. Gavur Dağı eşkıyası, Payas (Üzeyr)'ın Burnaz Köprüsü mevkiinde Surre-i Hümayûn'u gasbetmişlerdi. Bunun üzerine Fuad Paşa, Üsküdar'dan Şam'a kadar olan kara yolunu terk ile Surre-i Hümayûn'u denizden Beyrut'a ve ondan Şam'a göndermeyi usûl edinmişti. Surre'nin denizden gönderilmesi kararı üzerine, yol kısınca Surre, Şaban ayının on dört veya on beşinde gönderilmeye başlanmıştır.¹⁹⁵ Ahmet Salahaddin Bey'in "Surre Alayı Hatıraları" eserinde anlattığı üzere, surre son dönemde Yıldız Sarayı'ndan gönderilmekteydi. Ayasofya Cami kürsü şeyhi tarafından surrenin selameti için edilen duadan sonra İskele'de hazır bulunan İdare-i Mahsusa'nın Fenerbahçe vapuruna binilip hacı vapuru olduğunu belirten büyük yeşil bayrak ile alay bayrakları çekilerek bu vapur denize açılınca Dolmabahçe'den toplanarak surre yolcu edilmekteydi.¹⁹⁶

Süleyman Şefik Söylemezoğlu'nun verdiği bilgilere göre surrenin deniz yolu güzergâhı İstanbul'dan başlamaktadır. Marmara Adaları, Çanakkale Boğazı, Dedeoğlu İskelesi, Ege Adaları, Rodos, Kıbrıs üzerinden Beyrut'a kadar ulaşır, Beyrut'tan da kara yoluyla Hicaz'ın giriş karargâhı olan Şam'a¹⁹⁷ varılırdı.¹⁹⁸ Osmanlı memleketlerinden her sene devletçe birinci derecede ehemmiyet verilen iki kâfilenin, Hacca gitmesi âdetti. Bunlardan Şam kervanı denilen kervan, Şam'dan; diğeri -Mısır kervanı- Kahire'den hareket ederdi. Anadolu'dan, Rumeli'den ve diğer yerlerden gelen ziyaretçiler kâfilenin hareketine kadar Şam'da toplanmış olurlardı ki Surre emini yolda kendisine katılanlarla birlikte Şam'a gelirdi.¹⁹⁹

¹⁹³ T.C. BDAGM-OADB. (2010). *Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları*. Ankara: BDAGM, IV.

¹⁹⁴ T.C. BDAGM-OADB. (2010). *Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları*. Ankara: BDAGM. Yayın No: 116, V.

¹⁹⁵ Atalar, M., 1991, a.g.m., 122.

¹⁹⁶ Ahmet Salahattin Bey, (2015). *Kabe Yollarında Surre Alayı Hatıraları*. İstanbul: Dergah Yay., 34-36.

¹⁹⁷ T.C. BDAGM-OADB. (2010). *Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları*. Ankara: BDAGM, V.

¹⁹⁸ Söylemezoğlu, a.g.e., 2012, 14.

¹⁹⁹ Atalar, a.g.e., 1999, 143.

1908 yılına gelinceye kadar kara ve denizden gönderilen surre, bu tarih itibariyle tren yolu kullanılarak gönderilmiştir. I. Abdülmecid devrinde yapımına küçük oranda başlanan Hicaz Demiryolu'na Abdülaziz döneminde mühim hatlar eklenmiş, II. Abdülhamid devrinde ise en büyük şebekeler yapılmıştır. Hicaz Demiryolu, Hayfa-Dir'a, Kudüs-Medine, Beyrut-Şam-Havran, Reyâk-Haleb, Hums-Trablusşam Yafa, Kudüs hatları mevcuttur. Bir de Anadolu demiryolu hatları ile Şark demiryolu hatları vardır ki Sultân Hamid İmparatorlukta yeterli demiryolu hattı olmadıkça iç düzeni korumanın mümkün olmayacağını ya da zor olacağını düşünüyordu. Bu sebeple Hicaz Demiryolu projesi onun için çok mühümdi. 1908'de Sultân Abdülhamid'in tahta çıkışının 32. yıldönümünde demiryolu Medine'ye kadar tamamlanmış ancak bu dönemde yaşanan siyâsî sorunlar sebebiyle hiçbir zaman Mekke'ye kadar uzatılamamıştır. Kara yolu ile surre gönderilirken yapılan törenler tren yolu ile surre gönderilirken de uygulanmakta,²⁰⁰ surre hazırlanıp Haydarpaşa'dan yük vagonuna bindirildikten sonra yolda açılmaması, açılırsa da tespit edilebilmesi amacıyla kurşunlanıp mühürlenmekteydi.²⁰¹

İslâmın kutsal yerlerini koruma altına alan Hâdimü'l Haremeyn-ü'ş-Şerifeyn unvanını taşıyan Müslümanların da hukuken ve de fiilen lideri olan Osmanlı hükümdarları Mekke ve Medine'ye maddi yardım gönderirken hac yollarını da savunarak böylece bu liderlik -halifelik- görevini yerine getirirlerdi. Yasal olarak bu maddi yardım Mekke-i Mükerre ve Medine-i Münevvere'nin fukarasına ihsan ve tevzi olunması lazımdı.²⁰² Mühimme defterlerinde yer alan güvenliğin sağlanması ve ihtiyaçların karşılanması hakkındaki hükümlerden de anlaşıldığı üzere Surre-i Hümayûn ve hac kafilesinin, uğradığı menzillerde her türlü ihtiyaçlarının karşılanarak istihbaratlarının temin edilmesi ve yol boyunca emniyetlerinin sağlanması hususunda gerekli güvenlik tedbirleri alınmaktaydı. Bu bağlamda güzergâh üzerindeki vali ve mutasarrıflara her yıl muntazam emirler gönderilmiş ve verilen görevin ne suretle yerine getirildiği takip edilmiştir²⁰³ ki bu emirlerin bazıları şöyledir:

“Edirne'den Şam'a kadar yol üzerindeki kadılara, kethüdayerlerine, yeniçeri serdarlarına, kale dizdarları, ayan-ı vilayet ve iş erlerine: Surre Emni İbrahim'in götürdüğü

²⁰⁰ Atalar, a.g.e., 1999, 162-164.

²⁰¹ Atalar, a.g.m., 1986, 419.

²⁰² Mihai Maxim, “Yeni Osmanlı Belgelerine Göre XVII. Yüzyılda Temeşvar Eyâletinden Mekke ve Medine'ye Gönderilen Surre Altını”, *TTK Bildiriler*, XIV (2005), II/2, 1050.

²⁰³ T.C. BDAGM-OADB. (2010). *Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları*. Ankara: BDAGM, V.

surre kervanı geçtiği her kazada yirmi nefer mustahfız ve askeri taifesinden yeteri kadar adamla korunması”²⁰⁴ hükmü ile surre emininin surre kervanı ile geçtiği yol güzergâhında güvenliğinin sağlanması için 20 asker ve yeteri kadar da askerle korunması emredilmiştir.

“Edirne'den Şam'a kadar olan kadılara, kethüdayerlerine, yeniçeri serdarlarına, ayan-ı vilayet ve iş erlerine: Surre ve hacıların kervanında sakabaşılık görevine atanan Saray-ı Atık teberdarlarından²⁰⁵ [boş] kimin kazasına dâhil olursa hürmet edilip yem ve yiyecekleri narh üzerinden satılıp tehlikeli yerlerde korunarak güvenlik içinde gideceği yere ulaştırılması”²⁰⁶ hükmünde, surre ve hacıların kervanında eski saray baltacılarından, ordunun su ihtiyacını karşılamakla görevli saka'ların başı olan şahıs - ismi boş bırakılmıştır- kimin kazasına varırsa ona hürmet edilmesi, yiyecek ve yemleri narh üzerinden satılması ve gidecekleri yere güvenlik içinde ulaştırılması emredilmiştir.

“Edirne'den Şam'a kadar yol üzerinde bulunan kadılara, kethüdayerlerine, yeniçeri serdarlarına, elviye mütesellimleri, kıla' zabitleri, ayan-ı vilayet ve diğer iş erlerine: Mekke'ye gönderilen surre ile Surre Emini Aziz'in yiyecek ihtiyaçlarının karşılanması ve emniyetinin sağlanması”²⁰⁷ hükmünde, Mekke'ye gönderilen surre ve surre emininin yiyecek ihtiyaçlarının karşılanması ve güvenliğinin sağlanması emredilmiştir.

“Edirne'den Şam'a kadar yol üzerinde bulunan kadılara, kazalarda bulunan kethüdayerleri, yeniçeri serdarları, ayan-ı vilayet ve iş erlerine: Mekke'ye gönderilen surre ve hacılar ile sakabaşılık hizmetine tayin olunan kişilerin yiyecek ihtiyaçlarını cari narh üzere paralarıyla karşılamaları ve güvenliklerinin sağlanması”²⁰⁸ hükmünde kazalarda bulunan görevliler tek tek sayılarak surre, hacılar ve sakabaşılardan güvenliklerinin sağlanması ve yiyecek ihtiyaçlarının narh üzerinden paralarıyla karşılamaları emredilmiştir. Böylece yüksek fiyatlar konularak hacılarla yapılan alışverişten fazla kazanç sağlanmasının önüne geçilmek istenmektedir.

“Üsküdar'dan Şam'a kadar olan beylerbeyleri ve sancakbeylerine, yol üzerindeki kazalarda bulunan kadılar, kethüdayerleri, yeniçeri serdarları, ayan-ı vilayet ve iş erlerine: Mekke'ye gitmek üzere Surre Emini İbrahim riyasetinde yola çıkarılan Surre-i Şerîf'in emin ve salim bir şekilde ulaşmasının sağlanması”²⁰⁹ hükmünde, Surre Emini İbrahim'in

²⁰⁴ Mühimme Defter No: 102, Hüküm No: 720, Tarih: 29 C 1103, Özet.

²⁰⁵ Teberdar: Teberli, baltacı, baltalı, (Yeniçeriler arasında) baltalı asker; solak sınıfı.

²⁰⁶ Mühimme Defter No: 102, Hüküm No: 749, Tarih: 10 B 1103, Özet.

²⁰⁷ Mühimme Defter No: 104, Hüküm No: 783, Tarih: 10 B 1104, Özet.

²⁰⁸ Mühimme Defter No: 104, Hüküm No: 800, Tarih: 10 B 1104, Özet.

²⁰⁹ Mühimme Defter No: 108, Hüküm No: 299, Tarih: 29 C 1107, Özet.

başkanlığında yola çıkarılan surrenin güvenliğinin sağlanması ve salimen yerine ulaştırılması emredilmiştir.

“Akşehir ve Sultanönü Sancakları beyi Mehmed'e: Haremeyn-i Muhteremeyn'e gönderilen Surre-i Şerîf, sancak dâhiline ulaştığında muhafızlar tayin edilerek güvenli bir şekilde Adana'ya kadar eşlik edilmesi”²¹⁰ hükmünde surrenin Akşehir ve Sultanönü Sancakları'na ulaştığında Sancakbeyi Mehmed'in muhafız tayin etmesi ve Adana'ya kadar güvenli bir şekilde Surre-i Şerîf'e eşlik edilmesi emredilmiştir.

“Şerif Sa'd bin Zeyd'e, Şam beylerbeyi olup Şam mir-i haccına, Adana beylerbeyliği payesiyle Cidde sancağına, mutasarrıf Mekke Şeyhü'l haremîne, Mekke ve Medine kadılarına, Mısır mir-i haccına, Medine Şeyhü'l haremi ağasına, şürefaya, Mekke muhafızları olan Mısır askerinin serdarına, Mekke meşahiri, Medine Surre eminine, sakabaşlarına, Bağdad, Lahsa ve Basra mir-i haclarına (hatt-ı hümayunla): Osmanlı ve Acem hacılarının yollarda ve mukaddes beldelerde haksız vergiler ile rahatsız edilmemeleri, kolaylıklar sağlanması”²¹¹ hükmünden anlaşıldığı üzere hacılara zaman zaman haksız vergiler uygulanmış ve rahatsız edici bir durum oluşmuştur. Bunun önüne geçmek amacıyla gerekli kolaylığın sağlanması bildirilmiştir. ,

“Surre eminine: Mekke'ye gönderilen sakabaşların güvenliği için verilen yol hükmü. (suret)”²¹², kafilenin su ihtiyacını karşılamakla görevli olan sakabaşların güvenliğinin sağlanması hakkındadır.

“Üsküdar-Şam arasındaki vezirlere, beylerbeyilere, sancakbeylerine, kadılara, vilayet ayanlarına ve iş erlerine: Surre emininin ihtiyaçlarının karşılanması ve güvenliğinin sağlanması”²¹³ hükmü, surre emininin güvenliği ve ihtiyaçlarının karşılanması hakkındadır.

“Üsküdar'dan Şam-ı Şerife varıp gelince memerde olan vüzeraya, beylerbeylere, sancakbeylere, kadılara, mütesellimlere, kethüdayerilere, yeniçeri serdarlarına vilayet ayanlarına ve iş erlerine: Görev yerine gitmekte olan Surre Emîni Ali'nin güvenliğinin sağlanması”²¹⁴ hükmünde surre emini Ali'nin güvenliğinin sağlanması emredilmiştir.

“Şam ve Trablusşam valisi ve mir-i hac olan Vezir Arslan Mehmed Paşa'ya: Trablusşam Eyaleti üzerinde olmak üzere Şam eyaleti ile Şam hac emirliği kendisine ihsan

²¹⁰ Mühimme Defter No: 108, Hüküm No: 424, Tarih: 20 B 1107, Özet.

²¹¹ Mühimme Defter No: 110, Hüküm No: 1754, Tarih: 29 L 1109, Özet.

²¹² Mühimme Defter No: 110, Hüküm No: 2514, Tarih: 10 B 1110, Özet.

²¹³ Mühimme Defter No: 111, Hüküm No: 757, Tarih: 20 B 1111, Özet.

²¹⁴ Mühimme Defter No: 111, Hüküm No: 1586, Tarih: 29 C 1112, Özet.

edildiğinden hac yolu için gerekli levazım ve masrafların karşılanması, tedbirlerin alınması, urbanın surrelerinin verilmesi”²¹⁵ hükmü ile Şam ve Trablusşam valisi ve hac emîri olan Vezir Arslan Mehmed Paşa’ya, Trablusşam Eyaleti dâhilinde gerekli araç-gerecin ve masrafların karşılanması, güvenlik tedbirlerinin alınması ve urban surrelerinin verilmesi emredilmiştir. Burada bahsi geçen ‘urban’ çölde yaşayan arap bedevîleridir. Haremeyn ve Kudüs ahalisi için gönderilen surrelerden başka urban için de surre gönderildiği anlaşılmaktadır. Bu surre, urbanın saldırı ve tacizlerinden korunmak ve hac kâfilesinin güvenli bir şekilde yerine ulaşmasını sağlamak amacıyla gönderilmekteydi. Urban için her yıl belirli bir miktar surre gönderildiği bilinmektedir. Münir Atalar, arşivlerimizde bulunan ‘Tâife-i Urban’ın Surre Defteri’ isimli defterlerde urban için tahsis edilmiş ve her yıl belirli miktarda gönderilen surrelere dair bilgilerin mevcut olduğunu belirtmektedir.²¹⁶ Ayrıca surre alaylarının ihtiyaçlarının, gerekli levazım ve masrafların karşılanması, tedbirlerin alınması hüküm içinde belirtilen önemli noktalardır:

“Trablusşam valisi olup Şam mirihaccı olan Vezir Arslan Paşa'ya: Şam hac yolunun güvenliğinin sağlanması, surre hususunun düzene konması, Şam eyaletinin birkaç seneden beri mirihaclara verilip bunlar hac kfilesiyle birlikte gidip gelene kadar memleket işleri muattal kaldığından ve urban eşkıyası cesaret bulduğundan eyaletin Asitane²¹⁷ eski kaymakamı Vezir Osman Paşa'ya tevcihiyle kendisinin Şam mirihaclığında ibkası”²¹⁸ hükmünde, Vezir Osman Paşa’ya daimi Şam hac emîrliği görevi verildiği bildirilmiştir. Sebep olarak ise Şam’ın hac emîrlere verildiğinde onların hac kfilesiyle gidip gelene kadar memleket işlerinin aksaması ve böylece urbanın cesaret bularak saldırılarını artırmasıdır. Bu durumun düzeltilmesi ve güvenliğin sağlanması amaçlanmaktadır.

“İstanbul'dan Şam-ı şerife varıp gelince yol üzerinde bulunan vezirler, beylerbeyleri, sancak beyleri, kadılar, mütesellimler, kethüdayerleri, yeniçeri serdarları, havas ve evkaf zabitleri, vilayet ileri gelenleri ve iş erlerine: Surre emini olan Hüseyin'in yol boyunca her tür ihtiyacının karşılanıp emniyetinin sağlanması”²¹⁹ hükmü ile, İstanbul’dan Şam’a kadar olan yol boyunca surre kfilesinin başı olan surre emini Hüseyin’in ihtiyaçlarının karşılanması ve güvenliğin sağlanması emredilmiştir.

²¹⁵ Mühimme Defter No: 112, Hüküm No: 387, Tarih: 29 Ş 1113, Özet.

²¹⁶ Atalar, a.g.e., 1999, 207.

²¹⁷ Âstâne: 1. Eşik. 2. Payitaht. 3. Büyük tekke. 4. Allah’a yakın kimselerin kabri. 5. Merkez, -Osmanlı Devleti’nin merkezi olması dolayısıyla- tahsîsen “İstanbul” mânâsına da gelir.

²¹⁸ Mühimme Defter No: 112, Hüküm No: 1144, Tarih: 20 Ra 1114, Özet.

²¹⁹ Mühimme Defter No: 116, Hüküm No: 962, Tarih: 20 B 1121, Özet.

“Üsküdar'dan Şam-ı Şerife varıp gelene kadar yol üzerinde bulunan kadılara, mütesellimlere, kethüdayerleri, yeniçeri serdarları, havass ve evkaf zabitleri, ayan-ı vilayet ve iş erlerine: Surre emini olan Mustafa'nın emniyetli bir şekilde mahalline ulaştırılması”²²⁰ hükmü, İstanbul'dan Şam'a gidiş ve Şam'dan İstanbul'a dönüş yolu boyunca surre kafilesinin başı olan surre emini Mustafa'nın emniyetle gideceği yere ulaştırılması hakkındadır.

“Üsküdar'dan Şam'a varıp gelince yol üzerindeki Karaman ve Adana beylerbeylerine ve sair beylerbeyleri, sancakbeyleri, kadılar, mütesellimler, kethüdayerleri, yeniçeri serdarları, havas ve evkaf zabitleri, ayan-ı vilayet ve iş erlerine: Surre emininin yola çıkardığı surre-i hümayunun emniyet içinde yerine ulaştırılması”²²¹ hükmü, surre emininin başkanlığındaki surre alayı İstanbul'dan Şam'a varıncaya kadar güvenliğinin sağlanması hakkındadır.

“Adana beylerbeyisi olup Anadolu yakası eşkıya teftişine ve bazı cemaatlerin iskânları hususu için görevlendirilen Ahmed Paşa'ya: Anadolu'nun bütün kollarında ortaya çıkan eşkıyanın tepelenmesi, iskân ile görevlendirilenlerin yerleştirilmeleri ve Surre-i hümayunun güvenliğinin sağlanmasına yardımcı olunması”²²² ve “Amasya sancakbeyi ve bilfiil Serçeşme olan Mirza'ya: Anadolu'nun bütün kollarında ortaya çıkan eşkıyanın tepelenmesi, iskân ile görevlendirilenlerin yerleştirilmeleri ve Surre-i hümayunun güvenliğinin sağlanmasına yardımcı olunması”²²³ hükümlerinde, Anadolu'da ortaya çıkan eşkıyanın tepelenmesi, iskân ile görevlendirilenlerin yerleştirilmesi ve surre alayının güvenliğinin sağlanması emredilmiştir.

“Konya mütesellimine: Anadolu'daki askerlerin seferde görevli olmasını fırsat bilen yol kesen eşkıyaların yolculara saldırması sebebiyle Surre-i Hümayunun güvenliğinin sağlanması”²²⁴ hükmü ile, Anadolu'daki askerlerin seferde olmasını fırsat bilen eşkıyaların yolculara saldırması sebebiyle surre-i hümayûnun güvenliğinin sağlanması ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyacın karşılanması ve güvenliğin sağlanması emredilmiştir.

²²⁰ Mühimme Defter No: 119, Hüküm No: 1980, Tarih: 29 C 1125, Özet.

²²¹ Mühimme Defter No: 122, Hüküm No: 270, Tarih: 10 B 1126, Özet.

²²² Mühimme Defter No: 122, Hüküm No: 362, Tarih: 29 B 1126, Özet.

²²³ Mühimme Defter No: 122, Hüküm No: 377, Tarih: 29 B 1126, Özet.

²²⁴ Mühimme Defter No: 123, Hüküm No: 97, Tarih: 20 C 1127, Özet.

“Rikab-ı şevket-i irtisamdan Şam'a varıp gelince yol üzerindeki mevali-i kiram ve kadılara, mütesellimlere, voyvodalara, havas ve evkaf zabitlerine, kethüdayerilerine, yeniçeri serdarları vekillerine, kıla dizdarlarına, vilayet ayanına ve iş erlerine: Asitane-i Saadet'ten yola çıkacak olan Surre-i Hümayun ve yanındaki hacıların güvenliğinin sağlanması”²²⁵ hükmü ile, İstanbul'dan yola çıkan surre alayının ve hacıların güvenliğinin sağlanması emredilmiştir.

“Rakka beylerbeyi olup eşkıya deffine memur olan Seyid Ahmed Paşa'ya: Asitane-i Saadet'ten Haremeyn-i Şerifeyn ahalisine gönderilen Surre-i Hümayun ve yanındaki hacıların, Anadolu'daki askerlerin seferde olması sebebiyle yol kesen eşkıyalardan korunması, güvenliğinin sağlanması”²²⁶ hükmü ile, Rakka beylerbeyi Seyid Ahmed Paşa'ya İstanbul'dan yola çıkan surre-i hümayûn ve hacıların yol kesen eşkıyalardan korunması emredilmiştir.

“Kütahya, Hüdavendigâr, Sultanönü, Karahisar-ı Sahib ve Akşehir Sancaklarında bulunan kadılara, mütesellimlere, Beypazarı Voyvodası ve adı geçen kazalarda bulunan kethüdayerileri, yeniçeri serdarları vekilleri, vilayet ayanları, havas ve evkaf zabitleri, adı geçen kazalardaki konar ve göçer aşiret ve kabileleri boy beylerine: Surre-i Hümayun'un muhafazası”²²⁷ hükmü ile, surre-i hümayûnunun güvenliğinin sağlanması emredilmiştir.

“Konya, Niğde, Aksarayı İçel Sancaklarında bulunan kadılara, mütesellimlerine, kethüdayerilerine, yeniçeri serdarları vekillerine, vilayet ayanlarına, havas ve evkaf zabitleri ile konargöçer makulesinin aşiret ve kabileleri boy beylerine: (suret) Surre-i Hümayun'un Konya-Adana yolunda muhafaza edilmesi.”²²⁸

“Aziz, Adana, Maraş, Sis, Tarsus, Kars-ı Maraş Sancaklarında bulunan kadılar ile mütesellimlere ve Payas, Belek, Han-ı Cedid mütevellileri, kethüdayerileri, yeniçeri serdarları vekilleri, havas ve evkaf zabitleri, adı geçen kazalardaki kabileler ile aşiretlerin boy beylerine: Surre-i Hümayun'un Adana-Antalya yolunda muhafaza edilmesi”²²⁹ ve “Haleb Mollasına, Haleb ve Ayntab Sancaklarında bulunan kadılara ve mütesellimlere, Maarra, Ağzaz, Antalya voyvodaları, Şefur Mütevellisi, kethüdayerileri, yeniçeri serdarları vekilleri, havas ve evkaf zabitleri, adı geçen kazalardaki boy beyleri ile harbe kadir tüfenkendazlar”²³⁰ Surre-i Hümayun'un

²²⁵ Mühimme Defter No: 123, Hüküm No: 103, Tarih: 20 C 1127, Özet.

²²⁶ Mühimme Defter No: 123, Hüküm No: 104, Tarih: 20 Ca 1127, Özet.

²²⁷ Mühimme Defter No: 124, Hüküm No: 192, Tarih: 29 B 1129, Özet.

²²⁸ Mühimme Defter No: 124, Hüküm No: 193, Tarih: 29 B 1129, Özet.

²²⁹ Mühimme Defter No: 124, Hüküm No: 194, Tarih: 29 B 1129, Özet.

²³⁰ Tüfeng-endâz: Tüfek kullanan.

Antalya-Hama yolunda muhafaza edilmesi”²³¹ hükümleri ile, surre alayının Adana-Antalya yolu ile Antalya-Hama yolu güvenliğinin sağlanması emredilmiştir.

“Rakka Valisi Vezir Osman Paşa'ya: Surre-i Hümayun'un muhafazası”²³² hükmü ile surre-i hümayûnun korunması emredilmiştir.

“Yeniil ve Bolu Hasları Voyvodası Ahmed'e: Surre-i şerifin karşılanarak mahalline ulaştırılması”²³³ ve “Hamid Sancağı Mütesellimi Burhan'a: Surre-i şerifin karşılanarak mahalline ulaştırılması.”²³⁴ hükümleri ile, surre alayının karşılanarak salimen yerine ulaştırılması emredilmiştir.

“Şam Beylerbeyisine ve Defterdarına hüküm: Sair senelerde hareket edildiği zamandan önce hareket olunup hüccacın rahat olarak Mekke'ye vasıl olduğu ve emr olunan surre ve cüzhânların vazifeleri vesaire tevzi olunduğu bildirilmekle daima böyle hareket edilmesi”²³⁵ hükmü ile, daha önceki yıllarda zamanından önce hareket eden hacı kafilesinin rahat bir şekilde Mekke'ye vardıkları ve surrelerin dağıtıldığı bildirilmiş ve her sene böyle hareket edilmesi emrolunmuştur.

“Hac kafilesine, surre aldıktan sonra, isyan eden Nesim ve avenesinin tecavüzünden muhafazası için lüzumu kadar sipahi verilmesi hakkında Arap canibi Defterdarına hüküm”²³⁶ hükmü, surre aldıktan sonra isyan eden Nesim ve yandaşlarının saldırılarından korunmak için sipahi verilmesi hakkındadır.

“Mısır beylerbeyine: Mısır'dan her sene Mekke-i Mükerrerme'ye gönderilen surre, deşişe buğdayı ve sairenin hak üzere taksimi için münasip birinin Cidde muhafazasına tayini ve Mekke-i Mükerrerme'ye nezaret etmesi hakkında”²³⁷ hükmü ile, Mekke'ye gönderilen surrenin, buğday ve sairenin hak sahiplerine taksimi ve Cidde muhafazasına uygun birinin tayin edilip Mekke'ye bakması emredilmiştir.

²³¹ Mühimme Defter No: 124, Hüküm No: 195, Tarih: 29 B 1129, Özet.

²³² Mühimme Defter No: 124, Hüküm No: 197, Tarih: 20 B 1129, Özet.

²³³ Mühimme Defter No: 124, Hüküm No: 222, Tarih: 20 B 1129, Özet.

²³⁴ Mühimme Defter No: 124, Hüküm No: 223, Tarih: 20 B 1129, Özet.

²³⁵ Mühimme Defter No: 27, Hüküm No: 679, Tarih: 21 Za 983, Özet.

²³⁶ Mühimme Defter No: 3, Hüküm No: 317, Tarih: 09 Z 966, Özet.

²³⁷ Mühimme Defter No: 3, Hüküm No: 1572, Tarih: 07 M 968, Özet.

“Mekke-i Mükerrerme kadısına hüküm: Surre defterlerinde bazı tebdil ve tağyirler yapıldığı bildirildiğinden defterleri iyi muhafaza etmesi ve yapılacak tahrirattan mes’ul olacağı.”²³⁸

Mekke-i Mükerrerme kadısına gönderilen bu hükümden anlaşıldığı üzere daha önce surre defterlerinde bazı değişiklikler yapılmış ve buna istinaden defterlerin daha iyi muhafaza edilmesi gerektiği, aksi takdirde kendisinin mes’ul olacağı bildirilmiştir:

“Üsküdar'dan Şam'a varınca yol üzerinde vaki olan kuzat ve naiblere ve ayan-ı vilayet zide kadrehumaya hüküm: Surre-i Hümayun için konakçı tayin olunan Sadrazam ağalarından Hasan ağa ile itbana üç beygir verilmesi ve senet alınması”²³⁹, “Üsküdar'dan Şam'a varınca yol üzerinde vaki kuzat, nüvvab ve ayan-ı vilayete hüküm: Surre eminlerine itası mutad olan yirmi dört menzil beygirinin bu seneye mahsus olmak üzere ücretlerinin peşinen ve nakden verilmesini Surre Emmini el-Hac Mehmed Ağa istida etmekle mezkur yirmi dört beygirin ücretleri kazanın tekelifinden takas edilmesi”²⁴⁰, “Üsküdar'dan Şam'a varınca yol üzerinde vaki kuzat, nüvvab ve ayan-ı vilayete hüküm: Bu sene Surre emini olan havacegandan İbrahim Efendi'ye yirmi res menzil beygiri verilmesi ve beygiri intizaren bir mahalde tehir ve tevakkufuna meydan verilmemesi”²⁴¹, “Üsküdar'dan Şam'a varınca yol üzerinde vaki kadılar, naibler ve ayan-ı vilayete hüküm: Surre emini Havacegandan Mir Ali'ye ve itbana yirmi res menzil beygiri verilmesi”²⁴², “Üsküdar'dan Şam'a varıp gelince yol üzerinde vaki kadılar, naiblere ve ayan-ı vilayete hüküm: Surre emini olan sabıka Bostancıbaşı Halil Ağa'ya yirmi res menzil beygiri verilmesi”²⁴³, “Üsküdar'dan Şam'a varıp gelince yol üzerinde vaki kuzat, nüvvab ve ayan-ı vilayete hüküm: Surre emini tayin olunan Hademe-i Devlet-i Aliyye'den Hüseyin zide mecduhuya yirmi menzil beygiri verilmesi ve avk ve tehir edilmemesi”²⁴⁴ hükümleri, hac kafilesinin salimen mahalline gitmesi için gerekli olan ulaşım ihtiyacının karşılanmasına yöneliktir. Aksi bir durumda yolculuk aksar ve güvenli olmayan çöl şartlarında insanlar mağdur olup, emanetlerin akıbeti tehlikeye girerdi.

“Surre emini olarak görevlendirilen Dergâh-ı Muallâ müteferrikalarından Faik, Teke ili taraflarına geldiğinde gemi tedarik edilerek Mısır'a ulaşmasının sağlanması”²⁴⁵ hükmünde, surre emini Faik'in, Teke dolaylarına geldiğinde kendisine gemi tedarik edilmesi ve Mısır'a ulaşmasının sağlanması emredilmiştir. Yine “Surre Emmini Faik Rodos'a

²³⁸ Mühimme Defter No: 31, Hüküm No: 862, Tarih: 01 Ş 985, Özet.

²³⁹ Mühimme Defter No: 57, Hüküm No: 109, Tarih: 10 B 1153, Özet.

²⁴⁰ Mühimme Defter No: 57, Hüküm No: 676, Tarih: 20 B 1171, Özet.

²⁴¹ Mühimme Defter No: 57, Hüküm No: 696, Tarih: 29 C 1172, Özet.

²⁴² Mühimme Defter No: 57, Hüküm No: 702, Tarih: 10 B 1172, Özet.

²⁴³ Mühimme Defter No: 57, Hüküm No: 706, Tarih: 20 B 1173, Özet.

²⁴⁴ Mühimme Defter No: 57, Hüküm No: 727, Tarih: 20 B 1176, Özet.

²⁴⁵ Mühimme Defter No: 7, Hüküm No: 387, Tarih: 19 R 975, Özet.

geldiğinde gemi ile Mısır'a ulaştırılması"²⁴⁶ hükmünde, Surre emini Faik'in Rodos'a geldiğinde gemi ile Mısır'a ulaştırılması emredilmiştir.

“Üsküdar'dan Şam'a kadar yol üzerinde bulunan sancakbeylerine ve kadılara: İstanbul'dan Haremeyn-i Şerifeyn'e gönderilen surre ve diğer levazımın emin bir şekilde ulaştırılması"²⁴⁷ hükmünde, İstanbul'dan Haremeyn'e gönderilen surre ve diğer araç-gereçlerin güvenli bir şekilde mahalline ulaştırılması emredilmiştir.

“Şam beylerbeyine, kadısına ve defterdarına: İstanbul'dan Haremeyn-i Şerifeyn'e gönderilecek surre ve diğer levazım için deve tedariki"²⁴⁸ hükmü, surre ve araç-gereçler için deve tedariki hakkındadır.

“Şam hac emirine: İstanbul'dan Haremeyn-i Şerifeyn'e gönderilen surre hazinesi ve diğer levazımın sancak yanında yürütülüp güvenliğinin sağlanması"²⁴⁹ hükmü, surre hazinesi ve diğer araç-gerecin sancak yanında yürütülüp güvenliğinin sağlanması hakkındadır.

“Şam beylerbeyi ve Emir-i Hacca: Kazaya Defteri ile gönderilmiş olan emin, kâtib, bevaban ve teberdarların Şam'dan Mekke'ye kadar ihtiyaçlarının karşılanması"²⁵⁰ hükmü, görevlilerin Şam'dan Mekke'ye kadar ihtiyaçlarının karşılanması hakkındadır.

“Şam beylerbeyi ve Hac emiri: Meşaleci Hasan'ın Surre Emmini ve Cameşuy Hasan'ın kâtib tayin edildiği surre alayına kolaylık gösterilmesi"²⁵¹ hükmü, surre emini Meşaleci Hasan ve kâtib Cameşuy Hasan'ın tayin edildiği surre alayına kolaylık sağlanması hakkındadır.

“Şam beylerbeyi ve emir-i haccı: Surre ile gönderilen emin, bevab ve teberdarların mahfilin sağ cihetinde ve birinci katarda yürütülerek hazinenin korunmasında kolaylık sağlanması"²⁵² hükmü, surre hazinesinin korunmasında kolaylık sağlanması hakkındadır.

²⁴⁶ Mühimme Defter No: 7, Hüküm No: 396, Tarih: 20 R 975, Özet.

²⁴⁷ Mühimme Defter No: 71, Hüküm No: 508, Tarih: 25 L 1001, Özet.

²⁴⁸ Mühimme Defter No: 71, Hüküm No: 509, Tarih: 25 L 1001, Özet.

²⁴⁹ Mühimme Defter No: 71, Hüküm No: 510, Tarih: 25 L 1001, Özet.

²⁵⁰ Mühimme Defter No: 72, Hüküm No: 93, Tarih: 11 C 1002, Özet.

²⁵¹ Mühimme Defter No: 72, Hüküm No: 145, Tarih: 28 C 1002, Özet.

²⁵² Mühimme Defter No: 72, Hüküm No: 149, Tarih: 28 C 1002, Özet.

“Gazze sancakbeyi olup Hac Emiri tayin edilen Ahmed Beye, Şam beylerbeyine: Dergâh-ı Ali Mütferrikaları, çavuşları ve gayrileri hac kafilesi ile giderken mahfil-i şerifin sağında ve solunda katarlanmayıp kadim âdet üzere Şam yeniçerilerinin bayrakları ile mahfil arasında katarlanmaları”²⁵³ hükmü, yine güvenlik amacıyla yapılan bir uygulamaya yani Yeniçerilerin bayrakları ve mahfil arasında katarlanmaya uyulması gerekliliğini vurgulamaktadır.

²⁵³ Mühimme Defter No: 72, Hüküm No: 253, Tarih: 13 B 1002, Özet.

5. H.1070/M.1660 TARİHLİ SURRE-İ HÜMÂYÛN DEFTERLERİNİN ANALİZİ

Osmanlı arşivinde tasnif edilmiş olarak çok sayıda belge ve defter koleksiyonlarının var olduğu bilinmektedir. Osmanlıların dinî, hukukî, iktisâdî, sosyal ve siyasî hayatına ışık tutan bu belge koleksiyonlarından biri olan surre defterleri siyakat, rika ve bazen de nesih yazı türü ile tutulmuştur.

Surrenin nereden, nereye ve ne zaman gönderildiği hususu surre defterlerinin başında belirtilmiştir. Surre alacakların isimleri ise çok pay alandan az pay alana doğru sıralanmış ve alacakları miktarlar altlarına not edilmiştir. Surrelerin dağıtımı defterde yazan bu isimlere göre yapılmıştır. Vefat ya da kayıp durumlarında surresi verilmeyenlerin paraları tekrar surre eminine teslim edilip İstanbul'a iade olunmuştur. Nitekim bu defterlerin dağıtımı yapıldıktan sonra İstanbul'a gönderilmesi âdettendir.²⁵⁴

Surre parasını alan kişilerin listesi bittikten sonra 'cem'ân sikke-i hasene ...' şeklinde yekûn gösterilmektedir. Bu rakam hem siyakat hem de Arap harfleriyle yazılmaktadır. Bundan sonra 'tahiren fî ...' şeklinde tarihte yazılmaktadır. Belgelerin çoğu Recep ayında yazılmıştır. O zaman "Surre, hac mevsiminden önce, (...) İstanbul'dan törenle yola çıkarılmıştır denilebilir. Belgenin sonunda daima dört makamın isim ve sicilleri mevcuttur. Bu makamlar ise şunlardır: Ağa-i Dârü's-saâde en-Nâzır-ı 'Alî-i Evkâfû'l Haremeynüş-Şerifeyn, el-Müfettiş-i Alî-i Evkâfû'l-Haremeynüş-Şerifeyn, Şeyhü'l Harem-i Mekke-i Mükerrerme/Medine-i Münevvere ve el-Kâdı be-Mekke-i Mükerrerme/Medine-i Münevvere yani gönderilen surre parasının tamamen ve adaletle dağıtıldığını garanti eden makamlardır.²⁵⁵

Bir de "ferâşet çantası" denilen çantalar vardır ki hanedan mensuplarının, devlet erkânının ve halktan dileyenlerin hazırladıkları içinde hediye ve paralar bulunan, bir yüzünde gönderenin, diğer yüzünde alıcının adı ve adresi yazılı deri çantalardır. Hediyeler bu çantalara konularak Evkaf Nezâreti'ne teslim edilmekte ve bunlar da surre alayı ile gönderilmekteydi. Dönüşte bu çantalar, içinde Haremeyn'den yollanan hediyeler olduğu halde sahiplerine iade edilmekteydi. Bütün bunlar o yılın surre ve ferâşet defterlerine

²⁵⁴ Atalar, a.g.e., 1999, 29, 30.

²⁵⁵ Mihai, M., 2005, a.g.m., II/2, s. 1052.

kaydedilmektedir. Kaybolan veya henüz bulunamayan defterler haricinde XVI. yüzyılın sonlarından -1601-1909- XX. yüzyılın ilk on yılına kadar 5.000 civarında surre defterinin varlığı bilinmektedir.²⁵⁶

5.1. Medine-i Münevvere'ye Gönderilen Surre-i Hümayûn

5.1.1. 52 Numaralı Defterin İncelenmesiyle Tespit Edilen Surre-i Hümayûn

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, “Evkaf Haremeyn Mukataası Surre Defterleri” katalogunda EV.HMK.SR.D. kodlu ve 00052 sıra numaralı olan defter, Hicrî Recebû'l Mürecceb 1070 tarihli dir. Dikdörtgen şeklinde olan defter, 15×42 cm ebatlarındadır. Toplamda 82 varak olan defterin 1-2b, 71b, 72a, 79a-82 numaralı varakları boştur.

“Hâkaniye-i Rûmiyye-i Cedîde, İstanbul Ermeni cizyesi ve defterde isimleri yazılı vakıflardan Medine'ye gönderilen surre” kaydını ihtiva eden defterde gönderilen surre miktarının genel toplamı 71a numaralı varakta yer almaktadır. Buna ilaveten İstanbul Ermeni cizyesi 73 ve 79'uncu varak arasında yer alır.

Mekke, Medine ve Kudüs'e gönderilen defterlerin giriş cümleleri farklılık arz etmekle birlikte Medine defterleri kapağında genellikle “Defter-i taksimât-ı Surre-i Şerîfe-i Hâkaniye-i Rûmiyye-i cedîde ki berây-i ahâli-i Medine-i Münevvere Nevverallâhü Teâlâ ilâ yevmü'l-âhire der-vâcib sene seb'în ve elf.” şeklinde klişeleşmiş olan ifadelerle başlamaktadır. Kapakta yer alan bu cümlemin ardından ebru çalışılmış olan sayfa ve arkasında –varak 3a- sürh²⁵⁷ veya yıldız²⁵⁸ ile nişancı tarafından çekilmiş, dönemin padişahı olan IV. Mehmed'in tuğrası yer almaktadır.

4b varak diplomatik özellikli giriş cümlesiyle başlar ki bu cümle şöyledir: “Defter-i taksimât-ı Surre-i Şerîfe-i Hâkaniye-i Rûmiyye-i cedîde ki berây-i ahâli-i Medine-i Münevvere Nevverallâhü Teâlâ ilâ yevmü'l-âhire der-vâcib sene seb'în ve elf.”²⁵⁹ Ardından “Piyâde-i der uhde-i el-Hâcc Mehmed müjdec-i Hüccâc-i Müslimîn” notuyla

²⁵⁶ Buzpınar, Ş. T., a.g.m., 2009, 568.

²⁵⁷ Sürh: 1. Kırmızı, kızıl. 2. Kırmızı mürekkep. 3. Bab veya fasıl başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmış olan yazma kitap.

²⁵⁸ Yıldız: Mevâd-ı muhtelifeye altın ve gümüş renk ve cilâsını vermek için üzerlerine sürülen veya yapıştırılan, altın ve gümüş suyu veya ince tabakası ve bunların taklidi. Şemseddin Sâmî, a.g.e., 2010, 1535.

²⁵⁹ BOA.EV.HMK.SR.00052/4b.

beraber “Feraşet-i Hazreti Padişah-ı Âlempenâh hullidet-i hılâfete ve eyyid-i saltanata der-Ravza-i Mutahhara aleyhi efzalü’t-tâhiyye.” yazmaktadır. Hemen altında yer alan miktar bilgileriyle Hadimü’l Haremeyn-i’ş-Şerifeyn sıfatıyla padişahın Ravza-i Mutahhara’ya 50 sikke ve 1 sûf²⁶⁰ gönderdiği anlaşılmaktadır.²⁶¹ Zikrolunan 50 sikke ve 1 sûfun surre akçesinden olmadığı, “Anye-i Aliyye-i Hüsrevânîden başka çıkın ile irsal olunduğu”²⁶² belirtilmektedir.

4b numaralı varakın devamında “Defter-i umûmun yani ehl-i Medine ve mücâvirîne buğday taksim olan defterin içinde mufassal²⁶³ ve meşrûh²⁶⁴ ve ale’l infirâd²⁶⁵ zikrolunan enfârın²⁶⁶ ve aded-i sikkenin icmâlidir²⁶⁷ ki zikrolunur”²⁶⁸ ifadesi yer almaktadır. Bu ifadeyle zikrolunan defterde bulunan kişiler ve bu kişilere kaç adet sikke tahsis edildiği belirtilmektedir ki aşağıdaki çizelgede detaylandırılmıştır.

Çizelge 5.1. 52 Numaralı defterde, buğday taksim olunan Medine ahalisi ve mücâvirînden bazı kimselerin açıklanan isim ve surre miktarları²⁶⁹

Surre Tayin Olunan Birim	Surreden Pay Alan Kişi Sayısı	Tayin Olunan Miktar (Sikke)
Medine-i Münevvere’de olan ribâtların ²⁷⁰ hücrât-ı kadîmeden ²⁷¹ olan hücrelere	769	769
Hücrât-ı cedîdeden ²⁷² olan bazı hücrelere	692	2.768
Mezbûr ²⁷³ ribâtların kadîm ve cedîdinde ehl-i hücreden olmayub onlara muzâf ²⁷⁴ olanlara	546	819
Zaviye-yi selâse ²⁷⁵ mukîm ²⁷⁶ olan kimesnelere	32	64
Zaviye-i Hümâyûn-ı Sultâniyye’de sâkin olan fukaradan kimesnelere	10	100
Bâkî büyü ²⁷⁷ Medine-i Münevvere’de sâkin olan Müslimînden kimesnelere	4.351	6.526,5
Toplam	6.400 kişi	11.046,5

²⁶⁰ Sûf: 1. Sof, yün, yapağı. 2. Yün dokuma.

²⁶¹ BOA.EV.HMK.SR.00052/4b.

²⁶² BOA.EV.HMK.SR.00052/4b.

²⁶³ Mufassal: Tafsilli, tafsîlâtı, uzun uzadıya anlatılan.

²⁶⁴ Meşrûh: 1. Şerh olunmuş, açıklanmış. 2. Açıklanmış, uzun uzadıya anlatılan.

²⁶⁵ İnfirâd: Yalnız olma, yanında kimse bulunmama.

²⁶⁶ Enfâr: Cemâatler, halk, kalabalıklar.

²⁶⁷ İcmâl: İhtisâr etme, kısaltma, özetleme.

²⁶⁸ BOA.EV.HMK.SR.00052/4b.

²⁶⁹ BOA.EV.HMK.SR.00052/4b-5b.

²⁷⁰ Ribât: 1. Bağ, ip. 2. Sağlam yapı. 3. Konak han; tekke.

²⁷¹ Hücrât-ı kadîme: Eski hücreler, odacıklar.

²⁷² Hücrât-ı cedîde: Yeni hücreler, odacıklar.

²⁷³ Mezbûr: Adı geçen, yukarıda söylenmiş olan.

²⁷⁴ Muzâf: 1. İzâfe olunmuş, katılmış, bağlanmış, bağlı.

²⁷⁵ Selâse: Üç.

²⁷⁶ Mukîm: İkamet eden, oturan.

²⁷⁷ Büyû: Beyt’in çoğuludur. Evler.

Medine-i Münevvere’de olan ribâtların hücrât-ı kadîmeden 769 hücreye umûmdan birer sikke tayin olunmuştur ki toplamda 769 sikke olur.²⁷⁸ Hücûrât-ı cedîdeden bazı hücrelere umûmdan dörder sikke, toplamda 2.768 sikke olur.²⁷⁹ Mezbûr ribâtların kadîm ve cedîdinde ehl-i hücreden olmayıp onlara muzâf olan 546 kişiye umûmdan birer buçuk sikke tayin olunmuştur ki toplamda 819 sikke olur.²⁸⁰ Zaviye-yi selâsede mukîm olan 32 kişiye umûmdan ikişer sikke tayin olunmuştur ki toplamda 64 sikke olur.²⁸¹ Zaviye-i Hümâyûn-ı Sultâniyye’de sâkin olan fukaradan 10 kişiye umumdan hakk-ı sükna²⁸² onar filori²⁸³ tayin olunmuştur ki toplamda 100 sikke olur.²⁸⁴ Bâkî büyü-t-ı Medine-i Münevvere’de sâkin olan Müsliminden 4.351 kişiye umûmdan birer buçuk sikke tayin olunmuştur ki toplamda 6526,5 filori olur.²⁸⁵ “Atîk ve cedîd fark etmeksizin cümlesine ale’s-seviyye²⁸⁶ taksim oluna.”²⁸⁷ Yukarıda padişah surresinden sonra verilen, buğday taksim olunan defterden bazı isimler ve surre miktarları zikredilmiştir. Buna göre toplamda 6.400 kişiye 11.046,5 sikke tayin olunmuştur.²⁸⁸

“Defter-i husûsun kısm-ı evveli ehl-i Medine ve mücâvirinden şol kimesnelerin isimleri ve muayyeneleri beyanındadır ki onlara, hizmetleri mukabelesinde birer miktar sikke filori tayin olunmuştur”²⁸⁹ ifadesiyle defterin bundan önceki kısmı takdim edilmiş olup, Medine ahâlisi ve mücâvirinden bazı kimselerin isimleri ve bu kimselere yaptıkları hizmetler karşılığında bir miktar sikke tayin olunduğu bilgisine yer verilmiştir.

Devamında “Cemâat-i Huddâm-ı Harem-i Muhterem Hazreti Habîb-i Ekrem Sallallâhü Teâlâ aleyhi ve sellem mine’l-agavât, ve’l hutebâ’, ve’l eimme, ve’l müezzinîn, ve’l mükebbirîn, ve’l ferrâşîn, ve’l kennâsîn, ve’n-nâibîn, li-ferâşet ba’zı erbâbu’l-menâsib ki hizmetleri mukabelesinde husûs-ı surre ile gelen evkâf-ı muayyeneden beyân olacak

²⁷⁸ BOA.EV.HMK.SR.00052/4b.

²⁷⁹ BOA.EV.HMK.SR.00052/4b.

²⁸⁰ BOA.EV.HMK.SR.00052/4a.

²⁸¹ BOA.EV.HMK.SR.00052/4a.

²⁸² Hakk-ı sükna: Bir kimseye bir binâda veya bu binanın muayyen bir kısmında oturma yetkisi veren hak.

²⁸³ Milâdi XI. asırdan evvel Filoransa şehrinde darp ve üzerinde bir zambak çiçeği resmedilen altınlara verilen addır. Bu isim mahall-i darptan ve üzerlerindeki çiçekten dolayı verilmiştir. Bilahare bu da Avrupa memleketlerine yayılmış ve altın meskukata florin isminin verilmesi taammüm eylemiştir. Osmanlılara da aynı sûretle intikal ettiğinden altın paralar hakkında bu ad kullanılmıştır. Pakalın, a.g.e., C. I, 629.

²⁸⁴ BOA.EV.HMK.SR.00052/4a.

²⁸⁵ BOA.EV.HMK.SR.00052/4a.

²⁸⁶ Ale’s-seviyye: Eşit miktarda.

²⁸⁷ BOA.EV.HMK.SR.00052/4a.

²⁸⁸ BOA.EV.HMK.SR.00052/4b-4a.

²⁸⁹ BOA.EV.HMK.SR.00052/5b.

vech üzerine birer miktar tayin olunmuştur.”²⁹⁰ ifadesi yer almaktadır. Bu ifade ile Hz. Peygamber’in Harem-i Muhteremlerinde görevli olan ağalar, hatipler, imamlar, müezzinler, mükebbirler, temizlikten sorumlu olanlar, vali/kadı gibi devlet ricalinde ve yüksek memuriyetlerde görev alanlar için belli miktarlarda surre tayin edildiği belirtilmektedir. Bu görevlilere tahsis edilen surre miktarları şöyledir:

- Nâibü’l Haremü’n-Nebevî’ye 50 sikke;
- Hazînedâr-ı Haremü’n-Nebevî’ye 50 sikke;
- Müsteslim-i Agavât-ı Harem-i Şerîf’e 15 sikke;
- Nakîbü’l Huddâm’ül Agavât’a 15 sikke;
- Hâdimü’l kîse, 25 sikke; Mehmed Ağa, İbrahim Ağa, Hazînedâr’a 15 sikke, Anbâr Ağa, Salih Ağa’ya 10 sikke;
- Kâtibu’d-defâtiri’s-Sultâniyye min kibel-i Şeyh-ül Harem-i Muhterem’e 20 sikke;

Yekûn neferan 7, sikke 175’tir.²⁹¹

- Hücre-i Nebeviyye ve Ravza-i Mutahhara’ya hizmet eden ağaların cümlesine kadîmine ve cedîdine ale’s-seviyye mâ-beynlerinde²⁹² taksim olunub âhara²⁹³ ferâgat olunmamak üzere 1.000 sikke;²⁹⁴
- Reîsiyye minaresinde altıncı müezzine vazîfe mukabelesinde 15 sikke tayin olunmuştur (Be-nâm-ı es-Seyyîd²⁹⁵ Mehmed bin Abdülhâlık sikke 15).²⁹⁶

Yekûn sikke 1.015’tir.

- Mahmil-i Hanefiyye’de ilhâk olan mükebbirlere vazîfe mukabelesinde evkât-ı hamsede²⁹⁷ ale’d-devâm²⁹⁸ tekbîr etmek için on ikişer filori tayin olunmuştur. İsimleri bunlardır ki zikrolunur: Şerîf bin Abdülkadir - Sikke 12, Ali bin Ahmed

²⁹⁰ BOA.EV.HMK.SR.00052/5b.

²⁹¹ BOA.EV.HMK.SR.00052/5b.

²⁹² Mâ-beyn: Aradaki, iki şeyin arası.

²⁹³ Âhar: Başka, gayrı, diğer. Şemseddin Sâmî, a.g.e., 2010, 24.

²⁹⁴ BOA.EV.HMK.SR.00052/5a.

²⁹⁵ Seyyîd: 1. Efendi, bey; ağa; ileri gelen, baş, başkan. 2. Hz. Muhammed’in torunu Hz. Hasan’ın soyundan olan kimse.

²⁹⁶ BOA.EV.HMK.SR.00052/5a.

²⁹⁷ Evkât-ı hamse: Beş vakit.

²⁹⁸ Ale’d-devam: Dâimî sûrette, boyuna, sürekli olarak.

el-Mutavessî Abdülgaffar ve evlad-ı Mutavessî - Sikke 12, Evlad-ül kadı Mehmed Han - Sikke 12.²⁹⁹

Yekûn neferan 3, sikke 36'dır.³⁰⁰

- Hücre-i Müşerrefe'nin sineklerinin ve Harem-i Şerîf kapularının ve cidâr-ı erbaasında³⁰¹ olan örümcek ağlarının her ayda pâk etmek için ve kirin pasın açmak için 8 sikke filori tayin olunmuştur. (Be-nâm Ahmed Şatır, sikke 8)³⁰²

Yekûn neferan 1, sikke 8'dir.³⁰³

El-Kennâsîn

- Ravza-i Mutahhara'yı her gün silüb süpürüb ve kalîçelerin³⁰⁴ ıslâh edüb ve Eczâ-i Şerîfe³⁰⁵ sandûklarını ve mâ-beynlerini pâk edüb örümcek ağlarını izâle³⁰⁶ etmek için 8 nefer kimesneye sekizer filoriden 64 sikke tayin olunmuştur (Evlâd-ı Abdülvâhid bin Ferhad - Sikke 8, Mehmed bin Fazlullah ve evlâdühû - Sikke 8, Evlâdü's-Seyyid Mirzâ Halil el-Buhârî - Sikke 8, Evlâd-ı Mehmed en-Nebî - Sikke 8, Evlâd-ı Hasan bin Berrî Paşa - Sikke 8, İsmail Efendi İmam'ül Musallâ - Sikke 8, Evlâd-ı Gazî Muhammed - Sikke 8, Muhyiddîn Molla Şeyhî - Sikke 8).³⁰⁷

²⁹⁹ BOA.EV.HMK.SR.00052/5a.

³⁰⁰ BOA.EV.HMK.SR.00052/5a.

³⁰¹ Cidâr-ı erbaa: Dört duvar.

³⁰² BOA.EV.HMK.SR.00052/5a.

³⁰³ BOA.EV.HMK.SR.00052/5a.

³⁰⁴ Kalîçe: Küçük halı.

³⁰⁵ Eczâ-i Şerîfe: Kur'ân-ı Kerîm'i oluşturan 30 cüz.

³⁰⁶ İzâle: Giderme, giderilme; yok etme.

³⁰⁷ BOA.EV.HMK.SR.00052/6b.

Yekûn neferan 8, sikke 64'tür.³⁰⁸

Bevvâb-ı³⁰⁹ ferâşet ba'zı erbâb'ül menâsıb:³¹⁰

- Ferâşet-i Hazreti Nâzır-ı Haremeyn-i Şerifeyn - Sikke 20,
- Ferâşet-i evlâd-ı Ahmed bin Osman Dede - Sikke 30,
- Ferâşet-i ân Hüseyin Efendi Kâtib-i sâbık³¹¹ Bevvâbîn - Sikke 25,
- -Piyade-i der-uhde-i Şeyhî ibn-i Mehmed el-Foçevî- Ferâşet-i ân Mevlânâ Râzî - Sikke 15,
- Ferâşet-i ân Kadızâde Mehmed Efendi Mukataa-i Haremeyn-i Şerifeyn - Sikke 50,
- Ferâşet-i ân Mevlânâ Musa Efendi ser-Etubbâ-i³¹² Hassa der-sâbık - Sikke 15,
- Ferâşet-i ân merhûm Hâcî Paşa - Sikke 20,
- Ferâşet-i ân İbrahim Efendi Kâtib-i sâbık Bevvâbîn - Sikke 25,
- Ferâşet-i Süleyman Bevvâb-ı Kethüdâ³¹³ Ağa-yı Dârü's-saâde - Sikke 20,
- Ferâşet-i Ahmed bin Mustafa - Sikke 10,
- Ferâşet-i ân Şeyh Mahmûd Efendi - Sikke 9,
- Ferâşet-i Cevher Ağa Hazînedâr-ı Harem-i Şerîf - Sikke 18,
- Ferâşet-i Hasan Ağa Kethüdâ-i Hazîne-i Âmire - Sikke 50,

Yekûn neferan 13, sikke 307'dir.³¹⁴

Yukarıda Medine ahâlisi ve Harem-i Muhterem görevlileri ile bazı devlet ricali için yaptıkları hizmetleri karşılığında aldıkları surre miktarları incelenmiştir. Hücre-i Nebeviyye ve Ravza-i Mutahhara'ya hizmet eden ağa, müezzin, mükebbir, Hücre-i Müşerreffe'nin sineklerini ve Harem-i Şerîf kapılarını, dört duvarını örümcek ağlarından arındıran temizlik görevlileri, (kennâs/ferrâş) zikredilmektedir. Surrenden 1.000 sikke pay alan ağaların sayısı belirtilmeyip 'tamamı' şeklinde ifade edildiğinden görevli sayısı net

³⁰⁸ BOA.EV.HMK.SR.00052/6b.

³⁰⁹ Bevvâb: Kapıcı.

³¹⁰ Erbâb'ül menâsıb: Makam, rütbe, paye sahipleri.

³¹¹ Sâbık: 1. Geçici, geçen, geçmiş. 2. Şimdikinden bir evvel memuriyette bulunmuş olan.

³¹² Etubbâ: Hekimler, doktorlar, tıp ilmini bilenler.

³¹³ Kethüda: Devlet adamlarının işlerini gören kişi. İlk dönemlerde sadrazamların ve vezirlerin özel kendilerine bağlı muavinleri iken daha sonra devlet hizmetine geçirilmişlerdir. Âşıkpaşazâde, Osmanogulları Tarihi, 592.

³¹⁴ BOA.EV.HMK.SR.00052/6a.

olarak bilinmemektedir. Buna göre en az 33 görevliye toplamda tayin olunan sikke miktarı 1.430'dur.³¹⁵

Defterin bundan sonraki kısmında bazı hayrât sahiplerinin kendi vakıflarından Medine-i Münevvere'de belirli şahıslara tayin ettikleri çıkınları³¹⁶ zikrolunmaktadır.

Varak 6a'nın sonunda, Surre keseleri içinde Mahsûlât-ı Evkâf Defteri gereğince bir çıkın içinde mühürlü gönderilen ancak dağıtım anında kimse ortaya çıkmayınca hak sahiplerine ulaşmayıp nâm ve nişânı da açık olmadığından bundan böyle eski usûl üzere zâyî ve telef olmasın diye husûs defterinin başlangıcına Huddâm-ı Harem hak sahipleri kendi aralarında tesbit ve kayd olunduğu ve hak sahiplerine bildirildiği belirtilmiştir. Her sene dağıtımın yapıldığı mahalde toplanıp, haklarını talep edip, padişaha dualar etsinler, manâsında bir cümle bulunmaktadır ki gönderilen surrenin hak sahiplerine ulaşamayıp zâyî olmasının önüne geçmek amacıyla yapılan bir uygulamadan bahsedilmektedir.

Çizelge 5.2. 52 Numaralı defterde bazı hayrât sahiplerinin vakıflarından tayin olunan surre³¹⁷

Vakıf Adı	Surrenden Pay Alan Birim/Kişi Sayısı	Tayin Olunan Miktar (Sikke)
Be-cihet-i Vezâif-i Eczâhânân ³¹⁸ ve Salâvâthânân ³¹⁹ der-Medine-i Münevvere ân Cânib-i Âliyye-i Hazreti Padişah-ı Âlempenâh Hullidet-i Hilâfete	2	1.000
Be-cihet-i Vezâif-i Eczâhânân ve Salâvâthânân der-Medine-i Münevvere ân Cânib-i Âliye-i Hazreti Vâlîde Sultân Dâmet-ismetühâ ³²⁰	2	600
Ân Evkâf-ı Câmî-i Şerîf Ayasofya-i Kebîr der-Mahmiye-i İstanbul berây-i Rûh-i Şerîf merhûm ve mağfûrun-leh Ebü'l-feth Sultân Mehmed Han Gazî	33	400
Ân Vakf-ı merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Bayezid Han Aleyhi'r-rahme ve'r-Rıdvân Hazretleri'nin Amasya'da olan Câmî-i Şerîf ve İmâret-i Âmireleri Evkâfından	1	300
Ân Vakf-ı merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Selim Han-ı sâni Aleyhi'r-rahme ve'r-Rıdvân Hazretleri'nin Mahmiye-i Edirne'de vâkî Câmî-i Şerîfleri Evkâfından	34	400

³¹⁵ BOA.EV.HMK.SR.00052/5a-6a.

³¹⁶ Çıkın: İçine öteberi, para vb. şeyler konup uçlarından düğümlenmiş ufak bez bohça.

³¹⁷ BOA.EV.HMK.SR.00052.

³¹⁸ Eczâhânân: Kur'ân-ı Kerîm'den cüzler okuyan kimseler.

³¹⁹ Salâvâthânân: Salâvât okuyan kimseler.

³²⁰ Dâmet-ismetühâ: 'Lekesiz ismi daim ve bâki olsun' manâsında kullanılan bir iyi dilek sözü.

Çizelge 5.2. (devam) 52 Numaralı defterde bazı hayrât sahiplerinin vakıflarından tayin olunan surre³²¹

Ân Vakf-ı merhûme Sûfî Sultân. Merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Bayezid Han kızı Fâtîma Sultân İstanbul'da olan Evkâfından	1	6
Ân Vakf-ı merhûm Mahmûd Paşa. Mahmiye-i İstanbul'da vâki' Câmi-i Şerîf ve İmâret-i Âmireleri Evkâfından	219	1001
Ân Vakf-ı merhûm Ca'fer Paşa Mîr-i mîran-ı ³²² sâbık Cezîre-i Kıbrıs ki, berây-i Huddâm-ı Ravza-i Mutahhara	52	401
Ân Vakf-ı merhûm Cebecibaşı Mustafa Ağa	1	110
Ân Vakf-ı merhûme ve mağfûrun-lehâ Vâlide Sultân tâbe- serâha ³²³ , Üsküdar'da olan Câmi-i Şerîf ve İmâret-i Âmireleri Evkâfından	33	400
Ân Vakf-ı merhûm Mehmed Ağa, Ağa-yı sâbık Dârü's-saâde	3	330
Ân Vakf-ı merhûm Ali Paşa İstanbul'da vâki' Evkâfından	48	140
Ân Vakf-ı merhûm Mahmûd Çelebi ibn-i İbrahim Paşa İznik'te vâki' Evkâfından	4	38
Ân Vakf-ı merhûm Kilârî Mehmed Ağa Ulemân-ı ³²⁴ Dârü's- saâde	1	390
Ân Vakf-ı merhûm Vezir Nişancı Mehmed Paşa der-Mahmiye-i İstanbul	19	114
Ân Evkâf-ı merhûme ve mağfûrun-lehâ Handân Sultân vâlide-i merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Ahmed Han tâbe-serâh	20	315
Ân Evkâf-ı merhûm Dalgıç? Ahmed Paşa berây-i mücâvirîn-i Ervâm der-Medine-i Münnevver tayin-gerde ³²⁵	13	275
Ân Evkâf-ı merhûme ve mağfûrun-lehâ Vâlide Sultân tâbet- serâha Vâlide-i merhûm ve mağfûrun-leh Gazî Sultân Murâd Han tâbe-serâh	143	1.454
Ân Evkâf-ı merhûm el-Hâcc Mustafa Ağa, Ağa-yı sâbık Dârü's- saâde	89	900
Ân Evkâf-ı merhûme ve mağfûrun-lehâ Safiyye Sultân Vâlide-i merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Mehmed Han tâbe-serâh	65	485
Ân Evkâf-ı merhûme Âyişe Sultân bint-i Cem Sultân	25	88
Ân Evkâf-ı merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Ahmed Han tâbe-serâh	204	1.658
Ân Vakf-ı merhûm Mehmed Çelebi Kâtib-i sâbık Mîr-i mîran-ı Vilâyet-i Yemen	17	102
Ân Vakf-ı merhûm Kalender Paşa	33	200
Ân Vakf-ı merhûm Musa Efendi ser etıbbâ-yi hâssa kadıasker-i sâbık Anadolu.	35	335
Ân Vakf-ı merhûm Behram Ağa Emin-i sâbık Surre-i Şerîfe	4	62

³²¹ BOA.EV.HMK.SR.00052.

³²² Mîr-i mîran: Beylerbeyi.

³²³ Tâbe-serâh: 'Toprağı, kabri iyi ve temiz olsun!' manâsında ölen için edilen duâ.

³²⁴ Ulemân: Âlimler, ilim sahipleri, bilginler.

³²⁵ -gerde: İsimlere eklenerek "yapılmış, etmiş, eylemiş" gibi ism-i mef'ûller meydana getirir.

Çizelge 5.2. (devam) 52 Numaralı defterde bazı hayrât sahiplerinin vakıflarından tayin olunan surre³²⁶

Ân Vakf-ı merhûm İskender Bey Bevvâb-ı Kethüdâ-i sâbık Ağa-yı Dârü's-saâde	1	42
Ân Vakf-ı merhûm Reyhan Ağa	1	123
Ân Vakf-ı merhûme Âmine Hatun zevce-i Hasan Paşa	1	189
Ân Vakf-ı merhûm Habîbü'l-Sabah Mustafa Ağa ân Agayân-ı Dârü's-sâade	15	90
Ân Vakf-ı merhûme Şems-i Ruhsâr Hatun	2	74
Ân Vakf-ı merhûme Hanî Hatun	1	85
Ân Vakf-ı merhûme Hümâyûn Hatun	1	30
Ân Vakf-ı merhûm Vezir Hasan Paşa Kapudân-ı sâbık	7	121
Ân Vakf-ı merhûme Servâzâd Hatun Kethüdâ-i sâbık Serây- Âmire	42	234
Ân Vakf-ı merhûm İbrahim bin Mehmed Hoca Sivâsî tâbi' Sefer Ağa Emîn-i sâbık-ı Surre-i Şerîfe	7	42
Ân Vakf-ı merhûm Küçük Sinan ân sâkin-i Cezîre-i Midilli	4	100
Ân Vakf-ı merhûm Sefer Ağa Emîn-i sâbık Surre-i Şerîfe	13	83
Ân Vakf-ı merhûm Küçük Ömer Ağa	6	60
Ân Vakf-ı merhûm Ali Paşa ibn-i Abdi eş-Şehiriyye kec-dehan ³²⁷	20	120
Ân Vakf-ı merhûm Mahmûd Kethüdâ-i sâbık	1	20
Ân Vakf-ı merhûm Hüseyin Efendi Kâtib-i sâbık bevvâbîn Dergâh-ı Ali	20	120
Ân Vakf-ı merhûm Ahmed Ağa Serdâgirân-ı Hassa ve Şeyhü'l-Harem-i sâbık Medine-i Münevvere	7	43
Ân vakf-ı merhûme Mâhçehre Hatun	19	54
Ân Vakf-ı merhûm Abbas Ağa ân Agayân-ı Dârü's-saâde	21	135
Ân Vakf-ı merhûm Serrâc ³²⁸ Ahmed Çelebi	14	81
Ân Vakf-ı merhûm Zülfikâr Efendi Kâtib-i sâbık Tersâne-i Âmire	2	7
Ân Vakf-ı merhûm Etmekçi Hüseyin	1	16
Ân Vakf-ı merhûm Serrâc Mustafa	1	5
Toplam	1.308	13.378

Medine-i Münevvere'de Eczâhânân ve Salâvâthânân'da vazîfeli olan kişilere padişah tarafından, Eczâhânân'a 800 sikke (vakt-i evvelde Kur'ân okunmasına mukabil 400 sikke, vakt-i sâni'de Kur'ân okunmasına mukabil 400 sikke) ve Salâvâthânân'a Salâvât okunmasına mukabil 200 sikke olmak üzere 1.000 sikke tayin olunmuştur.³²⁹

³²⁶ BOA.EV.HMK.SR.00052.

³²⁷ Kec-dehan: Çarpık, eğri ağız.

³²⁸ Serrâc: Saraç.

³²⁹ BOA.EV.HMK.SR.00052/7b.

Medine-i Münevvere'de Eczâhânân ve Salâvâthânân'da vazîfeli olan kişilere Âliye-i Hazreti Vâlide Sultân tarafından, Eczâhânân'a 400 sikke, Salâvâthânân'a 200 sikke olmak üzere 600 sikke tayin olunmuştur.³³⁰

İstanbul'da bulunan Câmi-i Şerîf Ayasofya-i Kebîr Evkâfî'ndan merhûm ve mağfûrun-leh Ebû'l-feth Sultân Mehmed Han Gazî Rûh-i Şerîfleri için Medine-i Münevvere'de her gün bir hatm-i şerîf tilavet olunmak için (ser-Mahfil³³¹ için 16 sikke, Eczâhânânda bulunan 30 neferânın her birine on ikişer sikkeden 360 sikke, Muarrif³³² için 12 sikke, Nokta³³³ için 12 sikke) 400 sikke filori tayin olunmuştur.³³⁴

Merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Bayezid Han aleyhi'r-rahme ve'r-Rıdvân Hazretleri'nin Amasya'da olan Câmi-i Şerîf ve İmâret-i Âmireleri Evkâfî'ndan her sene Huddâm-ı Harem-i Muhterem'e 300 sikke tayin olunmuştur.³³⁵

Merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Süleyman Han-ı sâni Aleyhi'r-rahme ve'r-Rıdvân Hazretleri'nin Edirne'deki Câmi-i Şerîfleri Evkâfî'ndan Medine-i Münevvere'de ve Ravza-i Mutahhara'da her gün ba'de'z-zuhr³³⁶ bir hatm-i şerîf tilavet olunmak için 400 sikke filori tayin olunmuştur ki bu vakfın gelirinin taksimi mealen şu şöyledir: Hizâne-i Habîb-i Ekrem Sallallahü Teâlâ Aleyhi ve Sellem'e vaz' olunub her aybaşında 30 nefer cüzhândan³³⁷ her birine birer sikke ve muarrif ve dâ'iye birer sikke müferrik-i eczâya³³⁸ birer sikke ve kâtib'ül gayba yani noktacıya bir sikke verile ve eczâhandan bir kimse sermahfil olup her üç ayda bir fazla filori verile ki, senede hakkı 16 sikke olur.³³⁹

Bu ifadeyle her aybaşında cüzhândan 30 nefere birer sikkeden yılda 360 sikke, müferrik-i eczâya her aybaşında birer sikkeden yılda 12 sikke, noktacıya her aybaşında birer sikkeden yılda 12 sikke, muarrif ve dâ'iye aybaşında birer sikkeden yılda 12 sikke ve

³³⁰ BOA.EV.HMK.SR.00052/7b.

³³¹ Ser-Mahfil: 1. Müezzinbaşının yardımcısı. 2. Câmilerde vakfedenin şartı olarak okunacak cüzleri, temcit vs. nin okunuşunu yöneten kimse. <http://www.lugatim.com/s/sermahfil#>.

³³² Muarrif: Cami ve tekkelerde hayır sahiplerinin adlarını sayan ve dua eden müezzin veya derviş.

³³³ Nokta': Tek nöbetçi, tek polis memuru bulunan küçük kulübe, gözcü.

³³⁴ BOA.EV.HMK.SR.00052/7b.

³³⁵ BOA.EV.HMK.SR.00052/7a.

³³⁶ Ba'de'z-zuhr: Öğleden sonra.

³³⁷ Cüzhân: Bir vakfiyedeki şartlara göre belli yerlerde ve belli zamanlarda cüz okuyan kimse. <http://www.lugatim.com/s/c%C3%BCzhan>.

³³⁸ Müferrik-i eczâ: Kur'ân cüzlerini tefrik eden, taksir eden, kısaltan.

³³⁹ BOA.EV.HMK.SR.00052/7a.

ser-mahfile her üç ayda bir 4 filoriden 16 sikke, toplamda 34 nefere 400 sikke filori tayin edilmiş olur.³⁴⁰

Merhûme Sûfî Sultân Vakfı, merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Bayezid Han kızı Fâtıma Sultân İstanbul'da olan evkâfından Ravza-i Mutahhara'da her yılda altı hatm-i şerîf tilavet olunmak için senede 6 sikke filori tayin olunmuştur.³⁴¹

Merhûm Mahmûd Paşa'nın İstanbul'da olan Câmî-i Şerîf ve İmâret-i Âmireleri Evkâfı'ndan Medine-i Münevvere'de vakfiyye mûcibince bazı kimselere tayin olunan surrelerdir ki zikrolunur:

- Kadi'l-Hanefiyye'ye 15 sikke, Kadi'l-Şâfiyye'ye 15 sikke, Kadi'l-Mâlikiyye'ye 15 sikke, Kadi'l-Hanbeliyye'ye 15 sikke, İmâm-ül Hanefiyye'ye 12 sikke, Hattâb-ül-Hanefiyye'ye 10 sikke olmak üzere 6 kişiye 82 sikke,
- Ve Ravza-i Mutahhara'da her gün bir hatm-i şerîf tilavet olunmak için 30 nefer kimseye onar filori tayin olunmuştur ki 300 filori,
- Ve Hanefî Hatîbine Mushaf-ı Şerîf tilavet olunmak için 10 sikke filori,
- Ve Ehâdis-i Nebeviyye³⁴² nakletmek için 3 nefer kimseye 50 sikke filori tayin olunmuştur; neferan 1, sikke 20 (Be-nâm evlâd-ı Şeyhî Çelebi el-Kocavî), neferin, her bir nefere 15 sikkeden, 30 sikke (Es-Seyyîd Es'ad Belhî Sikke 15, İbn'ül Hatîb evlâd-ı İlyas, sikke 15),
- Ve Ravza-i Mutahharra'da her gün Salâvât-ı Şerîfe tilavet olunmak için 10 nefer kimseye onar filoriden 100 sikke filori,
- Ve 20 nefer taleb-ü ilme beşer filori tayin olunmuştur ki 100 filori olur; defterde belirtilen 20 neferden başka Şeyh-ül Harem'e 15 sikke, Nâib-ül Harem'e 10 sikke, Hazînedâr'a 10 sikke toplamda 135 sikke,
- Ve Ravza-i Mutahhara'da hizmet eden 50 nefer ağalara üçer filori tayin olunmuştur ki 150 filori,
- Ve Hücre-i Mutahhara'nın 6 nefer bevvâblarına üçer filoriden 18 filori,
- Ve 21 nefer müezzinlerin 4 neferine dörder filoriden 16 filori ve 17 neferine ikişer filoriden 34 filori ki cem'an 50 filori,

³⁴⁰ BOA.EV.HMK.SR.00052/7a.

³⁴¹ BOA.EV.HMK.SR.00052/8b.

³⁴² Ehâdis-i Nebeviyye: Peygambere ait sözler.

- Ve Reîs'ül Ferrâşîne 6 filori,
- Ve 69 nefer ferrâşîne 100 filori; yekûn, ân Evkâf-ı merhûm Mahmûd Paşa, sikke 1001.³⁴³ Neferan 219.

Mîr-i mîran-ı sâbık merhûm Ca'fer Paşa Vakfı'ndan -Cezîre-i Kıbrıs'ta- Ravza-i Mutahhara'ya hizmette bulunanlar için tayin olunmuştur ki taksimi şöyledir:

- Agayân: Neferan 40, her bir nefere sekizer sikkeden 320 sikke,
- Hatîbân: Neferan 2, her bir nefere onar sikkeden 20 sikke,
- İmâmân: Neferan 3, her bir nefere sekizer sikkeden 24 sikke,
- Müezzinân: Neferan 6, her bir nefere beşer sikkeden 30 sikke,
- Muarrif: Be-nâm Abdülgaffâr el-Matvî, 7 sikke ve toplamda 52 neferana 401 sikke tayin olunmuştur.³⁴⁴

Merhûm Cebecibaşı Mustafa Ağa Vakfı; Merhûm Cebecibaşı Mustafa Ağa İstanbul'da vâki' Evkâfı mahsûlünün zevâidini³⁴⁵ Ravza-i Mutahhara-i Münevvere ve Türbe-i Muazzama-i Muattaralarında³⁴⁶ şem-i asel-i³⁴⁷ musaffâ³⁴⁸ ve buhûr-i itr-efzâya³⁴⁹ sarf oluna. Eğer şem' ve buhûra ihtiyaç yok ise Hıdme-i Ravza-i Münevvere'nin vazîfesi olmayanlar ile vazîfesi şey'-i kalîl³⁵⁰ olanlara tevzî³⁵¹ oluna deyü tayin olunmuştur.³⁵² Sikke 110.³⁵³

Merhûme ve mağfûrun-lehâ Vâlide Sultân Vakfı; Üsküdar'da vâki' Câmi-i Şerîf ve İmâret-i Âmireleri Evkâfından Medine-i Münevvere'de ve Ravza-i Mutahhara'da her gün bir hatm-i şerîf tilavet olunmak için 400 sikke filori tayin olunmuştur.³⁵⁴

- Ser-mahfil: 16 sikke,
- Eczâhânân: 30 neferânın her birine on ikişer sikkeden 360 sikke,

³⁴³ BOA.EV.HMK.SR.00052/8b-10a.

³⁴⁴ BOA.EV.HMK.SR.00052/11b.

³⁴⁵ Zevâid: Ziyâde, fazla şeyler, fazlalıklar.

³⁴⁶ Muattara: İtirlî, güzel kokulu.

³⁴⁷ Şem-i asel: Bal mumu.

³⁴⁸ Musaffâ: Tasfiye edilmiş, süzölmüş, yabancı maddelerden ayrılmış.

³⁴⁹ Buhûr-i itr-efzâ: Güzel kokuyu arttıran tütsü.

³⁵⁰ Şey-i kalîl: Az şey.

³⁵¹ Tevzî': 1. Dağıtma, dağıtılma. 2. Herkese payını dağıtma, üleştirme.

³⁵² BOA.EV.HMK.SR.00052/11b.

³⁵³ BOA.EV.HMK.SR.00052/11b.

³⁵⁴ BOA.EV.HMK.SR.00052/11a.

- Muarraf: 12 sikke,
- Nokta': 12 sikke ve toplamda 33 neferâna 400 sikke olur.³⁵⁵
- Merhûm Mehmed Ağa –eski Dârü's-saâde Ağası- Vakfı
- Eczâhânân: 180 sikke,
- Mühimmât-ı Medrese-i merhûm el-mezbûr: 100 sikke,
- Mühimmât-ı Sebîl-i merhûm el-mezbûr 50 sikke ve toplamda 3 birime 330 sikke tayin olunmuştur.³⁵⁶

Merhûm Ali Paşa Vakfı, İstanbul'da vâki' Evkâfından her sene 140 sikke tayin olunmuştur ki taksimi şöyledir:

- Nâzırü'l Harem: 20 sikke,
- Hatîbü'l Hanefî: 10 sikke
- İmâmü'l Hanefî, 10sikke,
- Mükebbîrîn-i Ravza-i Mutahhara: 10sikke,
- Agavât-ı-Harem-i Mahrem: 20 sikke,
- Ferâşîn-i Harem-i Şerîf, 20 sikke,
- Bevvâbînü'l Harem-i Şerîf: 5 sikke,
- Mevsim-i Hâcda sikaye³⁵⁷ için Şeyhü'l Harem'e teslim oluna: 5 sikke tayin olunmuştur.³⁵⁸

Yukarıdaki hizmetlerden başka, merhûm Ali Paşa'nın İstanbul'da vâki' Evkâfından sulehâ ve mücâvirîn-i ervâmdan 40 nefere birer sikkeden 40 sikke tayin olunmuştur ve bu bilgiye ek olarak uyarı mâhiyetinde bir cümle kaydedilmiştir:

“Mücâvirîn-i ervâmın sulehâ ve gurebâsına³⁵⁹ meclis-i tevzî' de verilmediği takdirce adem-i vusûlün³⁶⁰ ihtimalin verib 40 nefer kimesneye birer filori tayin olunub isimleri kayıd ve tesbît olundu. İçlerinden biri mahlûl olacak ecre verilmeyib yine bir mücâvir-i sâliha tayin oluna.”³⁶¹

³⁵⁵ BOA.EV.HMK.SR.00052/11a.

³⁵⁶ BOA.EV.HMK.SR.00052/11a.

³⁵⁷ Sikaye: Mekke'de hacılara zenzem dağıtma hizmeti. Kâbe sakalığı. <http://www.lugatim.com/s/sikaye>.

³⁵⁸ BOA.EV.HMK.SR.00052/12b.

³⁵⁹ Gureba: Garipler.

³⁶⁰ Adem-i vusûl: Ulaşmama.

³⁶¹ BOA.EV.HMK.SR.00052/12b-13b.

Toplamda 48 nefere 140 sikke olur.³⁶²

Merhûm Mahmûd Çelebi ibn-i İbrahim Paşa Vakfı, “merhûm İbrahim Paşa oğlu Mahmûd Çelebi İznik’de vâki’ Evkâfindan 38 filori eczâhânân ve sikaye tayin olunmuştur. Bu cümleden Ravza-i Mutahhara’da her gün cüz’-i şerîf tilavet olunmak için her cüz’ başına her ayda birer sikke filoriden 24 filori tayin olunmuştur ve 8 filori dahi Harem-i Şerîf’de ve yâhûd tarîk-i Mekke’de Haccâc sikayesi için tayin olunmuştur. Şeyhü’l Harem’e teslim olunub onun elinden sarf oluna ve nezâret için 6 filori dahi Şeyhü’l Harem’e tayin olunmuştur.”³⁶³

- Nezâret-i Şeyhü’l Harem: 6 sikke,
- Sikaye: 8 sikke,
- Eczâhânân: 2 neferân, 24 sikke, toplamda 4 neferâna 38 sikke tayin olunmuştur.³⁶⁴

Merhûm Vezir Nişancı Mehmed Paşa’nın İstanbul’da bulunan Vakfından Ravza-i Mutahhara’da Eczâ-i Şerîfe tilavet olunması için 19 kişiye 114 sikke tayin olunmuştur.³⁶⁵

- Ser-mahfil: 8 sikke,
- Eczâhânân: 16 neferan, her birine altışar sikkeden 96 sikke,
- Muarrif: 5 sikke,
- Nokta’: 5 sikke ve toplamda 19 neferâna 114 sikke olur.³⁶⁶

Defterdeki adı geçen vakıfların bir kısmı defterin ilk bölümünde yer alırken diğer kısmı ikinci bölümünde yer almaktadır. Defterin ilk bölümünde bulunan -varak 14b’ye kadar- vakıf isimleri zikredilerek hangi görevlilerin surrenden ne miktarda pay alacağı ifade edilmiştir. Defterin ikinci bölümünde yer alan vakıf isimleri ise ilki merhûme ve mağfûrun-lehâ Handân Sultân Evkâfı olmak üzere zikredilecektir.

Merhûme ve mağfûrun-lehâ Handân Sultân Vâlîde-i merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Ahmed Han Evkâfindan 20 kişiye 315 sikke-i hasene tayin olunmuştur.³⁶⁷

³⁶² BOA.EV.HMK.SR.00052/12b-13b.

³⁶³ BOA.EV.HMK.SR.00052/13a.

³⁶⁴ BOA.EV.HMK.SR.00052/13a.

³⁶⁵ BOA.EV.HMK.SR.00052/14b.

³⁶⁶ BOA.EV.HMK.SR.00052/14b.

Merhûme ve mağfûrun-lehâ Vâlide Sultân tâbe-serâha Vâlide-i merhûm ve mağfûrun-leh Gazî Sultân Murâd Han Evkâfından Eczâhânân;

- Nezâret için: 20 sikke (Bâbü'l-Harem-i'ş-Şerîfe Ömer Ağa),
- Vâkıfe-i mezbûre Ravza-i Mutahhara'da salât-ı hamsede³⁶⁸ üçer İhlâs ve birer Fâtihâ-i Şerîfe tilavet olunmak için 856 sikke tayin eylemişlerdir ki zikrolunur:
 - Es-Seyyîd Mehmedü'l Halebî Ömer Ağa 10 sikke,
 - Uteka-i³⁶⁹ İbrahim Ağa Şeyhü'l Harem 10 sikke,
 - Ağa Mansûr ...?³⁷⁰ 10 sikke,
 - Agayân-ı suffice: 40 neferân her birine onar sikkeden 400 sikke olur,
 - Agayân-ı yedek: 25 neferân, her birine onar sikkeden 250 sikke olur,
 - Ravza-i Mutahhara'da su kuyusuna hizmet eden kimselere: 2 neferîn, 10 sikke,
 - İmâm seccâdesin döşeyüb kaldıran kimselere 10 sikke,
 - Medine-i Münnevvere'de Harem-i Şerîf müşeyyidlerine³⁷¹ ve dört kapu müşeyyidlerine ale's-seviyye, 30 sikke,
 - 7 neferâna 10, 1 nefere 9, 4 neferâna 8 sikke ve toplamda 85 neferâna 856 sikke-i hasene tayin olunmuştur.³⁷²
- Ve Ravza-i Mutahhara'da vakt-i subhda³⁷³ ve vakt-i asrda³⁷⁴ birer cüz'-ü şerîf tilavet olunmak için onar filori tayin olunmuştur.³⁷⁵
 - Nezâret-i Nâibü'l harem Eczâhânân be-nâm Ömer Ağa, 20 sikke,
 - Ca'fer Ağa ser-Mahfil Eczâ-i Şerîfe, 18 sikke,
 - İmâmân-ı Ravza-i Mutahhara: 2 neferîn, 20 sikke ve diğer 29 neferâna onar sikkeden 290 sikke ve toplamda 33 neferâna 348 sikke-i hasene olur.³⁷⁶
- Vâkıfe-i mezbûre her gün onar İhlâs ve onar Fâtihâ-i Şerîfe ve on Âyetü'l Kürsî tilavet eylemek için onar filori tayin eylemişlerdir.³⁷⁷
 - 25 neferâna onar sikke filoriden 250 sikke olur.³⁷⁸ Cem'an Vâlide Sultân Evkâfından 143 neferâna 1.454 sikke tayin olunmuştur.³⁷⁹

³⁶⁷ BOA.EV.HMK.SR.00052/48b-48a.

³⁶⁸ Salât-ı hamse: Beş vakit namaz.

³⁶⁹ Uteka: Azatlılar, azat olmuş köleler, câriyeler.

³⁷⁰ Tezde okunamayan Osmanlıca kelimeler tezin tamamında ...? şeklinde gösterilmiştir.

³⁷¹ Müşeyyid: Yüksek, sağlam, kunt yapı yapan.

³⁷² BOA.EV.HMK.SR.00052/49a-50b.

³⁷³ Vakt-i subh: Sabah vakti.

³⁷⁴ Vakt-i asr: İkinci vakti.

³⁷⁵ BOA.EV.HMK.SR.00052/50b.

³⁷⁶ BOA.EV.HMK.SR.00052/50b-51b.

³⁷⁷ BOA.EV.HMK.SR.00052/51b.

Merhûm el-Hâcc Mustafa Ağa -Ağa-yı sâbık Dârü's-saâde- Vakfindan,

- Agavât battâlin Harem-i Şerîf cümlesine ale's-seviyye mâbeynlerinde taksim olunub hayr duâlar edeler, sikke 40.³⁸⁰
- Salât-ı hamse akabinde Ravza-i Mutahhara'ya karşı vakf-ı mezbûrun rûhçün birer Fâtihâ ve üçer İhlâs ve onar Salâvât-ı Şerîfe kırâat olunmak üzere tayin eylemişlerdir ki zikrolunur:
 - Talebe: 120 sikke,
 - Ders-i âm³⁸¹ Mehmed bin Mehmed ân Molla Mehmed Kürdî, 100 sikke,
 - Vâkıf-ı mûmâ-ileyh³⁸² kendi vakıf odalarından hâsıl olan ahara akçesinden tayin eylemişlerdir, 82 sikke –Agayân-ı Suffadaki 40 neferâna 80, Şeyhü'l Harem'e 2 sikke-,
 - Vâkıf-ı müşârun ileyh Mescid-i Resûlullah'da beyne'l-minber ve Ravza-i Mutahhara'da haftada bir gün va'z ve nasihat eylemek için 50 sikke tayin eylemişlerdir.³⁸³
 - Yukarıda zikredilenlerden kişilerden başka bir kişiye 60 sikke, 6 kişiye 60 sikke, 2 kişiye yirmişer, 2 kişiye beşer, 1 kişiye 8 ve geri kalan 33 kişiye onar sikke olmak üzere 89 kişiye 900 sikke tayin olunmuştur.³⁸⁴

Merhûme ve mağfûrun-lehâ Safiyye Sultân Vâlide-i merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Mehmed Han Evkâfından Medine-i Münevvere'de merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Mehmed Han tâbe-serâh Hazretlerinin rûh-ı şerîfleri için Ravza-i Mutahhara'ya karşı her gün iki cüz'-i şerîf tilavet olunmak üzere 2 neferâna onar filoriden 20 sikke filori tayin eylemişlerdir.³⁸⁵

³⁷⁸ BOA.EV.HMK.SR.00052/51a.

³⁷⁹ BOA.EV.HMK.SR.00052/49a-51a.

³⁸⁰ BOA.EV.HMK.SR.00052/52b.

³⁸¹ Ders-i âm: Medrese öğrencileri yanı sıra camilerde halka açık ders verme (ders-i am etme) yetkisine sahip müderris için kullanılan bir unvandır. Dersi-am olabilmek için medreseden mezun olup icazet aldıktan sonra bir imtihana daha girmek gerekiyordu. (Bkz. Âşıkpaşazâde, Osmanogulları Tarihi, 590).

³⁸² Mûmâ-ileyh: İmâ edilen, adı geçen, yukarıda anılan (adam).

³⁸³ BOA.EV.HMK.SR.00052/53b.

³⁸⁴ BOA.EV.HMK.SR.00052/52b-53b.

³⁸⁵ BOA.EV.HMK.SR.00052/53b.

- Vâkıfe-i mezbûre kendi niyetleri için ba'de's-salâti's-subh günde bir Hatm-i Şerîf tilavet olunmak için 30 neferâna dokuzar sikkeden 270 sikke filori tayin eylemişlerdir.³⁸⁶
- Vakt-i zuhrda Eczâ-i Şerîfe tilavet olunmak için 10 nefer kimesnelere dokuzar sikkeden 90 sikke tayin olunmuştur.³⁸⁷
- Ve 10 nefer kimesneler dahi kable's-salâtü's-subh³⁸⁸ yetmiş salâvât-ı şerîfe kırâat eylemek için 41 sikke filori tayin eylemişlerdir ki zikrolunur.³⁸⁹
- Ve 10 nefer kimesneler dahi ba'de's-salâti'l-asr onar İhlâs ve yedişer Sûre-i Fâtihâ-i Şerîfe ve birer sûre-i Bakara'nın evvelinden âyet-i müflihûn³⁹⁰ varınca kırâat eylemek için senede 41 sikke filori tayin eylemişlerdir.³⁹¹
- 1 kişiye Ravza-i Mutahhara'ya karşı her gün bir cüz'-i şerîf tilavet eylemek için 10 sikke tayin olunmuştur.³⁹²
- Nâibü'l harem olanlar her kim olursa olsun mezbûrların akçeleri dağıtımına mukayyid³⁹³olub mukabelesinde kendisine 10 filori ve 3 filori dahi noktacıya tayin olunmuştur. On gün ale's-seviyye hizmete gelmeyenlerin yerlerini müstahakk³⁹⁴ olanlara tevcîh³⁹⁵ oluna.³⁹⁶ Cem'an an Evkâf-ı merhûme ve mağfûrun-lehâ Vâlide Safiyye Sultân Vâlide-i merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Mehmed Han, 485 sikke.³⁹⁷

Cem Sultânın kızı merhûme Âyişe Sultân Evkâfından Medine-i Münevvere'de vakt-i subhda ve vakt-i asrda birer sûre-i Fâtihâ-i Şerîfe ve üçer İhlâs ve birer Salâvât-ı Şerîfe kırâat olunmak için 88 filori tayin eylemişlerdir.³⁹⁸ 13 kişiye dörder, 12 kişiye üçer sikkeden 25 kişiye 88 sikke-i hasene tayin olunmuştur.

³⁸⁶ BOA.EV.HMK.SR.00052/53a-54b.

³⁸⁷ BOA.EV.HMK.SR.00052/54b-54a.

³⁸⁸ Kable's-salâtü's-subh: Sabah namazı öncesi.

³⁸⁹ BOA.EV.HMK.SR.00052/54a-55b.

³⁹⁰ Müflihûn: İflah olanlar, felâh bulanlar, selâmete çıkanlar.

³⁹¹ BOA.EV.HMK.SR.00052/55b.

³⁹² BOA.EV.HMK.SR.00052/55b.

³⁹³ Mukayyid: 1. Kaydeden. 2. Kayıt memuru.

³⁹⁴ Müstahakk: Hak etmiş, hak kazanmış, lâıyk.

³⁹⁵ Tevcih: Rütbe, mevki verme.

³⁹⁶ BOA.EV.HMK.SR.00052/55a.

³⁹⁷ BOA.EV.HMK.SR.00052/55a.

³⁹⁸ BOA.EV.HMK.SR.00052/55a-56b.

Merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Ahmed Han Evkâfindan,

- 41 kişiye 450 sikke-i hasene,
- Ân zevâid Evkâf-ı merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Ahmed Han tâbe-serâh ki ba'de tayin şoden; 163 kişiye toplamda 1.208 sikke-i hasene ve toplamda 204 kişiye, 1.658 sikke-i hasene tayin olunmuştur.³⁹⁹

Merhûm Mehmed Çelebi -Kâtib-i sâbık Mîr-i mîran-ı Vilâyet-i Yemen- Vakfindan Eczâhânân için 17 kişiye 102 sikke-i hasene tayin olunmuştur.⁴⁰⁰

Merhûm Kalender Paşa Vakfindan; ba'de's-salâti's-sabah onar Salâvat-ı Şerîfe ve üçer İhlâs-ı Şerîf kırâat eylemek üzere 33 kişiye 200 sikke-i hasene tayin eylemişlerdir.⁴⁰¹

Merhûm Musa Efendi -ser-Etîbbâ-yi Hâssa⁴⁰² Kadiasker-i sâbık Anadolu-Vakfindan;

- Cemâat-i Eczâhânân: 30 kişiye 305 sikke,
- El-aşrhânân⁴⁰³: 5 kişiye 30 sikke ve toplamda 35 kişiye 335 sikke tayin olunmuştur.⁴⁰⁴

Merhûm Behram Ağa -Emin-i sâbık Surre-i Şerîfe- Vakfindan, Eczâhânân için;

- 2 kişiye on sekizer sikke, bir kişiye 21 sikke,
- Sikâye-i zaviye-i cedîd der-bâbü's-selâma her gün üç kırba su götürmek için 5 sikke ve toplamda 4 kişiye 62 sikke tayin olunmuştur.⁴⁰⁵

Merhûm İskender Bey -Bevvâb-ı Kethüdâ-i sâbık Ağa-yı Dârü's-saâde- Vakfindan; 1 kişiye 42 sikke tayin olunmuştur.⁴⁰⁶

³⁹⁹ BOA.EV.HMK.SR.00052/56a-61b.

⁴⁰⁰ BOA.EV.HMK.SR.00052/61a.

⁴⁰¹ BOA.EV.HMK.SR.00052/62b-62a.

⁴⁰² Etîbbâ-yi Hâssa: Saray hekimleri.

⁴⁰³ Aşrhânân: Kur'ân-ı Kerîm'den ezbere aşır okuyan kimseler.

⁴⁰⁴ BOA.EV.HMK.SR.00052/63b-64b.

⁴⁰⁵ BOA.EV.HMK.SR.00052/64b.

⁴⁰⁶ BOA.EV.HMK.SR.00052/64a.

Merhûm Reyhan Ağa Vakfindan, Eczâ-i Şerîfe okunmak üzere 1 kişiye 123 sikke tayin olunmuştur.⁴⁰⁷

Hasan Paşa'nın eşi merhûme Âmine Hatun Vakfindan, Medine-i Münevvere'de Eczâhânân için 1 kişiye 189 sikke tayin olunmuştur.⁴⁰⁸

Merhûm Habîbü'l-Sabah Mustafa Ağa -ân Agayân-ı Dârü's-sâade- Vakfindan, Medine-i Münevvere'de Eczâhânân için 15 kişiye 30, fî sene-i sikke 90.⁴⁰⁹

Merhûme Şems-i Ruhsâr Hatun Vakfindan Medine-i Münevvere'de, Eczâhânân için 54 sikke, Surre için Yûsuf Abdullah Hadem-i Seccâde'ye 20 sikke olmak üzere toplamda 2 kişiye 74 sikke tayin olunmuştur.⁴¹⁰

Merhûme Hanî Hatun Vakfindan Medine-i Münevvere fukarası için, 17 sikke tayin olunmuştur.⁴¹¹

Merhûme Tâbe Hatun Vakfindan Medine-i Münevvere'de Eczâhânân için, 85 sikke tayin olunmuştur.⁴¹²

Merhûme Hümâyûn Hatun Vakfindan Medine-i Münevvere fukarası için 30 sikke tayin olunmuştur.⁴¹³

Merhûm Vezir Hasan Paşa -Kapudân-ı sâbık- Vakfindan Medine-i Münevvere'de adı geçen medresede umûma açık verilen ders için;

- Berây-i Vâzîfe-i Şeyhî Efendi el-Müderris: 45 sikke,
- Berây-i talebe-i medrese: 45 sikke,
- Berây-i Nezâret-i Şeyhü'l-Harem: 6 sikke,
- Berây-i Nâibü'l-Harem: 9 sikke,
- Berây-i behâ-i mihver: 6 sikke,

⁴⁰⁷ BOA.EV.HMK.SR.00052/64a.

⁴⁰⁸ BOA.EV.HMK.SR.00052/64a.

⁴⁰⁹ BOA.EV.HMK.SR.00052/64a.

⁴¹⁰ BOA.EV.HMK.SR.00052/64a.

⁴¹¹ BOA.EV.HMK.SR.00052/64a.

⁴¹² BOA.EV.HMK.SR.00052/65b.

⁴¹³ BOA.EV.HMK.SR.00052/65b.

- Berây-i evlâd-ı Şeyhî Efendi Sinan Hüseyn Çelebi: 5 sikke,
- Berây-i evlâd-ı Şeyhî Efendi ân İbrahim Bostânî: 5 sikke ve toplamda merhûm Vezir Hasan Paşa Vakfından 7 kişiye 121 sikke tayin olunmuştur; sikke-i hasene 115, behâ-i mihver 6 sikke.⁴¹⁴

Merhûme Servâzâd Hatun -Kethüdâ-i sâbık Serây-ı Âmire- Vakfından Medine-i Münevvere’de Eczâhânân ve Salâvâthânân için;

- Vâkıfe-i mezbûre ba’de’s-salâti’s-sabah birer cüz’-i şerîf tilavet eylemek üzere 30 nefer kimesneye altışar sikkeden 180 sikke tayin olunmuştur.⁴¹⁵
- Nâibü’l-Harem olanlar her kim olursa hem nâzır ve hem noktacı olub ve hem surre geldikde tevzî’ ve taksim eyleyib ve vakti ile kırâat ettirmek için kendine 10 sikke filori tayin olunmuştur⁴¹⁶
- Adı geçen vakıfta sabah namazından sonra üçer İhlâs ve birer Muavvezeteyn⁴¹⁷ ve birer Fâtihâ-i Şerîfe ve on bir Salâvat-ı Şerîfe tilavet eylemek için 11 kişiye 44 sikke tayin eylemişlerdir.⁴¹⁸ Toplamda merhûme Servâzâd Hatun Evkâfından 42 kişiye 234 sikke tayin olunmuştur.⁴¹⁹

Merhûm İbrahim bin Mehmed Hoca Sivâsî -tâbi’ Sefer Ağa Emîn-i sâbık-ı Surre-i Şerîfe- Vakfından, 7 kişiye altışar sikkeden 42 sikke tayin olunmuştur.⁴²⁰

Merhûm Küçük Sinan -ân sâkin-i Cezîre-i Midilli- Vakfından, bir kişiye 50 sikke, bir kişiye 30 sikke ve iki kişiye onar sikkeden 100 sikke tayin olunmuştur.⁴²¹

Merhûm Sefer Ağa -Emîn-i sâbık Surre-i Şerîfe- Vakfından, Ravza-i Mutahhara’da Eczâhânân için; 11 kişiye 71 sikke, “her kim Ravza-i Şerîfin Hazînedârı olursa nâzır ola”

⁴¹⁴ BOA.EV.HMK.SR.00052/65b.

⁴¹⁵ BOA.EV.HMK.SR.00052/65a-66b.

⁴¹⁶ BOA.EV.HMK.SR.00052/65a-66b.

⁴¹⁷ Muavvizeteyn: Kur’ân’ı Kerîm’in 113 ve 114. Felâk ve Nâs Sûreleri.

⁴¹⁸ BOA.EV.HMK.SR.00052/65a-66b.

⁴¹⁹ BOA.EV.HMK.SR.00052/65a-66a.

⁴²⁰ BOA.EV.HMK.SR.00052/66a-67b.

⁴²¹ BOA.EV.HMK.SR.00052/67b.

şeklindeki ifadeden sonra ise 2 kişiye altışar sikkeden 12 sikke ve toplamda 13 kişiye 83 sikke tayin olunmuştur.⁴²²

Merhûm Küçük Ömer Ağa Vakfından, 6 kişiye onar sikkeden 60 sikke tayin olunmuştur.⁴²³

Merhûm Ali Paşa ibn-i Abdi eş-Şehiriyye Vakfından, 20 kişiye altışar sikkeden 120 sikke tayin olunmuştur.⁴²⁴ Mezbûr vakıftan tayin olunan 120 sikkenin taksimi ve açıklaması defterde şu ifadelerle kaydolunmuştur:

“Medine-i Münevvere mücâvirlerinden 20 nefer fakir ve sâlih kimesneler her gün ba'de's-salâti's-sabah Hazret-i Risâlet-penâh-ı Sallallahü Teâlâ Aleyhi ve Sellem Mescid-i Şerîfleri'nde Mâbeyn-i kabr ve Minber-i Ravza-i min-Riyâzü'l-Cennet Hayr-ı Saâdet muhtebirine⁴²⁵ mazhar⁴²⁶ olan Buk'a-i Münevvere ve Ravza-i Mutahhara'da cem' olub yedişer kere Salâvât ve üçer İhlâs ve birer Muavvezeteyn ve birer Fâtihâ'l-Kitâb ve Sûre-i Bakara evvelinden üç âyet-i kerîme tilavet edibervâh-ı Enbiyâ-i ve'l Mürselîn⁴²⁷ ve Evliyâ ve sâlihîn husûsan Sultân Serîr-i Asfiyâ'-i kafilâsâlâr-ı Enbiyâ Resûl-güzîn ve Habîb-i Rabbü'l-âlemîn rûh-ı ber-fütûh ve sadr-ı meşrûhları ve râhile erbâb-ı saâdet ve ihlâl-i eshâb-ı ilk ervâh-ı tayyibeleri ve vâkıfemümâileyhin rûh ve âmme-i mü'minîn ve mü'minât için duâ' edib Hâtîme-i Fâtihâ ve İhlâs ile itmâm etmek için senede altışar sikke tayin olunmuştur yevmi ikişer akçe olur.”

Merhûm Mahmûd Kethüdâ-i sâbık -Serây-ı Âmire ân mahsûl-i çiftlik der-Cezîre-i Kıbrıs- Vakfından, Eş-Şeyh Ali bin Mehmed bin İzzeddin el-Halebî İmâmü'l-Medine ve ...? 20 sikke tayin olunmuştur.⁴²⁸

Merhûm Hüseyin Efendi -Kâtib-i sâbık Bevvâbîn-i Dergâh-ı Ali- Vakfından, Ravza-i Mutahhara'da her gün 20 kişi yüz kere Salâvât-ı Şerîfe ve üç İhlâs ve birer Fâtihâ-i Şerîfe okuyub Hazret-i Risâlet-penâh Sallallahü Teâlâ Aleyhi ve Sellem Rûh-ı Şerîflerine ve sâbibü'l hayratın rûhuna hîbe olunmak üzere tayin eylemişlerdir. İçlerinden biri her kim

⁴²² BOA.EV.HMK.SR.00052/67b-67a.

⁴²³ BOA.EV.HMK.SR.00052/67a-68b.

⁴²⁴ BOA.EV.HMK.SR.00052/68b-68a.

⁴²⁵ Muhtebir: 1. İhtibar eden, yoklayan, deneyen. 2. Haberi olan, bilen.

⁴²⁶ Mazhar: Nâil olma, şereflenme.

⁴²⁷ Ervâh-ı Enbiyâ-i ve'l Mürselîn: Nebilerin ruhları.

⁴²⁸ BOA.EV.HMK.SR.00052/68a.

kal'a ağası olursa ser-mahfil olub 10 sikke filori verile deyü tayin eylemişlerdir.⁴²⁹
Toplamda 20 kişiye 124 sikke tayin olunmuştur.⁴³⁰

Merhûm Ahmed Ağa -Serdârgirân-ı Hassa ve Şeyhü'l-Harem-i sâbık Medine-i Münevvere- Vakfindan, 7 kişiye 43 sikke tayin olunmuştur.⁴³¹

Merhûme Mâhçehre Hatun Vakfindan;

- Berây-i imâmân, 7 neferan; beher nefer fî dörder sikkeden, 28 sikke,
- Berây-i müezzinân, 8 neferan 8; beher nefer fî ikişer sikkeden, 16 sikke,
- İbrahim Hanî 2 sikke,
- Veli İmam Amasyavî 2 sikke,
- Berây-i mekteb-i sıbyân seyyîdinâ Hâlid-i Velid radiyallahü anh, 2 sikke,
- Berây-i Şeyhü'l-Harem 4 sikke ve toplamda 19 kişiye 54 sikke tayin olunmuştur.⁴³²

Merhûm Abbas Ağa -ân Agayân-ı Dârü's-saâde- Vakfindan, Eczâ-i şerîfe tilavet olunmak üzere;

- Yûsuf ser-mûm Kilârî Nâzır-ı Eczâ-i Şerîfe vazîfe-i vakf-ı mezbûr-ı munsarif⁴³³ ve der-esbâbü'l-tebdîl-i mücâvir Medine-i Münevvere, yevm 5'ten, 15 sikke-i hasene,
- Diğer 20 kişiye altışar sikkeden 120 sikke ve toplamda 21 kişiye 135 sikke tayin olunmuştur.⁴³⁴

Merhûm Serrâc Ahmed Çelebi Vakfindan, Eczâhânân için, Ravza-i Mutahhara'ya karşı şafak vaktinde Kur'ân okunmak üzere; 14 kişiye 81 sikke tayin olunmuştur.⁴³⁵

Merhûm Zülfikâr Efendi -Kâtib-i sâbık Tersâne-i Âmire- Vakfindan, bir kişiye 4 sikke, bir kişiye 3 sikke toplamda iki kişiye 7 sikke tayin olunmuştur.⁴³⁶

⁴²⁹ BOA.EV.HMK.SR.00052/69b-69a.

⁴³⁰ BOA.EV.HMK.SR.00052/69b-69a.

⁴³¹ BOA.EV.HMK.SR.00052/69a.

⁴³² BOA.EV.HMK.SR.00052/69a-70b.

⁴³³ Munsarif: İnsirâf eden, geri dönen.

⁴³⁴ BOA.EV.HMK.SR.00052/70b-70a.

⁴³⁵ BOA.EV.HMK.SR.00052/70a-71b.

Merhûm Etmekçi Hüseyin Vakfından, 1 kişiye 16 sikke tayin olunmuştur.⁴³⁷

Merhûm Serrâc Mustafa Vakfından, 1 kişiye 5 sikke tayin olunmuştur.⁴³⁸

Defterin 71a varakındaki genel toplama kadar zikrolunan 48 adet vakıf ismi ve surrenden aldıkları paylar yukarıda sıralanmıştır. Bu vakıflardan toplamda surre tayin edilen kişi/birim sayısı 1.308 ve surre miktarı 13.378 sikkedir. 71a varaktaki genel toplamın ardından defterdeki diğer vakıflar zikrolunmaktadır.

Çizelge 5.3. 52 Numaralı defterde zikrolunan diğer vakıflar (genel toplamdan sonra)

Vakıf Adı	Surrenden Pay Alan Birim/Kişi Sayısı	Tayin Olunan Miktar (Kuruş-ı kâmil)	Tayin Olunan Miktar (Sikke)
Ân Vakf-ı Mevlânâ merhûm Ahmed Efendi el-Müderriş el-Şehiriyye-i Noktazâde tâbi'-i Mevlânâ merhûm Yahya Efendi Şeyhülislâm-ı sâbık	2	50	-
Ân Vakf-ı merhûm Hoca-i Resûl	1	100	-
Ân Vakf-ı merhûme Sanevber Hatun zevce-i merhûm Hamza Efendi Reisü'l-küttâb	3	45	-
Ân Vakf-ı merhûme Ferişân Hatun	2	18	-
Ân Vakf-ı merhûme ve mağfûrun-lehâ Hâcece Gevher Han Sultân tâbe't serâha (Mehmed Çelebi Vakfı'ndan 2 kişiye gönderilen 9 sikke bu miktara dahildir)	34	325,5	217
Ân Vakf-ı merhûme Hatice Sultân	6	37,5	25
Ân Vakf-ı merhûme Saliha Hatun	3	40,5	-
Ân Vakf-ı merhûm Celâli Mustafa Ağa	2	25	-
Ân Vakf-ı merhûm Mehmed Bey ibn-i Piyâle Paşa	1	27	-
Ân Vakf-ı merhûm Gazî Yahya Paşa	17	-	200
Ân Evkâf-ı Câmî-i Şerîf Ayasofya-i Kebîr dermahmiye-i İstanbul	1	225	-
Ân Vakf-ı el-Hâce-i Hazinedâr Rahme Usta	13	-	58,5
Toplam	85	893,5	500,5

Mevlânâ merhûm Ahmed Efendi -el-Müderriş el-Şehiriyye-i Noktazâde tâbi'-i Mevlânâ merhûm Yahya Efendi Şeyhülislâm-ı sâbık- Vakfından;

- Evlâd-ı Mehmed bin Muharrem ân be-nâm-ı el-Hâce Elmas İstanbulî tâbi'-i merhûm Yahya Efendi Şeyhülislâm-ı sâbık,

⁴³⁶ BOA.EV.HMK.SR.00052/71b.

⁴³⁷ BOA.EV.HMK.SR.00052/71b.

⁴³⁸ BOA.EV.HMK.SR.00052/71b.

- Be-nâm-ı Dervîş Mustafa Kadirî Amasyavî el-mücâvir der-sâkin Ribât-ı Karataş isimli kişilere 50 kuruş-ı kâmil aded tayin olunmuştur.⁴³⁹

Merhûm Hâce-i Resûl Vakfından, Medine-i Münevvere’de Eczâhânân için 100 kuruş-ı kâmil tayin olunmuştur.⁴⁴⁰

Merhûme Sanevber Hatun -zevce-i merhûm Hamza Efendi Reisü’l-küttâb- Medine-i Münevvere’de Eczâhânân için;

- Be-nâm-ı Abdullah Ağa el-Nâib, Enver Ağa, Beşîr Ağa, günde birer cüz’-i şerîf tilavet eylemek için yevmi beşer akçe tayin eylemişlerdir ki 45 kuruş-ı kâmil olur.⁴⁴¹

Merhûme Feriştân Hatun Vakfından, Medine-i Münevvere’de Eczâhânân için;

- Eş-Şeyhî Ömer Sükkerî hâfız kelâmullah ân Şeyh Ahmed,
- Mehmed İbnü’l-Şeyh Ömer Sükkerî hâfız kelâmullah ân Hüsni Musa Ağa’ya Hazret-i Resûlullah Sallallahü Teâlâ Aleyhi ve Sellem’in Mescid-i Şerîf’inde bir vakt-i muayyenede birer cüz’-i şerîf tilavet eylemek için yevmi ikişer akçe tayin eylemişlerdir ki 18 kuruş-ı kâmil olur.⁴⁴²

Merhûme ve mağfûrun-lehâ Hâce Gevher Han Sultân Vakfından, ba’de’s-salâti’l-asr beyne’l minber ve’l Kabr-i Şerîf’te Kur’ân okunmak üzere; 30 kişiye altışar sikkeden 180 sikke tayin olunmuştur.⁴⁴³ Devamında kaydedilmiş olan 4 kişiden Şeyhü’l Harem’e 10 sikke, diğer üç kişiye -kâtib, dâî vs.- altışar sikkeden 28 sikke tayin olunmuştur.⁴⁴⁴ Toplamda 34 kişiye, 217 sikke -beher sikke birer buçuk kuruştan kuruş-ı kâmil aded 325,5- tayin olunmuştur.⁴⁴⁵

⁴³⁹ BOA.EV.HMK.SR.00052/73b.

⁴⁴⁰ BOA.EV.HMK.SR.00052/73b.

⁴⁴¹ BOA.EV.HMK.SR.00052/73b.

⁴⁴² BOA.EV.HMK.SR.00052/73b.

⁴⁴³ BOA.EV.HMK.SR.00052/73a-74b.

⁴⁴⁴ BOA.EV.HMK.SR.00052/74b.

⁴⁴⁵ BOA.EV.HMK.SR.00052/74a.

Merhûm Mehmed Çelebi Vakfindan, 2 kişiye 9 sikke tayin olunmuştur.⁴⁴⁶

Merhûme Hatice Sultân Vakfindan, 6 kişiye 25 sikke -beher sikke birer buçuk kuruştan kuruş-ı kâmil aded 37,5- tayin olunmuştur.⁴⁴⁷

Merhûme Saliha Hatun Vakfindan, Ravza-i Mutahhara'da Kur'ân okunmak üzere,

- Abdülkadir bin Abdülkerim el-Hamîdî ân Mehmed ve evlâd-ı Hâcî Ömer Bosnavî, 13,5 kuruş-ı kâmil,
- Ahmed bin Mehmed ân Ferâğ Mehmed Efendi Amasyavî, 13,5 kuruş-ı kâmil,
- Mehmed Çelebi ân Ferâğ Abdi Çavuş Müderris birâder Ca'fer Ağa Nâib-i Ferâşet Mehmed Halîfe Mukataa-i Haremeyn, 13,5 kuruş-ı kâmil ve toplamda 3 kişiye 40,5 kuruş-ı kâmil tayin olunmuştur.⁴⁴⁸

Merhûm Celâlî Mustafa Ağa Vakfindan;

- Evlâd-ı Abdi Çavuş birader Ca'fer Ağa 12,5 kuruş-ı kâmil,
- Mehmed Çelebi Velid Abdi Çavuş el-mezbûr 12,5 kuruş-ı kâmil ve toplamda 2 kişiye 25 kuruş-ı kâmil tayin olunmuştur.⁴⁴⁹

Merhûm Mehmed Bey -ibn-i Piyâle Paşa- Vakfindan, be-nâm evlâd-ı Mehmed ibn-i Velî ve evlâd-ı Ali bin Mehmed el-Kâtib'e 27 kuruş-ı kâmil tayin olunmuştur.⁴⁵⁰

Merhûm Gazî Yahya Paşa Vakfindan,

- 10 kişiye -Medine, Ravza, Haremiyye'de nâzır, nâib, hatîb, imâm, ferrâş, bevâb vs.- 120 sikke,
- Medine-i Münevvere'de mücâvir olan sulehâya -7 kişi- tayin eylemişlerdir ve toplamda 17 kişiye 200 sikke tayin olunmuştur.⁴⁵¹

⁴⁴⁶ BOA.EV.HMK.SR.00052/74a.

⁴⁴⁷ BOA.EV.HMK.SR.00052/74a.

⁴⁴⁸ BOA.EV.HMK.SR.00052/75b.

⁴⁴⁹ BOA.EV.HMK.SR.00052/75b.

⁴⁵⁰ BOA.EV.HMK.SR.00052/75b.

⁴⁵¹ BOA.EV.HMK.SR.00052/76b.

Câmi-i şerîf Ayasofya-i Kebîr -der-mahmiye-i İstanbul- Evkâfından, vazîfe-i evlâd-ı Mevlânâ Şeyh Ya'kûb Efendi mücâvir-i Medine-i Münevvere için 225 kuruş-ı kâmil tayin olunmuştur.⁴⁵²

El-Hâce-i Hazinedâr Rahme usta Evkâfından, Ravza-i Mutahhara'da Kur'ân okunmak üzere,

- Şeyhü'l-Harem-i Nâzır-ı Eczâ-i Şerîfe, fî yevm 2, fî sikke-i sene 4,5,
- Ve 12 kişiye fî yevm 2, 4,5 sikke-i seneden, toplamda 13 kişiye 58,5 sikke tayin olunmuştur.⁴⁵³
- Ravza-i Mutahhara'da 10 nefer kimesneler her gün birer cüz'-i şerîf kırâat edüb üç cüz'-i şerîfin sevâbın Hazret-i Resûl-i Ekrem Sallallahü-Teâlâ Aleyhi ve Sellem Rûh-ı Şerîflerine ve üç cüz'-i şerîfin sevâbın dahi Çihâr-ı Yâr-ı Güzînin Rûh-ı Şerîflerine ve dört cüz'-i şerîfin sevâbın dahi Sahâbü'l-Hayrâtın kendi niyetleri için hibe edeler deyü tayin eylemişlerdir.⁴⁵⁴

Yukarıda incelenen 12 vakıftan toplamda 85 kişiye, 500,5 sikke, 893,5 kuruş-ı kâmil tayin olunmuştur.⁴⁵⁵

Çizelge 5.4. 52 Numaralı defterde yer alan İstanbul Ermeni cizyesi⁴⁵⁶

Surre Gönderen Vakıf İsmi	Surre Tayin Olunan Kişi Sayısı	Surrenin Miktarı (Kuruş-ı Kâmil)
Ân Vakf-ı merhûm Ca'fer Efendi der-İstanbul	1	10
Cemâat-i Mezbûrîn berây-i Surre tayin şoden	3	60
Toplam	4	70

Merhûm Ca'fer Efendi'nin, İstanbul'daki Vakfı'ndan, evlâd ü iyâl el-Hâcc bâlî seccâde Hazreti Resûlûllah için, 10 kuruş-ı kâmil tayin eylemişlerdir.⁴⁵⁷

Cemâat-i mezbûrîn berây-i surre tayin şoden: 3 kişiye 60 kuruş-ı kâmil tayin olunmuştur.⁴⁵⁸ Toplamda 70 kuruş-ı kâmil tayin olunmuştur.

⁴⁵² BOA.EV.HMK.SR.00052/77b.

⁴⁵³ BOA.EV.HMK.SR.00052/77b.

⁴⁵⁴ BOA.EV.HMK.SR.00052/77a.

⁴⁵⁵ BOA.EV.HMK.SR.00052/73b-79b.

⁴⁵⁶ BOA.EV.HMK.SR.00052/78a-79b.

⁴⁵⁷ BOA.EV.HMK.SR.00052/79b.

Çizelge 5.5. 52 Numaralı defterde zikrolunan cemâatler⁴⁵⁹

Cemâat Adı	Surreden Pay Alan Birim/Kişi Sayısı	Tayin Olunan Miktar (Sikke-i hasene)
Cemâat-i Huddâm-ı ⁴⁶⁰ Harem-i Muhterem Hazreti Habîb-i Ekrem Sallallahü Teâlâ aleyhi ve sellem	7	175
Cemâat-i Huddâm-ı Mescid-i Hazreti Ebûbekir Sıddîk radiyallahü anı	6	54
Cemâat-i Huddâm-ı Mescid-i Hazreti Ali Kerremallahü veçhe ve radiyallahü anı	5	39
Cemâat-i Huddâm-ı Anbâr-ı Medine-i Münevvere	19	582
Cemâat-i Huddâm-ı Anbâr-ı bender ⁴⁶¹ Yenbû ⁴⁶²	7	175
Cemâat-i Huddâm-ı Ribât-ı Kethüdâ Kadın	6	62
Cemâat-i Mevâcib-hûrân ez-Nöbetciyân-ı kadîm ve Nöbetciyân-ı cedîde ve Müstahfızân-ı ⁴⁶³ Kal'a ve 'abîd el-'ayne'z-zerka'	21+	1.690
Be-cihet-i Cemâat-i Eşrâf-ı benî Hüseyin umûmen	1	1.500
Cemâat-i Mûteallikat-ı ⁴⁶⁴ Şerîf Hasan	8	555
Cemâat-i Fukaha' ehl-i Medine-i Münevvere ve sair evlâd-ı Medine	320	2.809
Cemâat-i Agavât-ı Huddâm-ı Harem-i Muhterem	31	150
Cemâat-i Mûtedeyyin bi'l Haremü'n-Nebevî	43	717
Cemâat-i Mûcâvirîn bi'l Medine-i'l-Münevvere min-ehl-i Rûm	93	1.576
Cemâat-i Mûcâvirîn min ehl-i'l Kudüs ve Şam ve Haleb ve Bağdâd	13	162
Cemâat-i el-Mûcâvirîn bi'l Medine-i'l-Münevvere ân el-Acâm	34	726
Cemâat-i el-Mûcâvirîn bi'l Medine-i'l-Münevvere mine'l-Ekrâd	3	32
Cemâat-i el-Mûcâvirîn bi'l Medine-i'l-Münevvere min-ehl-i'l Arab	17	243
Cemâat-i ehl-i'l Tekrûr ⁴⁶⁵ mine'l Mûcâvirîn	4	24
Cemâat-i ehl-i Mısır mine'l Mûcâvirîn bi'l Medine-i'l-Münevvere	35	243
Cemâat-i Yemânî mine'l Mûcâvirîn bi'l Medine-i'l-Münevvere	94	521
Cemâat-i Hirnî mine'l Mûcâvirîn bi'l Medine-i'l-Münevvere	8	40
Cemâat-i Hünûd ⁴⁶⁶ el-mûcâvirîn bi'l Medine-i'l-Münevvere	24	164
Cemâat-i Uteka	28	250
Cemâat-i Nisâ-i ehl-i'l Medine-i'l-Münevvere	128	611
Cemâat-i Nisâ-i'l-Ervâm mine'l Mûcâvirîn bi'l Medine-i'l-Münevvere	80	1.239
Cemâat-i Nisâ-i'l Hindî mine'l Mûcâvirîn bi'l Medine-i'l-Münevvere	21	104
Cemâat-i en-Nisâ-i'l Uteka	24	156
Cemâat-i Mezbûrîn ân Vakf-ı merhûm Yûsuf Ağa	6	100
Cemâat-i Mezbûrîn berây-i Surre-i Cedîde ân Mahsûl-i Evkâf-ı Haremeyn-i Şerifeyn	3	150
Toplam	1.089	14.849

⁴⁵⁸ BOA.EV.HMK.SR.00052/78a.⁴⁵⁹ BOA.EV.HMK.SR.00052.⁴⁶⁰ Huddâm: Hizmetçiler.⁴⁶¹ Bender: Ticaret yeri, işlek ticaret iskelesi.⁴⁶² Yenbû': Hicaz'da Suriye-Yemen ticaret güzergâhında yer alan, Medine'ye yaklaşık 200 km. uzaklıkta olan, su kaynak ve kuyularının çokluğundan dolayı Yenbu' adıyla anılan Kızıldeniz kıyısında liman şehri. Bilge, M. L., Küçükaşçı, M. S., (2012), *Yenbu'*. İslâm Ansiklopedisi, C. 43, 421-423.⁴⁶³ Müstahfız: Koruyan, koruyucu.⁴⁶⁴ Mûteallikat: Yakın kimseler; akraba.⁴⁶⁵ Arapça kaynaklarda Tekrûr, Senegal'in alçak ovalarının bir bölümüyle Bundu'nun büyük kısmında yaşayan zenci halkın yanı sıra bölgede hüküm süren devletler ve bunların başşehirleri için kullanılmıştır. Daha sonra müslüman müellifler, İslâmlaşmış bütün Sudan'a Tekrûr adını vermişlerdir. Uğur, H. (2011), *Tekrûr*. TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 40, 387-388, İstanbul.⁴⁶⁶ Hünud: Hintliler. <http://www.lugatim.com/s/h%C3%BCnud>.

Yukarıdaki çizelgede 52 numaralı defterde adı geçen cemâatler incelenmiştir. Bu cemâat mensuplarına -Medine’de sâkin fukara, mücâvirîn ve belli görevleri yerine getiren kişiler- tayin edilen surre miktarları belirtilmiştir.

Huddâm-ı Harem-i Muhterem -Hazreti Habîb-i Ekrem Sallallahü Teâlâ Aleyhi ve Sellem- Cemâatinin ağaları, hatipleri, imâmları, müezzinleri, mükebbirleri, ferrâşları, kennâsları, nâibleri ve bazı ferâşet erbabı ki hizmetleri mukabelesinde husûs-ı surre ile gelen evkâf-ı muayyeneden beyan olacak vech üzerine birer miktar tayin olunmuştur.⁴⁶⁷

- Nâibü’l Haremü’n-Nebevî: 50 sikke,
- Hazînedâr-ı Haremü’n-Nebevî: 50 sikke,
- Müsteslim-i Agavât-ı Harem-i Şerîf: 15 sikke,
- Nakîbü’l Huddâm’ül Agavât 15 sikke,
- Hâdimü’l kîse: 25 sikke; Mehmed Ağa, İbrahim Ağa,

Hazînedâr: 15 sikke, Anbâr Ağa, Salih Ağa: 10 sikke,

- Kâtibu’d-defâtiri’s-Sultâniyye min-kıbel-i Şeyh-ül Harem-i Muhterem: 20 sikke ve toplamda 7 kişiye 175 sikke tayin olunmuştur.⁴⁶⁸

Huddâm-ı Mescid-i Hazreti Ebâ Bekir Sıddîk Cemâati mensuplarına:

- İmâm-ı Mescid-i mezbûr, 10 sikke,
- Müezzin-i Mescid-i mezbûr, 8 sikke,
- Vekkad⁴⁶⁹ ve Ferrâş-ı Mescid-i mezbûr, 8 sikke,
- Bevvâb-ı Mescid-i mezbûr, 8 sikke,
- Bevvâb-ı Ribât-ı Hazreti Ebâ Bekir Sıddîk, 8 sikke,
- Hannât-ı⁴⁷⁰ Hanefiyye-i Ribât-ı mezbûr, 12 sikke ve toplamda 6 kişiye 54 sikke tayin olunmuştur.⁴⁷¹

⁴⁶⁷ BOA.EV.HMK.SR.00052/5b.

⁴⁶⁸ BOA.EV.HMK.SR.00052/5b.

⁴⁶⁹ Vekkad: Parlak, aydınlık, ışıkl.

⁴⁷⁰ Hannât: Buğday ticareti yapan kimse. Er, R. (2000), *İbnü’l-Hannât*. TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 21, 69, İstanbul.

⁴⁷¹ BOA.EV.HMK.SR.00052/14a.

Huddâm-ı Mescid-i Hazreti Ali -Kerremallahü veçhe ve radiyallahü anh- Cemâati mensuplarına:

- İmam-ı Mescid-i mezbûr, 10 sikke,
- Müezzîn-i Mescid-i mezbûr, 8 sikke,
- Vekkad ve Ferrâş-ı Mescid-i mezbûr, 7 sikke,
- Bevvâb-ı Mescid-i mezbûr, 7 sikke,
- Bevvâb-ı Ribât-ı Hazreti Ali, 7 sikke ve toplamda 5 kişiye 39 sikke tayin olunmuştur.⁴⁷²

Huddâm-ı Anbâr-ı Medine-i Münevvere Cemâati hakkında:

“Sâbika-i Huddâm-ı Anbâr-ı Medine-i Münevvere ve Anbâr-ı bender Yenbû’ fukara buğdayından izn-i padişahsız kâh 800 ve kâh 900 erdeb buğdayı alıb hakk-ı fukaraya hayli gadr ve kesr vâki’ olmağın kabl-i saltanattan buğday alınmak memnû’ olduğu sebebdan hademeye hizmetleri mukabelesinde Surre-i Rûmiyye-i Cedîdeden hizmetleri miktarınca filori tayin olunub kemâl-i istikametle hizmetlerin edâ’ ettiklerinden sonra senenin âhirinde hakk-ı muayyenleri ellerine teslîm olunub buğdaydan bir habbe verdire. Hiç kimesneye verilmeye ve min ba’d kadı ve şeyhü’l-harem tarafından ziyâde kâtib ve hizmetkâr olunmaya”⁴⁷³ cümlesi yer almaktadır. Bu cümle ile adı geçen cemâatle ilgili bir emir kaydedilmiştir. Önceden padişah izni olmadan bazen 800 bazen 900 erdeb buğday alınıp hak eden fukaraya haksızlık edilerek ve kırıcı olunarak dağıtıldığından saltanattan önce buğday alınmak yasak olmuş. Bu sebepten hademeye hizmetleri karşılığında bir miktar filori tayin olunması, hizmetlerini doğrulukla yaptıktan sonra senenin sonunda verilmesi ve bundan sonra kadı ve şeyhü’l-harem tarafından daha fazla kâtib ve hizmetkâr olunmaması, kararlaştırılmıştır. Buna göre: Huddâm-ı Anbâr-ı Medine-i Münevvere Cemâati mensuplarına:

- Kâtibü’l-Haremü’n-Nebevî: 50 sikke,
- Mübâşir-i evvel: 45 sikke,
- Mübâşir-i sâni: 45 sikke,
- Mübâşir-i sâlis: 45 sikke,
- Sarrâf-ı Harem-i Şerîf: 30 sikke,
- Emîn-i Hatm-i Şerîf: 30 sikke,
- Emîn-i Hatm-i Nâzırî: 30 sikke,
- Emîn-i Meblağ-ı Nâzırî: 30 sikke,

⁴⁷² BOA.EV.HMK.SR.00052/14a.

⁴⁷³ BOA.EV.HMK.SR.00052/17b.

- Müşeyyid-i Hammâl-i Nâzırî: 30 sikke,
- Müşeyyid-i Bâb-ı Anbâr Nâzırî: 30 sikke,
- Müşeyyid-i Seviyye: 30 sikke,
- Muarrif: 20 sikke,
- Meblağ: 35 sikke,
- Müsâid-i meblağ: 15 sikke,
- Müsâid-i sâni-i mezbûr: 15 sikke,
- Keyyâlîn⁴⁷⁴, berây-i idhâl ve ihrâc: 60 sikke,
- Hammâlîn: herbirisi için, herer erdeb, iki sikkeden 36 sikke,
- Bevvâbîn-i bâb-ı hâric: 2 neferan, 6 sikke ve toplamda 19 kişiye 582 sikke-i hasene tayin olunmuştur.⁴⁷⁵

Huddâm-ı Anbâr-ı bender Yenbû' Cemâatine ilişkin, “Kâtib-i Yenbû’un Cidde’de olan 6 akçe vazîfesinden hâsıl olan 27 filori kabz olunub hazîneye vaz’ olunub gidecek zamanda her kim kâtib olursa, surre ile ulûfe akçesin me’an eline teslîm edüb fukarâ buğdayından bir habbe almağa ruhsat verilmeye”⁴⁷⁶ şeklinde bir emir kaydedilmiştir. Surre, aşağıdaki Cemâat mensuplarına şu şekilde taksim edilmiştir:

- Emîn-i Yenbû’ el-Nâzırî: 60 sikke,
- Kâtib-i Yenbû’: 33 sikke,
- Nâib-i Yenbû’ eş-Şer’î: 25 sikke,
- Keyyâlîn-i Yenbû’ li’l feyz-i ve’l teşhiz: 40 sikke,
- Bevvâb-ı Kal’a-i Yenbû’: 8 sikke,
- Emîn-i Hatm-i Nâzırî: 5 sikke,
- Meblâğ: 4 sikke olmak üzere toplamda 7 kişiye 175 sikke tayin olunmuştur.⁴⁷⁷

Huddâm-ı Ribât-ı Kethüdâ Kadın Cemâati mensuplarına:

- Şeyh-i Ribât: 12 sikke,
- Seyyidü’r-Ribât: 12 sikke,

⁴⁷⁴ Keyyâlîn: Kileci, kile ile ölçen (kimseler).

⁴⁷⁵ BOA.EV.HMK.SR.00052/17b-17a.

⁴⁷⁶ BOA.EV.HMK.SR.00052/18a.

⁴⁷⁷ BOA.EV.HMK.SR.00052/18b.

- Hannât-ı Ribât: 12 sikke,
- Bevvâb ve kennâsü'r-Ribât: 8 sikke,
- Ferrâş-ı Ribât: 8 sikke,
- Mesâlih-i Ribât Seyyîd Abdülvehhâb Efendi kadı, Medine-i Münevvere sâbian: sikke 10, ve toplamda 6 kişiye 62 sikke tayin olmuştur.⁴⁷⁸

Mevâcib-hûrân ez-Nöbetciyân-ı kadîm ve Nöbetciyân-ı cedîde ve Müstahfızân-ı kal'a ve 'abîd el-'ayne'z-zerka' Cemâati mensuplarına surre dağıtım ve taksimi hususunda şu ifadeler yer almaktadır;

“Nöbetciyân-ı kadîm umûmen kaç nefer olursa olsun hizmet ve mülâzemetlerine⁴⁷⁹ göre mâ-beynlerinde tevzî' ve taksim olunub ecre ferâgat ve evlâda miras olmaya ama evvel kimesneler ki Şeyhü'l-Harem ile daima cem' hizmetlerinde bulunmaya kat'en nesne verilmemek üzere 700 sikke filori tayin olunmuştur.”⁴⁸⁰

“Nöbetciyân-ı cedîd Ağasına 50 sikke ve nöbetcilere umûmen kaç nefer olursa olsun hizmet-i padişahîde bulundukları mescid-i Kuba ve Hazreti Hamza'ya ve kıbleteyn ve sair mesâcid ve meşâhid⁴⁸¹ zâbirleri hıfz için verdikleri takdirce ale's-seviyye mâ-beynlerinde tevzî' ve taksim olunub evlâda miras ve ecre ferâgat olunmamak üzere ve hizmete gelmeyenlere hiç nesne verilmemek üzere 400 sikke tayin olunmuştur.”⁴⁸²

- Ağa-yı mezbûr: 50 sikke,
- Medine-i Münevvere Kalesi dizdârına⁴⁸³ 40 sikke ve müstahfızlarına umûmen padişah hizmetinde bulundukları sürece kendi aralarında eşit seviyede paylaştırılarak taksim olunub evlâda miras ve ecre ferâgat olunmamak üzere 400 sikke,
- Ayn-ı Zerkâ'ya⁴⁸⁴ hizmet eden 20 huddâma kendi aralarında eşit seviyede paylaştırılarak taksim olunub evlâda miras ve ecre ferâgat olunmamak üzere 100 sikke tayin olunmuştur.⁴⁸⁵

⁴⁷⁸ BOA.EV.HMK.SR.00052/18b-18a.

⁴⁷⁹ Mülâzemet: 1. Bir yere veya kimseye sımsıkı bağlanma. 2. Gidip gelme. 3. Bir işle devamlı meşgul olma.

⁴⁸⁰ BOA.EV.HMK.SR.00052/18a.

⁴⁸¹ Meşâhid: Şehitlikler.

⁴⁸² BOA.EV.HMK.SR.00052/18a.

⁴⁸³ Dizdâr: Kale muhafızı.

⁴⁸⁴ Ayn-ı Zerkâ: Kuba Mescidi'nin batı tarafındaki Caferiye Bahçesi'ndeki -kanallarla Medine'ye ulaştırılmış- kuyu suyu. Güler, M. (2011). *Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları -16. ve 17. Yüzyıllar-* (İkinci Baskı). İstanbul: Çamlıca Yayınları, 83.

⁴⁸⁵ BOA.EV.HMK.SR.00052/19b.

Bu surrelerin ortak noktası “evlâda miras ve başkasına ferâgat olunmamak üzere” tayin edilmiş olmasıdır. Surre tayin edilen 1 kale dizdârı ve 20 huddâm zikredilmekle birlikte diğer görevliler için net bir sayı belirtilmemiştir. Toplamda 1.690 sikke-i hasene tayin olunmuştur.⁴⁸⁶

Eşrâf-ı benî Hüseyin Cemâati mensuplarına 1.500 sikke tayin olunmuştur.⁴⁸⁷

Müteallikat-ı Şerîf Hasan Cemâati mensuplarına -8 kişi- 555 sikke-i hasene tayin olunmuştur.⁴⁸⁸

Defterin ikinci kısmında Medine ahâlisi ve mücâvirinden ba’zı ulemâ ve sulehâya ve fukarâ ve zuafâyâ ve zükûr-ı ünâsdan ba’zı eytâm ve ervâmla ne miktar sikke tayin olduğu beyanındadır ki aşağıdaki cemâatten itibaren bu kısımda yer alır.

Fukaha’ ehl-i Medine-i Münevvere ve sair evlâd-ı Medine Cemâati yukarıda zikredilen cemâatler içinde en yüksek surre payı ayrılan cemaattir. 320 kişinin isminin zikredildiği cemâat mensubu olup surre alan kişiler genellikle evlâd-ı, es-Seyyîd, eş-Şeyh, el-Mansûrî, el-Hanefî, eş-Şâfiî, el-Hanbelî, el-Mâlikî, Mekkî, el-Acemî, es-Suûdî, el-Kürdî, el-Hindî, el-Farsî, el-Mısırî, El-Kudsî, Çerkes, el-Kâtib, el-Müderris, el-Hatîb, Molla vb. unvanlar ve etnik isimlendirmelerle ya da mezhep mensubiyetine göre ifade edilmektedir.⁴⁸⁹ Toplamda 320 kişiye tayin olunan surre miktarı 2.809 sikke-i hasenedir.⁴⁹⁰

Agavât-ı Huddâm-ı Harem-i Muhterem Cemâati mensubu olan 31 kişiye 150 sikke-i hasene tayin olunmuştur.⁴⁹¹

Mütedeyyin bi’l Haremü’n-Nebevî Cemâati mensubu olan 43 kişiye 717 sikke-i hasene tayin olunmuştur.⁴⁹²

Mücâvirîn bi’l Medine-i’l-Münevvere min ehl-i Rûm Cemâati mensubu olan 93 kişiye 1.576 sikke-i hasene tayin olunmuştur.⁴⁹³

⁴⁸⁶ BOA.EV.HMK.SR.00052/19b.

⁴⁸⁷ BOA.EV.HMK.SR.00052/19b.

⁴⁸⁸ BOA.EV.HMK.SR.00052/19b-19a.

⁴⁸⁹ BOA.EV.HMK.SR.00052/19a-27a.

⁴⁹⁰ BOA.EV.HMK.SR.00052/27a.

⁴⁹¹ BOA.EV.HMK.SR.00052/27a-28b.

⁴⁹² BOA.EV.HMK.SR.00052/28a-29a.

Mücâvirîn min ehl-i'l Kudüs ve Şam ve Haleb ve Bağdâd Cemâati mensubu olan 13 kişiye 162 sikke-i tayin olunmuştur.⁴⁹⁴

El-Mücâvirîn bi'l Medine-i'l-Münevvere ân el-Acâm Cemâati mensubu olan 34 kişiye 726 sikke-i hasene tayin olunmuştur.⁴⁹⁵

El-Mücâvirîn bi'l Medine-i'l-Münevvere mine'l-Ekrâd Cemâati mensubu olan 3 kişiye 32 sikke-i hasene tayin olunmuştur.⁴⁹⁶

El-Mücâvirîn bi'l Medine-i'l-Münevvere min-ehl-i'l Arab Cemâati mensubu olan 17 kişiye 243 sikke-i hasene tayin olunmuştur.⁴⁹⁷

Ehl-i'l Tekrûr mine'l Mücâvirîn Cemâati mensubu olan 4 kişiye 24 sikke tayin olunmuştur.⁴⁹⁸

Ehl-i Mısır mine'l Mücâvirîn bi'l Medine-i'l-Münevvere Cemâati mensubu olan 35 kişiye 243 sikke-i hasene tayin olunmuştur.⁴⁹⁹

Yemânî mine'l Mücâvirîn bi'l Medine-i'l-Münevvere Cemâati mensubu olan 94 kişiye 521 sikke-i hasene tayin olunmuştur.⁵⁰⁰

Hirmî mine'l Mücâvirîn bi'l Medine-i'l-Münevvere Cemâati mensubu olan 8 kişiye 40 sikke-i hasene tayin olunmuştur.⁵⁰¹

Hünûd el-Mücâvirîn bi'l Medine-i'l-Münevvere Cemâati mensubu olan 24 kişiye 164 sikke-i hasene tayin olunmuştur.⁵⁰²

Uteka Cemâati mensubu olan 28 kişiye 250 sikke-i hasene tayin olunmuştur.⁵⁰³

⁴⁹³ BOA.EV.HMK.SR.00052/29a-31a.

⁴⁹⁴ BOA.EV.HMK.SR.00052/32b.

⁴⁹⁵ BOA.EV.HMK.SR.00052/32b-33b.

⁴⁹⁶ BOA.EV.HMK.SR.00052/33b.

⁴⁹⁷ BOA.EV.HMK.SR.00052/33a.

⁴⁹⁸ BOA.EV.HMK.SR.00052/34b.

⁴⁹⁹ BOA.EV.HMK.SR.00052/34b-35b.

⁵⁰⁰ BOA.EV.HMK.SR.00052/35b-37b.

⁵⁰¹ BOA.EV.HMK.SR.00052/37a.

⁵⁰² BOA.EV.HMK.SR.00052/37a-38b.

Nisâ-i ehl-i'l Medine-i'l-Münevvere Cemâati mensubu olan 128 kişiye 611 sikke-i hasene tayin olunmuştur.⁵⁰⁴

Nisâ-i'l-Ervâm mine'l Mücâvirîn bi'l Medine-i'l-Münevvere Cemâati mensubu olan 80 kişiye 1.239 sikke-i hasene tayin olunmuştur.⁵⁰⁵

Nisâ-i'l Hindî mine'l Mücâvirîn bi'l Medine-i'l-Münevvere Cemâati mensubu olan 21 kişiye 104 sikke-i hasene tayin olunmuştur.⁵⁰⁶

En-Nisâ-i'l Uteka Cemâati mensubu olan 24 kişiye 156 sikke-i hasene tayin olunmuştur.⁵⁰⁷

Cemâat-i mezbûrîn ân Vakf-ı merhûm Yûsuf Ağa mensubu olan 6 kişiye 100 sikke-i hasene tayin olunmuştur.⁵⁰⁸

Mezbûrîn berây-i Surre-i Cedîde ân mahsûl-i Evkâf-ı Haremeyn-i Şerifeyn Cemâati mensubu olan 3 kişiye 150 sikke tayin olunmuştur.⁵⁰⁹

Yukarıda 29 adet cemâat ismi ve bu cemâat mensuplarının surrenden aldıkları pay incelenmiştir. Toplamda 1.089 kişiye 14.849 sikke-i hasene tayin olunmuştur.⁵¹⁰

Varak 71a ya kadar defterin ilk ve ikinci kısmında yer alan cemâatler kaydedilmiştir. 71a varakının ardından genel toplamdan sonra kaydedilmiş olan cemâatler zikredilecektir.

⁵⁰³ BOA.EV.HMK.SR.00052/38a-39b.

⁵⁰⁴ BOA.EV.HMK.SR.00052/39b-42b.

⁵⁰⁵ BOA.EV.HMK.SR.00052/42b-44b.

⁵⁰⁶ BOA.EV.HMK.SR.00052/44a-45b.

⁵⁰⁷ BOA.EV.HMK.SR.00052/45b-45a.

⁵⁰⁸ BOA.EV.HMK.SR.00052/49b.

⁵⁰⁹ BOA.EV.HMK.SR.00052/71a.

⁵¹⁰ BOA.EV.HMK.SR.00052/5b-71a.

Çizelge 5.6. 52 Numaralı defterde zikrolunan diğer cemâatler (genel toplamdan sonra)⁵¹¹

Cemâat Adı	Surreden Pay Alan Birim/Kişi Sayısı	Tayin Olunan Miktar (Kuruş-ı kâmil)
Cemâat-i Mezbûrîn ân mahsûl ziyâde Evkâf-ı berây-i Surre tayin şoden	6	170
Cemâat-i Mezbûrîn berây-i Surre tayin şoden	17	342
Cemâat-i Mezbûrîn berây-i Surre tayin şoden	29	632
Toplam	52	1.144

Cemâat-i Mezbûrîn ân mahsûl ziyâde Evkâf-ı berây-i surre tayin şoden: 6 kişiye 170 kuruş-ı kâmil tayin olunmuştur.⁵¹²

Cemâat-i Mezbûrîn berây-i surre tayin şoden: 17 kişiye 342 kuruş-ı kâmil tayin olunmuştur.⁵¹³

Cemâat-i mezbûrîn berây-i surre tayin şoden: 29 kişiye 632 kuruş-ı kâmil tayin olunmuştur.⁵¹⁴

Toplamda 3 cemâat ismi zikredilmiş olup 52 kişiye 1.144 kuruş-ı kâmil tayin olunmuştur.⁵¹⁵

Aşağıda 52 numaralı defterde adı geçen mektep isimleri ve surrenden ne miktar pay aldıkları ifade edilmektedir.

⁵¹¹ BOA.EV.HMK.SR.00052/75a-78a.

⁵¹² BOA.EV.HMK.SR.00052/75a.

⁵¹³ BOA.EV.HMK.SR.00052/76a.

⁵¹⁴ BOA.EV.HMK.SR.00052/77a-78b.

⁵¹⁵ BOA.EV.HMK.SR.00052/75a-78a.

Çizelge 5.7. 52 Numaralı defterde zikrolunan mektepler⁵¹⁶

Mektep Adı	Tayin Olunan Miktar (Sikke)
Mekteb-i Hümayûn-ı Sultânî der nezd-i imâret-i Hâkanî	27
Mekteb-i Hanefî Burciyye-i sandal tahte'l-minâre-i's-Süleymâniye	217
Mekteb-i Hanefî bi-Ribât-ı Tâhiriyye halfü'l-Harem-i Şerîf	87
Mekteb-i Mâlikî eş-Şehîriyye Mekteb-i Mehmed el-Ensârî	22
Mekteb-i Âhirü'l Haram	60
Mekteb-i İbrahim Efendi Defterdâr fî Hoş Hamzavî	22
Mekteb-i ...? bi-Ribât-ı Kerîha?	22
Mekteb-i İlyas bin Muhyiddîn Abdülhammâm	22
Mekteb-i Molla Alâeddin el-Lârî	22
Mekteb-i Vâlide Sultân bi-Ribâtihâ bi-Tâhirü'l Medine	22
Toplam	523

Yukarıdaki çizelgede 52 numaralı defterde adı geçen 10 adet mektep incelenmiştir.

Hümayûn-ı Sultânî der-nezd-i İmâret-i Hâkanî Mektebi muallimine 15 sikke, etfâle⁵¹⁷ 12 sikke, toplamda 27 sikke tayin olunmuştur.⁵¹⁸

Hanefî Burciyye-i sandal tahte'l-minâre-i's-Süleymâniye Mektebine 57 kişiye 217 sikke tayin olunmuştur.⁵¹⁹

Hanefî bi-Ribât-ı Tâhiriyye halfü'l-Harem-i Şerîf Mektebi muallimine 12 sikke, 3 arîf'e⁵²⁰ 15 sikke, 60 etfâle 60 sikkeden toplamda 64 kişiye 87 sikke tayin olunmuştur.⁵²¹

Mâlikî eş-Şehîriyye mekteb-i Mehmed el-Ensârî Mektebi muallimine 12 sikke, etfâle 10 sikke toplamda 22 sikke tayin olunmuştur.⁵²²

Âhirü'l haram Mektebi muallimine 25 sikke, fukarâya 35 sikke ve toplamda 60 sikke tayin olunmuştur.⁵²³

⁵¹⁶ BOA.EV.HMK.SR.00052.

⁵¹⁷ Etfâl: Çocuklar.

⁵¹⁸ BOA.EV.HMK.SR.00052/15b.

⁵¹⁹ BOA.EV.HMK.SR.00052/15b.

⁵²⁰ Arîf: 1. Meşhur, çok tanınmış. 2. Bilgi sahibi.

⁵²¹ BOA.EV.HMK.SR.00052/15b-15a.

⁵²² BOA.EV.HMK.SR.00052/15a.

İbrahim Efendi Defterdâr fî Hoş Hamzavî Mektebi muallimine 12 sikke, etfâle 10 sikke ve toplamda 22 sikke tayin olunmuştur.⁵²⁴

Mekteb-i ...? bi-ribât-ı Kerîha? Mektebi muallimine 12 sikke, etfâle 10 sikke ve toplamda 22 sikke tayin olunmuştur.⁵²⁵

İlyas bin Muhyiddîn Abdülhammâm Mektebi muallimine 12 sikke, etfâle 10 sikke ve toplamda 22 sikke tayin olunmuştur.⁵²⁶

Molla Alâeddin el-Lârî Mektebi muallimine 12 sikke, etfâle 10 sikke ve toplamda 22 sikke tayin olunmuştur.⁵²⁷

Vâlîde Sultân bi-ribâtihâ bi-Tâhirü'l Medine Mektebi muallimine 12, etfâle 10 sikke ve toplamda 22 sikke tayin olunmuştur.⁵²⁸

Mektep isimleri sıralandıktan sonra “yekûn mekâtib, sikke 523”⁵²⁹ şeklinde toplam tutar verilmiştir. Sikkeler muallim, etfâl, arîf ve fukarâyâ taksim olunmuştur. Bu mekteplerden başka Merhûm Mehmed Ağa Medresesi zikrolunmuştur ki talebeden 7 nefer kimseye onar filoriden 70 filori -70 sikke- tayin olunduğu belirtilmiştir.⁵³⁰

Defterde surreden belirli miktarlarda pay alan diğer bir kuruluş da zaviyelerdir. Aşağıda isimleri sıralanan zaviyeler ve tayin olunan surre miktarları incelenmektedir.

⁵²³ BOA.EV.HMK.SR.00052/15a.

⁵²⁴ BOA.EV.HMK.SR.00052/15a.

⁵²⁵ BOA.EV.HMK.SR.00052/16b.

⁵²⁶ BOA.EV.HMK.SR.00052/16b.

⁵²⁷ BOA.EV.HMK.SR.00052/16b.

⁵²⁸ BOA.EV.HMK.SR.00052/16b.

⁵²⁹ BOA.EV.HMK.SR.00052/16a.

⁵³⁰ BOA.EV.HMK.SR.00052/14b.

Çizelge 5.8. 52 Numaralı defterde zikrolunan zaviyeler⁵³¹

Zaviye Adı	Tayin Olunan Miktar (Sikke)
Zaviye-i Selâse	64
Zaviye-i Hümâyûn-ı Sultâniyye	100
Ez-Zaviye	133
Bevvâb-ı Zaviye-i Abdülkadir el-Geylâni kuddise sırrıhu	8
Bevvâb-ı Zaviye-i Şeyh Muhyiddîn el-Magribî kuddise sırrıhu	8
Bevvâb-ı Zaviye-i Mûsâraa	5
Berây-i Sikaye Şeyh Muhyiddîn el-Magribî fî Râsiye	15
Mekteb-i Hanefiyye'nin tahtında zaviye-i mescid-i talim ilm ve tasavvuf için	25
Hannât-ı Hanefiyye Mescid-i Kubâ	12
Zaviye-i Mescid-i Mezbûr	60
Toplam	297

Zaviye-yi selâsede mukîm olan 32 kişiye umûmdan ikişer sikke tayin olunmuştur ki cem'an 64 sikke olur.⁵³²

Zaviye-i Hümâyûn-ı Sultâniyye'de sakin olan fukaradan 10 kişiye umûmdan hakk-ı süknâ onar filori tayin olunmuştur ki cem'an 100 sikke olur.⁵³³

Ez-Zaviye:

- Bevvâb, sikaye, hannât gibi görevlilerine toplamda 6 zaviyeye 52 sikke tayin olunmuştur.⁵³⁴
- Zaviye-i Mescid-i mezbûrda her sabah ve her ikindiden sonra cem' olub talim için ve zikr-i istiğfâr ve salâvât için 20 nefer kimesneye üçer filoriden 60 sikke tayin olunmuştur ki toplamda 26 kişiye 133 sikke-i hasene tayin olunmuştur.⁵³⁵ Toplamda 68 birim/kişiye 297 sikke-i hasene tayin olunmuştur.⁵³⁶

⁵³¹ BOA.EV.HMK.SR.00052.

⁵³² BOA.EV.HMK.SR.00052/4a.

⁵³³ BOA.EV.HMK.SR.00052/4a.

⁵³⁴ BOA.EV.HMK.SR.00052/16a.

⁵³⁵ BOA.EV.HMK.SR.00052/16a.

⁵³⁶ BOA.EV.HMK.SR.00052/4a-16a.

5.1.1.1. 52 Numaralı defterde yer alan diğer gelirler

52 numaralı defterin 5b varak itibariyle ‘kısım-ı evveli’ başlar ki ehl-i Medine ve mücâvirinden bazı kimselerin isimleri ve muayyeneleri beyan edilmektedir. Onlara, hizmetleri karşılığında birer miktar sikke filori tayin olunmuştur. Defterin kısım-ı sânisî - 19a ile başlar- ehl-i Medine ve mücâvirinden ba’zı ulemâ ve sulehâya⁵³⁷ ve fukarâ ve zuafâya⁵³⁸ ve zükûr-ı inâsdan⁵³⁹ ba’zı eytâm⁵⁴⁰ ve ervâmla⁵⁴¹ ne miktar sikke tayin olduğu beyanındadır ve zükûr-ı inâs birbirinden ifrâz olunduktan sonra her birinden ehl-i Medine ifrâz olunub mukaddem yazılmıştır ve mücâvirîn dahi saf saf yazılmıştır. Ehl-i Rûm ve ehl-i Şam ve Acem ve ehl-i Sefer ve ehl-i Yemen ve ehl-i Hind’den isimler yazılmış ve kim ne kadar surre alır, kimlere ne miktar surre verilir belirtilmektedir.⁵⁴²

İncelenen 52 numaralı defterde Medine’de Kur’an-ı Kerîm okuyanlara, imâm seyyîd, şeyh, delîl, müderrislere surre tayin edilmiştir. 71’nci varaka kadar defter iki kısımda incelenmiştir. Bu bölüme kadar gönderilmiş olan surre miktarı toplamda 42.706 hasenedir.⁵⁴³ 42.706’dan 13.081 hasene muayyene ve 29.625 hasene gayr-ı muayyenedir.⁵⁴⁴ Burada muayyene belli bir görevi olup surrenden pay alan kişileri ifade etmek üzere, gayr-i muayyene ise herhangi bir görevi olmayıp fukaradan olduğu için surrenden pay alan kişileri ifade etmek üzere kullanılmıştır. Hesaplanan miktardan eksi kısımların düşülmesi ile surre eminine teslim edilen miktar, 35.758 hasenedir.⁵⁴⁵ Surre eminine teslim edilen 35.758 haseneden 12.999 hasene muayyene, 22.759 hasene ise gayr-i muayyenedir.⁵⁴⁶ Bu surre miktarlarına ek olarak 71b varaktan itibaren zikrolunan vakıflardan gönderilen ve cemaat mensuplarına tahsis olunmuş surreler kuruş-ı kâmil olarak kaydedilmiştir. Her 1,5 kuruş-ı kâmil 1 sikkeye eşittir.⁵⁴⁷ Buna ek olarak genel toplamdan sonra defterde adı geçen vakıfdan 893,5 kuruş-ı kâmil, 500,5 sikke; cemaatlara 1.144 kuruş-ı kâmil ve Medine’ye gönderilen 70 kuruş-ı kâmil⁵⁴⁸ İstanbul Ermeni cizyesi ile bu gelirlerin, defterin 71a varakında yer alan toplam surre miktarına (42.706)

⁵³⁷ Sulehâ: Sâlih, iyi, yarar, salâhiyetli, günah işlemeyen kimseler.

⁵³⁸ Zuafâ: Zayıflar.

⁵³⁹ Zükûr-ı inâs: Erkekler ve kadınlar.

⁵⁴⁰ Eytâm: Anası babası ölmüş, yalnız kalmış küçük çocuklar, öksüzler.

⁵⁴¹ Ervâm: 1. Romalılar. 2. Rûmîlar, Arap diyârının dışında bulunanlar.

⁵⁴² BOA.EV.HMK.SR.00052/19a.

⁵⁴³ BOA.EV.HMK.SR.00052/71a.

⁵⁴⁴ BOA.EV.HMK.SR.00052/71a.

⁵⁴⁵ BOA.EV.HMK.SR.00052/71a.

⁵⁴⁶ BOA.EV.HMK.SR.00052/71a.

⁵⁴⁷ BOA.EV.HMK.SR.00052/74a.

⁵⁴⁸ BOA.EV.HMK.SR.00052/78a-79b.

eklenmesiyle birlikte 52 numaralı defterde yer alan toplam surre miktarı 43.181,5 sikke-i hasene 2.194,5 kuruş-ı kâmil olmaktadır.⁵⁴⁹

5.1.2. 56 Numaralı Defterin İncelenmesiyle Tespit Edilen Surre-i Hümayûn

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, “Evkaf Haremeyn Mukataası Surre Defterleri” kataloğunda EV.HMK.SR.D. kodlu ve 00056 sıra numaralı olan defter, Hicrî 1070 tarihli dir. Dikdörtgen şeklinde olan defter, 15×42 cm ebatlarındadır. Toplamda 12 varak olan defterin 1a,1b, 9b-12 numaralı varakları boştur. Surre miktarlarının genel toplamının kaydedildiği varak ise 9a’dır.

56 numaralı defter Sultân Murâd Han Türbesi Vakfı’ndan Medine’ye gönderilen surreyi ihtiva etmektedir. Kapakta “Defter-i vezâif-i fethhânân ve Eczâhânân gayruhû der-Medine-i Münevvere an evkâf-ı türbe-i şerîf merhûm ve mağfûrun-leh el-Gazî Sultân Murâd Han tâbe-serâh der mahmiye-i İstanbul der-vâcib sene-i seb’in ve elf.” cümlesi yer alır. Kapaktan sonra varak 2a’da surh veya yaldız ile nişancı tarafından çekilmiş, dönemin padişahı olan IV. Mehmed’in tuğrası yer almaktadır.

Üçüncü varak diplomatik özellikli şu giriş cümlesi ile başlamaktadır: “Defter-i vezâif-i cemâat-i mezbûrîn der-Medine-i Münevvere an evkâf-ı türbe-i şerîf merhûm ve mağfûrun-leh el-Gazî Sultân Murâd Han aleyhi’r-rahme ve’l-gufrân der-mahrûsa-i İstanbul hafazallahü-teâlâ ân el-âfât fî külli’l-izmân der-vâcib sene-i seb’in ve elf.” giriş cümlesinin ardından cemâat isimleri sıralanarak hangi şahıslara, ne miktarda surre verileceği tek tek kaydedilmiş, şahıslar isim isim meslekleriyle, unvanlarıyla sıralandıktan sonra o cemaatten gönderilen toplam surre miktarı kaydedilmiştir.

⁵⁴⁹ BOA.EV.HMK.SR.00052.

Çizelge 5.9. 56 Numaralı defterde zikrolunan cemâatler⁵⁵⁰

Cemâat Adı	Surrenden Pay Alan Kişi Sayısı	Tayin Olunan Miktar (Sene-i hasene)
Cemâat-i Müteferrika-i mezbûrîn	8	82
Cemâat-i Fethhânân fî vakt-i's-subh berây-i devam Devlet-i Hazret-i Padişah-ı Âlem-penâh	40	241
Cemâat-i Eczâhânân fî vakt-i's-subh	30	181
Cemâat-i Eczâhânân fî vakt-i'l duhâ ⁵⁵¹	30	181
Cemâat-i Eczâhânân fî vakt-i'z-zuhr	30	181
Cemâat-i Eczâhânân fî vakt-i'l-asr	30	181
Cemâat-i Salâvâthânân fî vakt-i's-subh	20	121
Cemâat-i Salâvâthânân fî vakt-i'z-zuhr	20	121
Cemâat-i Salâvâthânân fî vakt-i'l-asr	20	121
Toplam	228	1.410

Cemâat-i Müteferrika-i mezbûrîn, mevki ve soy bakımından seçkin şahıslardan seçilen, doğrudan Padişah hizmetinde bulunan görevlilerden oluşan cemâattir ki bu cemâat içerisinde surrenden en fazla pay alan şahıs 30 sikke-i hasene ile Osmanlı padişahının Medine’de temsilcisi olan Şeyhü’l-Harem-i Nâzır’dır. Nâzırın dışında nokta’ görevinde bulunan Mehmed Nakiyy bin Mehmed Mekki Nokta’ ve el-Hâcc Ferâh tâbi’-i Cüvândâr-ı Hâfız Sandukî Müvezzi’-i Eczâ adlı iki görevliye onar sene-i hasene, Ahmed cüvândâr-ı mihverîye 8, diğer dört görevliye ise altışar sene-i hasene tayin olunmuştur ki toplamda 8 kişiye 82 sene-i hasene olur.⁵⁵²

Fethhânân fî vakt-i's-subh -berây-i devam Devlet-i Hazret-i Padişah-ı Âlem-penâh- Cemaatinde bulunan 40 kişiden birine yedi, diğer 39 kişinin altışar sene-i haseneden 241 sene-i hasene tayin olunmuştur.⁵⁵³

Eczâhânân fî vakt-i's-subh Cemâatinde bulunan 30 kişinin birine yedi, diğer 29 kişiye altışar sene-i haseneden 181 sene-i hasene tayin olunmuştur.⁵⁵⁴

Eczâhânân fî vakt-i'l duhâ Cemâatinde bulunan 30 kişiye birine yedi, diğer 29 kişiye altışar sene-i haseneden 181 sene-i hasene tayin olunmuştur.⁵⁵⁵

⁵⁵⁰ BOA.EV.HMK.SR.00056.

⁵⁵¹ Duhâ: Kaba kuşluk vakti.

⁵⁵² BOA.EV.HMK.SR.00056/3b.

⁵⁵³ BOA.EV.HMK.SR.00056/3b-4b.

⁵⁵⁴ BOA.EV.HMK.SR.00059/4b-5b.

⁵⁵⁵ BOA.EV.HMK.SR.00059/5b-6b.

Eczâhânân fî vakt-i'z-zuhr Cemâatinde bulunan 30 kişinin birine yedi, diğer 29 kişiye altışar sene-i haseneden 181 sene-i hasene tayin olunmuştur.⁵⁵⁶

Eczâhânân fî vakt-i'l-asr Cemâatinde bulunan 30 kişinin birine yedi, diğer 29 kişiye altışar sene-i haseneden 181 sene-i hasene tayin olunmuştur.⁵⁵⁷

Salâvathânân fî vakt-i's-subh Cemâatinde bulunan 20 kişinin birine yedi, diğer 19 kişiye altışar sene-i haseneden 181 sene-i hasene tayin olunmuştur.⁵⁵⁸

Salâvâthânân fî vakt-i'z-zuhr Cemâatinde bulunan 20 kişinin birine yedi, diğer 19 kişiye altışar sene-i haseneden 181 sene-i hasene tayin olunmuştur.⁵⁵⁹

Salâvâthânân fî vakt-i'l-asr Cemâatinde bulunan 20 kişinin birine yedi, diğer 19 kişiye altışar sene-i haseneden 181 sene-i hasene tayin olunmuştur.⁵⁶⁰

Sultân Murâd Han Türbesi Vakfı'ndan bu cemâatler için gönderilen bu surre sabah, kuşluk vakti, öğleden sonra ve ikinci vakitlerinde Kur'ân ve salâvât okunması karşılığında isimleri zikrolunan şahıslara taksim edilmiştir. 9 tane cemâatten 228 kişiye toplamda 1.410 sene-i hasene tayin olunmuştur.⁵⁶¹

5.1.3. 59 Numaralı Defterin İncelenmesiyle Tespit Edilen Surre-i Hümâyûn

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, “Evkaf Haremeyn Mukataası Surre Defterleri” kataloğunda EV.HMK.SR.D. kodlu ve 00059 sıra numaralı olan defter, Hicrî Receb-1070 tarihlidir. Dikdörtgen şeklinde olan defter, 15×42 cm ebatlarındadır. Toplamda 12 varak olan defterin 1a,1b, 11b,12 numaralı varakları boştur. Varak 11a numaralı varakta gönderilen surre miktarlarının genel toplamı yer almaktadır.

59 numaralı defter Girid Serdârı Vezir Hüseyin Paşa Vakfı'ndan Medine'ye gönderilen surreyi ihtiva etmektedir. Kapakta “Defter-i taksimât-ı surre-i cedîde an evkâf-ı merhûm Hüseyin Paşa el-vezîr ve serdâr-ı Cezîre-i Girid der-sâbık berây-i ahâli-i Medine-i

⁵⁵⁶ BOA.EV.HMK.SR.00059/6b-6a.

⁵⁵⁷ BOA.EV.HMK.SR.00059/7b-7a.

⁵⁵⁸ BOA.EV.HMK.SR.00059/7a-8b.

⁵⁵⁹ BOA.EV.HMK.SR.00059/8b-8a.

⁵⁶⁰ BOA.EV.HMK.SR.00059/9b-9a.

⁵⁶¹ BOA.EV.HMK.SR.00059/3b-9a.

Münevvere Nevverallâhü Teâlâ ilâ yevmü'l-âhire der-vâcib sene seb'in ve elf." cümlesi yer almaktadır. Kapaktan sonra varak 2a'da surh veya yaldız ile nişancı tarafından çekilmiş, dönemin padişahı olan IV. Mehmed'in tuğrası bulunmaktadır. Üçüncü varak "Defter-i taksimât-ı surre-i cedîde ân evkâf-ı merhûm Hüseyin Paşa el-Vezîr ve Serdâr-ı Cezîre-i Girid der-sâbık berây-i ahâlî-i Medine-i Münevvere tayin-gerde der-vâcib sene seb'in ve elf." şeklindeki diplomatik özellikli giriş cümlesiyle başlamaktadır. Bu giriş cümlesinden sonra Girid Sedârı Vezir Hüseyin Paşa Vakfı'ndan Medine'de hangi şahıslara ne miktarda surre dağıtılacağı belirtilmektedir. Buna göre:

- Şeyhü'l Haremü'n Nebevî'ye 20 sikke, Ahmed Ağa ehl-i suffe tâbi'-i merhûm Abdülkerim Ağa Şeyhü'l-Harem-i sâbık'a 20 sikke, Nâibü'l-Haremü'n-Nebevî'ye 10 sikke, Hazinedâr-i Nebevî'ye 10 sikke tayin olunmuştur.⁵⁶² 40 ehl-i suffe⁵⁶³ ağalarına ve 35 ehl-i suffe ağalarının şâkirdlerine toplamda 250 sikke tayin olunmuştur.⁵⁶⁴ Müderris, molla, şeyh, çavuş, dizdâr, kethüdâ, müstahfız, vâiz, hâfız, müezzîn, hatîb, imâm, hallâk⁵⁶⁵, teberdâr, kâtib, mülâzım, fakih, berber, ferrâş, bostancı, attâr⁵⁶⁶, müşeyyid, kennâs defterde adı geçen başlıca meslek gruplarıdır. Varak 11a'da verilen genel toplamda Girid Serdârı Vezir Hüzeyin Paşa Vakfı'ndan Medine'de bulunan 447 kişiye 2.000 sikke-i hasene pay edildiği ifade edilmektedir.⁵⁶⁷

5.1.4. 60 Numaralı Defterin İncelenmesiyle Tespit Edilen Surre-i Hümâyûn

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, "Evkaf Haremeyn Mukataası Surre Defterleri" kataloğunda EV.HMK.SR.D. kodlu ve 00060 sıra numaralı olan defter, Hicrî Recebû'l Mürecceb⁵⁶⁸ 1070 tarihlidir. Dikdörtgen şeklinde olan defter, 15×41 cm ebatlarındadır. Toplamda 8 varak olan defterin 1a,1b, 5b-8 numaralı varakları boştur. Varak 5a'da gönderilen surre miktarlarının genel toplamı yer almaktadır.

⁵⁶² BOA.EV.HMK.SR.00059/3a-3b.

⁵⁶³ Sözlükte "gölgelik" anlamına gelen suffe, Mescid-i Nebevî'nin giriş kısmında Medine'de evleri ve kalabilecek yakınları olmayan sahâbîlerin barınması için yapılan mekânın adı olmuştur. Burada kalan ve çoğunluğunu muhacirlerden oluşan topluluğa "ashâbü's-Suffe/ashâb-ı Suffe" veya "ehlü's-Suffe/ehl-i Suffe" denilmiştir. Baktır, M. (2009). *Suffe*. (C. 37. s. 469). İstanbul: DİA.

⁵⁶⁴ BOA.EV.HMK.SR.00059/3b.

⁵⁶⁵ Hallâk: Berber.

⁵⁶⁶ Attâr: Güzel kokular, iğne iplik vesaire satan; aktar.

⁵⁶⁷ BOA.EV.HMK.SR.00059/11a.

⁵⁶⁸ Mürecceb: Mübârek, kutlu (bizde yalnız receb ayı için: receb-i mürecceb terkinde geçer).

60 numaralı defterin kapağında “Defter-i taksimât-ı surre-i cedîde berây-i ahâli-i Medine-i Münevvere an mahsûl-i Sebeş Lugoş der-Eyâlet-i Yanova feth-i cedîd hazretü’l-Gazî Sultân Mehmed Han Hülledallah hilâfete der-vâcib sene seb’în ve elf.” ifadeleri vardır ki Yanova’ya bağlı Sebeş ve Lugoş mahsullerinden Medine’ye gönderilen surreyi ifade etmektedir. Kapaktan sonra varak 2a’da nişancı tarafından çekilmiş, dönemin padişahı IV. Mehmed’in tuğrası bulunmaktadır. Üçüncü varak diplomatik özellikli giriş cümlesiyle başlar: “Defter-i taksimât-ı surre-i cedîde ki berây-i ahâli-i Medine-i Münevvere an mahsûl-i Sebeş Lugoş der-Eyâlet-i Yanova feth-i cedîd hazreti el-Gazî Sultân Mehmed Han Hülledallah hilâfete ve ebed-i saltanata ilâ en-nihâi’z-zaman der-vâcib sene seb’în ve elf.” Bu defteri diğer defterlerden ayıran fark toplamda 109 kişiye tayin edilen surrenin on beşer hasene şeklinde ismi zikredilen bütün şahıslara eşit miktarda dağıtılmasıdır. Böylece Yanova’ya bağlı Sebeş ve Lugoş mahsullerinden Medine’ye gönderilen surrenin genel toplamı 1.635 sikke-i hasene olur.⁵⁶⁹

5.2. Mekke-i Mükerreme’ye Gönderilen Surre-i Hümayûn

5.2.1. 54 Numaralı Defterin İncelenmesiyle Tespit Edilen Surre-i Hümayûn

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, “Evkaf Haremeyn Mukataası Surre Defterleri” kataloğunda EV.HMK.SR.D. kodlu ve 00054 sıra numaralı olan defter, Hicrî Recebû’l-Mürecceb 1070 tarihliidir. Dikdörtgen şeklinde olan defter, 15×42 cm ebatlarındadır. Toplamda 92 varak olan defterin 1-2b, 85a, 90b-92 numaralı varakları boştur.

54 numaralı defter “Hâkaniye-i Rûmiyye-i Cedîde ve defterde isimleri yazılı vakıflardan Mekke’ye gönderilen surre” kaydını içermektedir. Hem İstanbul hem Halep merkezli gönderilen surrelerin bulunduğu defterde ilk olarak İstanbul Üsküdar merkezli gönderilen surre miktarları ve tayin edildiği isimler 87. varaka kadar verilmektedir. 87b numaralı varakındaki “Defter-i el-Halebiyye el cedîde el-vârîde ilâ ahâli-i Mekke-i Mükerreme” cümlesiyle Halep merkezli gönderilen surre bilgisi verilmeye başlanır ve defterin sonuna kadar devam eder.

Defter, kapaktaki ilk giriş cümlesiyle başlar ki bu cümle şu şekildedir: “Defter-i taksimât-ı Surre-i Şerîfe-i Hâkaniyye-i Rûmiyye-i cedîde berây-i ahâli-i Mekke-i

⁵⁶⁹ BOA.EV.HMK.SR.00060/5a.

Mükerreme-i Şerefellahû Teâlâ ilâ yevmü'l-âhire der-vâcib sene seb'in ve elf." Kapaktan sonra varak 3a'da surh veya yaldız ile nişancı tarafından çekilmiş, dönemin padişahı olan IV. Mehmed'in tuğrası yer almaktadır. Dördüncü varak diplomatik özellikli giriş cümlesiyle başlar. Buna göre giriş cümlesi şu şekildedir: "Defter-i taksimât-ı Surre-i Şerîfe-i Hâkaniyye-i Rûmiyye-i cedîde ki berây-i ahâli-i Mekke-i Mükerreme-i Firistâde⁵⁷⁰ şoden der-vâcib sene seb'in ve elf."⁵⁷¹ Bu ifadenin altında sıralanan 152 kişiye toplamda 632 sikke-i hasene tayin olunmuştur. Ardından diğer cemâat ve vakıf isimleri sıralanarak surrenden pay alan şahıslar ve ne miktar pay aldıklarına ilişkin bilgilere yer verilmiştir. İsimler bir vakıf ya da cemâat altında teker teker zikredildikten sonra ilgili cemâatten ya da vakıftan gönderilen surre miktarının toplamı isimlerin en alt kısmında verilmiştir. Aynı şekilde Halep'ten gönderilen surre miktarları belirtilirken de bu usûl benimsenmiştir. Gönderilen surre miktarının genel toplamı ise varak 85b'de yer almaktadır.

Çizelge 5.10. 54 Numaralı defterde zikrolunan vakıflar⁵⁷²

Vakıf Adı	Surrenden Pay Alan Kişi Sayısı	Tayin Olunan Miktar (Sikke)	Tayin Olunan Miktar (Sikke-i Hasene)
Ân mahsûl-i evkâf-ı merhûm Abdurrahman Efendi Kadiasker-i sâbık der-İstanbul	7	-	50
Ân vakf-ı merhûm Vezîr Nişancı Mehmed Paşa	17	-	102
Ân vakf-ı merhûm Mehmed Çelebi el-Efşânî	1	10	-
Tevziât-ı mezbûrîn ki berây-i rûh-ı merhûme ve mağfûrun-lehâ Handân Sultân (Sultân Ahmed Han'ın vâlidesi)	4	-	85
Tevziât-ı mezbûrîn ân evkâf-ı merhûme ve mağfûrun-lehâ Vâlîde Sultân (Gazî Sultân Murâd Han'ın vâlidesi)	87	-	890
Ân vkâf-ı merhûm el-Hâcc Mustafa Ağa (Ağa-yi sâbık dârü's-saâde)	52	-	580
Tevziât-ı mezbûrîn ân evkâf-ı merhûme Âyişe Sultân bint-i Cem Sultân	18	-	73
Ân evkâf-ı merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Ahmed Han	193	-	2.182
Ân vakf-ı merhûme Servâzâd Hatun (Kethüdâ-i sâbık Saray-ı cedîd)	16	-	70
Ân vakf-ı merhûm Hurşîd Hatun	-	20	-
Ân vakf-ı merhûm Küçük Ömer Ağa evlâd-ı Mevlânâ Abdülazîm Mehmed Mekkî Hatîb Muaşşîrî ⁵⁷³ -Harem	-	20	-
Ân vakf-ı merhûme Fâtîma Hatun bint-i merhûm Mustafa Bey zevce-i merhûm Ahmed Paşa der kurb-i bâb-ı tob der İstanbul	3	-	30
Ân vakf-ı merhûm Ahmed Ağa ser Zükrân-ı ⁵⁷⁴ Hassa ve Şeyhü'l-Harem-i sâbık	6	6	-
Ân vakf-ı merhûm Sefer Ağa Emin-i Sâbık Surre-i Şerîfe	9	12	-
Toplam	413	68	4.062

⁵⁷⁰ Firistâde: 1. Peygamber. 2. Gönderilmiş elçi.

⁵⁷¹ BOA.EV.HMK.SR.00054/4b.

⁵⁷² BOA.EV.HMK.SR.00054.

⁵⁷³ Muaşşîr: Aşar memuru, öşürcü, ondalıkçı.

⁵⁷⁴ Zükrân: Erkekler.

Yukarıdaki çizelgede 54 numaralı defterde adı geçen vakıflar incelenmiştir. Tayin edilen surrenin sikke-i hasene, sikke ve kuruş-ı kâmil olarak miktarı belirtilmiştir. Hangi amaç için, kimlere tayin edildiği ise detaylı olarak bu kısımda incelenecektir. Buna göre: eski Kadiasker merhûm Abdurrahman Efendi'nin İstanbul'da bulunan Vakfı'ndan, Kâbe-i Muazzama'da Sûre-i Feth-i Şerîf ve Sûre-i İhlâs-ı Şerîf okunması için Cemâat-i Kurrâ'dan⁵⁷⁵ 7 kişiye 50 sikke-i hasene⁵⁷⁶; merhûm Vezîr Nişancı Mehmed Paşa'nın İstanbul'daki Vakfı'ndan Kâbe-i Muazzama'da Kur'ân okunması amacıyla bir ser-mahfile 8, on dört Eczâhânân'a 84, bir muarrife 5, bir nokta'ya 5 sikke-i hasene olmak üzere 17 kişiye 102 sikke-i hasene⁵⁷⁷; merhûm Mehmed Çelebi el-Efşânî Vakfı'ndan Harem-i Şerîf'te ismi belirtilmeyen bir kişiye 10 sikke⁵⁷⁸; merhûme ve mağfûrun-lehâ Handân Sultân (Sultân Ahmed Han'ın vâlidesi) Vakfı'ndan Agayân-ı Hasan'a 25, Fâtıma bint-i Cafer ve evlâdına 15, Kâbe-i Şerîf'te agayân ve ferrâşâta 30, evlâd-ı Mehmed bin Ahmed'e 15 olmak üzere 4 kişiye toplamda 85 sikke-i hasene⁵⁷⁹; merhûme ve mağfûrun-lehâ Vâlîde Sultân (Gazî Sultân Murâd Han'ın vâlidesi) Vakfı'ndan Mekke-i Mükerrerme'de Eczâ-i Şerîfe, İhlâs-ı Şerîf ve Fâtiha-i Şerîfe tilavet olunması amacıyla 87 kişiye 890 sikke-i hasene⁵⁸⁰; eski Dârü's-saâde Ağası merhûm el-Hâcc Mustafa Ağa Vakfı'ndan Cemâat-i Mezbûrine (Vâlîde Sultân Cemâati), ağaların cümlesinin aralarında eşit olarak paylaşılacak üzere 40 sikke, Salât-ı hamse akabinde Mekke-i Mükerrermede Ağa Mercüme rûh için birer Fâtiha-i Şerîfe ve üçer İhlâs-ı Şerîf ve onar Salâvât-ı Şerîfe kırâat olunmak için toplamda 52 kişiye 580 sikke-i hasene⁵⁸¹; merhûme Âyişe Sultân bint-i Cem Sultân Vakfı'ndan Mekke-i Mükerrerme'de vakt-i subhda ve vakt-i asrda her biri birer Fâtiha, üçer İhlâs ve birer Salâvât-ı Şerîfe kırâat olunmak için 18 kişiye 73 sikke-i hasene⁵⁸²; merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Ahmed Han Vakfı'ndan 193 kişiye (en çok pay alanlardan bazıları: Fâtiha-i Beytullahü'l-Harem maa-gassâlân Beyt-i Şerîf 60, Beytullah gasl olundukda zemzem getüren saire 30, Zemzem-i Şerîf huddâmı 30) 2.182 sikke-i hasene⁵⁸³; merhûme Servâzâd Hatun Kethüdâ-i sâbık Vakfı'ndan Şeyhü'l Harem İtâkî Efendi'ye 10, diğer on beş kişiye dörder sikke-i hasene olmak üzere 16 kişiye 70 sikke-i hasene⁵⁸⁴; merhûme

⁵⁷⁵ Kurrâ': Kur'ân'ı, Yedi Kırâet ve On Rivâyet dâhilinde okuyan üstad hâfızlar.

⁵⁷⁶ BOA.EV.HMK.SR.00054/72b.

⁵⁷⁷ BOA.EV.HMK.SR.00054/72b.

⁵⁷⁸ BOA.EV.HMK.SR.00054/72b.

⁵⁷⁹ BOA.EV.HMK.SR.00054/72a.

⁵⁸⁰ BOA.EV.HMK.SR.00054/72a-75b.

⁵⁸¹ BOA.EV.HMK.SR.00054/75a-76a.

⁵⁸² BOA.EV.HMK.SR.00054/77a-77b.

⁵⁸³ BOA.EV.HMK.SR.00054/77a-83a.

Hurşîd Hatun ve merhûm Küçük Ömer Ağa evlâd-ı Mevlânâ Abdülazîm Mehmed Mekki Hatîb Muaşşirü'l Harem Vakıfları'ndan yirmişer sikke⁵⁸⁵; merhûme Fâtîma Hatun (merhûm Mustafa Bey'in kızı, merhûm Ahmed Paşa'nın zevcesi) Vakfı'ndan üç kişiye 30 sikke-i hasene⁵⁸⁶; merhûm Ahmed Ağa ser Zükrân-ı Hassa ve eski Şeyhü'l-Harem Vakfı'ndan Kâbe-i Muazzama'daki altı müezzine birer sikkeden 6 sikke⁵⁸⁷; merhûm Sefer Ağa (eski Surre Emîni) Vakfı'ndan, Salih bin Muhammed Muallim el-evlâd-ı fî Bâbü's-Selâm'a 1 sikke olmak üzere yedi kişiye 7 sikke ve evlâd-ı Cerrâh bin Yûsuf'a 2, fukara-i zaviye-i Şeyh Mütevekkil'e 3 olmak üzere toplamda dokuz kişiye 12 sikke⁵⁸⁸ tayin olunmuştur.

Yukarıda incelenen vakıflardan toplamda bilinen en az 413 kişiye 4.062 sikke-i hasene, 68 sikke tayin edilmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi bu vakıflardan gönderilen surreler Mekke, Medine gibi Osmanlı Devleti için büyük öneme sahip kutsal topraklara gönderilen yardımlardır ve ekseriyetle Kâbe'de Kur'ân ve sûre okunması, duâlar edilmesi amacıyla tayin edilmiştir.

Çizelge 5.11. 54 Numaralı defterde zikrolunan cemâatler⁵⁸⁹

Cemâat Adı	Surrenden Pay Alan Kişi Sayısı	Tayin Olunan Miktar (Sikke-i Hasene)
Cemâat-i Benî Şeybe	17	97
Cemâat-i Huddâmü'l Derecetü'l-Şerîfe	44	90
Cemâat-i Mezbûrîn ân Ziyâde-i Mahsûl-i Sene	11	24
Cemâat-i Erbâbü'l- ...? el-Hutebâ ü İsmü'l Makamâtü'l-erbaa	26	102
Cemâat-i Merâi-i aşer der-makam-ı Hanîfî	6	18
Cemâat-i Mütedeyyin der-Harem-i Şerîf	30	109
Cemâat-i Ferrâşîn	23	103
Cemâat-i Vekkadîn der-Harem-i Şerîf	10	32
Cemâat-i Agavât-ı der-Harem-i Şerîf	13	39
Cemâat-i Bevvâbîn ve Kennâsîn ebvâb-ı der-Harem-i Şerîf	24	68
Cemâat-i Meddâhîn der-Harem-i Şerîf	4	12
Cemâat-i ...? der-Harem-i Şerîf	58	184
Cemâat-i Mücâvirîn ve Münakkatîn ân Sulehâ-i Fukarâ-i Mekke-i Mükerrreme	579	1.786
Cemâat-i Mezbûrîn ki der-sene	118	253

⁵⁸⁴ BOA.EV.HMK.SR.00054/84b.

⁵⁸⁵ BOA.EV.HMK.SR.00054/84a.

⁵⁸⁶ BOA.EV.HMK.SR.00054/84a.

⁵⁸⁷ BOA.EV.HMK.SR.00054/84a.

⁵⁸⁸ BOA.EV.HMK.SR.00054/85b.

⁵⁸⁹ BOA.EV.HMK.SR.00054.

Çizelge 5.11. (devam) 54 Numaralı defterde zikrolunan cemâatler⁵⁹⁰

Cemâat-i Mezbûrîn Zeynî Fâid Yâkub	273	684
Cemâat-i Ağa Behram el-Şerîfî	13	66
Cemâat-i el-Eşrâf	67	142
Cemâat-i Multaneyn	43	73
Cemâat-i Bakiyye-i Mücâvirîn der Mekke-i Mükerrerme	266	903,5
Cemâat-i mezbûrîn ki ân erbâb-ı vezâif ...?	18	55,5
Cemâat-i Eczâhânân der Türbe-i Ebû Temî kaddesallahû sırrahu	35	105
Cemâat-i mezbûrîn ki an mahsûlât	132	289
Cemâat-i Min-el Nisâ-i'l hazreti's-Sâlihâtü'l min kıtaât bi-Mekkeü'l Müşerreffe	265	820
Cemâat-i Mezbûrîn Tevâbi' fâide Yâkutü'l-Hüseynî	84	398
Cemâat-i Mezbûrîn tâbi'-i Mansûr Çavuş	3	9
Cemâat-i Mezbûrîn tâbi'-i Behram Ağa	14	33
Cemâat-i Mezbûrîn	119	315
Cemâat-i Nisâ-i Mezkûrîn	22	99
Cemâat-i Nisâ-i Mezkûrîn ki ba'zı recâ mukarrer şoden	22	82
Cemâat-i Mezbûrîn ân el-Mahsûlât	16	86
Cemâat-i Mezbûrîn	14	85
Cemâat-i Sükkân-ı Erbitâ-i ⁵⁹¹ Mekke-i Mükerrerme	616	1.651
Cemâat-i Mezbûrîn ân Ziyâde-i Mahsûl-i Evkâf-ı Haremeyn-i Şerîfeyn	93	616
Cemâat-i Mezbûrîn ki ân Mahlûl Mehmed Dede tâbi'-i Şeyh Hasan Efendi	10	12
Cemâat-i Mezbûrîn ki ân Ziyâde-i Mahsûlât	43	89
Cemâat-i Eczâhânân Mezkûrîn ki berây-i rûh-ı merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Selim Han aleyhi'r-rahme ve'r-Rıdvân der-Harem-i Kâbe-i Muazzama tilavet şoden fermûde	33	400
Toplam	3.164	9.930

Yukarıda, 54 numaralı defterdeki 36 adet cemâat ismi zikredilerek bu cemâatlerden kaç kişiye, ne miktarda surre tayin edildiği belirtilmektedir. Daha önce zikredilen vakıflarla aynı amaç doğrultusunda gönderilen surreler yine Kur'an-ı Kerîm cüzü, sûreler, salâvâtlar ve duâlar edilmesi amacıyla çeşitli şahıslara pay edilmiştir. Gelirleri Hâkaniye-i Rûmiyye-i Cedîde Vakfı'ndan sağlanan 3.164 kişiye toplamda 9.930 sikke-i hasene surre tayin edilmiştir. Cemâatler içinde mensubu bakımından en kalabalık cemâat 616 mensubu ile Sükkân-ı Erbitâ-i Mekke-i Mükerrerme Cemâati'dir, surre payı bakımından en fazla pay alan cemâat ise 1.786 sikke-i hasene ile Mücâvirîn ve Münakkatîn ân Sulehâ-i Fukarâ-i Mekke-i Mükerrerme Cemâati'dir. En az mensubu bulunan ve surrenden en az pay ayrılan cemâat ise 3 mensup ve 9 sikke-i hasene surre miktarı ile Cemâat-i Mezbûrîn tâbi'-i Mansûr Çavuş'tur.

⁵⁹⁰ BOA.EV.HMK.SR.00054.

⁵⁹¹ Sükkân-ı Erbitâ: Ribatlarda oturanlar.

Defterin 85b numaralı varakında Mekke'ye gönderilen surre miktarının toplamı belirtilmektedir. Bunun yanında belirli bir görev karşılığında verilen parayı ifade etmek amacıyla muayyene ve belirli bir görevi olmayıp fukaradan olması sebebiyle verilen parayı ifade etmek için ise gayr-i muayyene tabiri kullanılmaktadır. Bu miktarlar cem'an, muayyene ve gayr-i muayyene olarak şöyle ifade edilmiştir: Toplam surre miktarı 15.224 hasenedir; muayyene hasene 4.489; gayr-i muayyene hasene 10.735 hasenedir.⁵⁹² Surre Emîni'ne teslim edilen 14.245 hasenenin 4.481 hasenesi muayyene, 9.764 hasenesi gayr-i muayyenedir.

5.2.1.1. 54 numaralı defterde yer alan diğer gelirler

Daha önce ifade edildiği gibi 54 numaralı defterin ilk 85 varakında İstanbul merkezli gönderilen surre yer almaktayken 86-90 varaklarında Halep merkezli gönderilen surre yer almaktadır. Bu gelirlerin defterin 85. varakındaki surre miktarına eklenmesiyle defterdeki toplam surre miktarına ulaşılacaktır.

Çizelge 5.12. 54 Numaralı defterde zikrolunan diğer vakıflar⁵⁹³

Vakıf Adı	Surreden Pay Alan Kişi Sayısı	Tayin Olunan Miktar (Kuruş-ı Kâmil)
Ân vakf-ı merhûm Hoca Resûl	-	100
Ân vakf-ı merhûme Mâhidevrân Hatun	2	9
Ân vakf-ı merhûm ve mağfûrun lehâ el-Hâcce Gevherhan Sultân	12	172,5 (115 sikke-i hasene)
Ân vakf-ı merhûm Mehmed Bey İbn-i Piyâle Paşa	-	195
Ân mahsûl-i ziyâde-i evkâf-ı berây-i Surre tayin şoden	4	85
Toplam	18	561,5

Yukarıda zikredilen vakıflardan toplamda en az 18 kişiye 561,5 kuruş-ı kâmil surre tayin olunmuştur ki taksimi şu şekildedir: Merhûm Hoca Resûl Vakfı'ndan Eczâhânân'a toplamda 100 kuruş-ı kâmil⁵⁹⁴; merhûme Mâhidevrân Hatun Vakfı'ndan Mekke-i Mükerrime'de cüz'-i şerîf tilavet olunmak için evlâd-ı Mahmûd bin Veli'ye 7,5 kuruş-ı kâmil ve Şeyh İsmail el-Delîl'e 1,5 kuruş-ı kâmil olmak üzere iki kişiye 9 kuruş-ı kâmil⁵⁹⁵; merhûm ve mağfûrun lehâ el-Hâcce Gevherhan Sultân Vakfı'ndan biri Şeyhü'l Haremü's-

⁵⁹² BOA.EV.HMK.SR.00054/85b.

⁵⁹³ BOA.EV.HMK.SR.00054/86b-86a.

⁵⁹⁴ BOA.EV.HMK.SR.00054/86b.

⁵⁹⁵ BOA.EV.HMK.SR.00054/86b.

Şerîf Nâzırü'l Eczâ-i Şerîfe olmak üzere on iki kişiye 115 sikke (172,5 kuruş-ı kâmil)⁵⁹⁶; merhûm Mehmed Bey İbn-i Piyâle Paşa Vakfı'ndan 195 kuruş-ı kâmil⁵⁹⁷; Mahsûl-i ziyâde-i Evkâf-ı Berây-i Surre'den dört kişiye 85 kuruş-ı kâmil⁵⁹⁸ tayin olunmuştur.

“Defter-i el-Halebiyye el-cedîde el-vâride ilâ ahâli-i Mekke-i Mûkerreme” ifadesiyle başlayan Halep merkezli gönderilen surrenin yekûnunun verildiği bölüm 87b numaralı varakından başlamaktadır. Buna göre belirtilen 157 şahsa toplamda 1.264 surre tayin edilmiştir.⁵⁹⁹ Buna göre İstanbul ve Halep'ten gönderilen surrenin genel toplamı (15.224+1.264) 16.488 sikke-i hasene 561,5 kuruş-ı kâmil⁶⁰⁰dir.

5.2.2. 55 Numaralı Defterin İncelenmesiyle Tespit Edilen Surre-i Hümâyûn

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, “Evkaf Haremeyn Mukataası Surre Defterleri” kataloğunda EV.HMK.SR.D. kodlu ve 00055 sıra numaralı olan defter, Hicrî Recebü'l Murecceb 1070 tarihlidir. Dikdörtgen şeklinde olan defter, 15×42 cm ebatlarındadır. Toplamda 12 varak olan defterin 1a,1b, 7a-12 numaralı varakları boştur.

Kapakta yer alan “Defter-i taksimât-ı surre-i cedîde ân evkâf-ı merhûm Hüseyin Paşa el-Vezîr ve Serdâr-ı Cezîre-i Girid der-sâbık berây-i ahâli-i Mekke-i Mûkerreme Şerefallâhü Teâlâ ilâ yevmü'l-âhire der-vâcib sene seb'in ve elf.” cümlesiyle defterin “Girid Serdârı Vezir Hüseyin Paşa Vakfı'ndan Mekke'ye gönderilen surre” kaydını içerdiğini anlamak mümkündür. Kapağın hemen arkasında –varak 2a- surh veya yaldız ile nişancı tarafından çekilmiş, dönemin padişahı olan IV. Mehmed'in tuğrası yer almaktadır.

Üçüncü varak diplomatik özellikli giriş cümlesi ile başlar. Buna göre giriş cümlesi şöyledir: “Defter-i taksimât-ı surre-i cedîde ân evkâf-ı merhûm Hüseyin Paşa el-Vezîr ve Serdâr-ı Cezîre-i Girid der-sâbık berây-i ahâli-i Mekke-i Mûkerreme tayin-gerde der-vâcib-i sene seb'in ve elf.”⁶⁰¹ Ardından cümlemin alt kısmında surrenden pay alacak olan şahıs isimleri teker teker sıralanmaktadır. Gönderilen surre miktarının genel toplamı ise 7b numaralı varakta yer almaktadır.

⁵⁹⁶ BOA.EV.HMK.SR.00054/86b.

⁵⁹⁷ BOA.EV.HMK.SR.00054/86a.

⁵⁹⁸ BOA.EV.HMK.SR.00054/86a.

⁵⁹⁹ BOA.EV.HMK.SR.00054/90a.

⁶⁰⁰ BOA.EV.HMK.SR.00054.

⁶⁰¹ BOA.EV.HMK.SR.00055/3b.

Çizelge 5.13. 55 Numaralı defterde surreden en çok pay alanlar⁶⁰²

Surreden En Çok Pay Alan Birimler	Surreden Pay Alan Birim Sayısı	Tayin Olunan Miktar (Sikke)
Mekke-i Mükerrime’de olan Harem Ağalarına	Umûmen ⁶⁰³	200
İmâmân Makâm-ı Hanefî	1	30
İmâmân Makâm-ı Şâfiî	1	30
İmâmân Makâm-ı Mâlikî	1	30
İmâmân Makâm-ı Hanbelî	1	30
Müezzinân Makâm-ı Hanefî	1	25
Müezzinân Makâm-ı Şâfiî	1	25
Müezzinân Makâm-ı Mâlikî	1	25
Müezzinân Makâm-ı Hanbelî	1	25
Toplam	9	420

Yukarıdaki çizelgede 55 numaralı defterde adı geçen birimler ve bu birimler için ayrılan surre miktarları incelenmiştir. 9 birime toplamda 420 sikke tayin olunmuştur. Buna ilave olarak, 61 kişiye beşer sikke; 51 kişiye üçer sikke; 16 kişiye onar sikke; 14 kişiye ikişer sikke; 9 kişiye on beşer sikke; 8 kişiye sekizer sikke; 8 kişiye altışar sikke; 2 kişiye yedişer; 2 kişiye birer ve 1 kişiye dört sikke olmak üzere toplamda 181 kişi/birim için 1.333 sikke-i hasene tayin edilmiştir.⁶⁰⁴

5.2.3. 57 Numaralı Defterin İncelenmesiyle Tespit Edilen Surre-i Hümâyûn

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, “Evkaf Haremeyn Mukataası Surre Defterleri” kataloğunda EV.HMK.SR.D. kodlu ve 00057 sıra numaralı olan defter, Hicrî Recebû’l Mürecceb 1070 tarihlidir. Dikdörtgen şeklinde olan defter, 15×42 cm ebatlarındadır. Toplamda 8 varak olan defterin 1a,1b, 5a-8 numaralı varakları boştur.

Defterin kapağında “Defter-i taksimât-ı surre-i cedîde berây-i ahâli-i Mekke-i Mükerrime ân mahsûl-i Sebeş Lugoş der-Eyâlet-i Yanova feth-i cedîd hazretü’l-Gazî Sultân Mehmed Han Hülledallah hilâfete der-vâcib sene seb’in ve elf.” ifadeleri vardır ki Yanova’ya bağlı Sebeş ve Lugoş mahsullerinden Mekke’ye gönderilen surreyi ifade etmektedir. Kapaktan sonra varak 2a’da nişancı tarafından çekilmiş, dönemin padişahı IV. Mehmed’in tuğrası bulunmaktadır. Üçüncü varak diplomatik özellikli giriş cümlesiyle başlar ki bu cümle şöyledir: “Defter-i taksimât-ı surre-i cedîde ki berây-i ahâli-i Mekke-i

⁶⁰² BOA.EV.HMK.SR.00055/3a.

⁶⁰³ Umûmen: Bütün, hep; herkese olduğu gibi.

⁶⁰⁴ BOA.EV.HMK.SR.00055.

Mükerreme an mahsûl-i Sebeş Lugoş der-Eyâlet-i Yanova feth-i cedîd hazretü'l-Gazî Sultân Mehmed Han Hülledallah hilâfete ve ebed saltanata ilâ intihâi'z-zaman der-vâcib-i sene seb'în ve elf.” Bu cümlelerin arkasından surrenden pay alacak olan şahıs isimleri teker teker sıralanmaktadır. Gönderilen surre miktarının genel toplamı ise 7b numaralı varakta yer almaktadır.

Defterde dikkat çeken özellik, -tıpkı 60 numaralı Medine defterinde olduğu gibi- zikredilen bütün şahısların surrenden eşit miktarda pay almış olmasıdır. En çok zikredilen bazı unvan, meslek ve memleket isimleri şöyledir: Şeyh, çelebi, efendi, ağa; şeyhü'l harem, nâibü'l harem, harem ağası, delilbaşı, serâc, imâm-ı makâm-ı hanefî, mücâvir; Dağıstanlı, Edirnevî, Erzurûmî.⁶⁰⁵ Defterde toplamda 91 şahıs ismi zikredilmiş ve her birine on beşer hasene tayin edilmiştir. Böylece Yanova'ya bağlı Sebeş ve Lugoş mahsullerinden Mekke'ye gönderilen surrenin genel toplamı 1.365 sikke-i hasene olmuştur.⁶⁰⁶

Genel bir bilgi olarak H.1070-1098/M.1659/1660-1686/1687 yıllarında yani 29 mali sene süresince Lugoş ve Sebeş'ten Mekke ve Medine'ye toplam olarak 87.000 hasene yani aşağı yukarı 304,5 kilo altın gönderilmiş olduğu bilinmektedir.⁶⁰⁷

5.2.4. 58 Numaralı Defterin İncelenmesiyle Tespit Edilen Surre-i Hümâyûn

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, “Evkaf Haremeyn Mukataası Surre Defterleri” kataloğunda EV.HMK.SR.D. kodlu ve 00058 sıra numaralı olan defter, Hicrî Recebû'l Mürecceb 1070 tarihlidir. Dikdörtgen şeklinde olan defter, 15×42 cm ebatlarındadır. Toplamda 12 varaktır ve defterin 1a,1b, 9b-12 numaralı varakları boştur. 5. ve 6. varaklar arasında numarasız bir ek belge vardır.⁶⁰⁸

“Sultân Murâd Han Türbesi Vakfı'ndan Mekke'ye gönderilen surre” kaydını içeren defterde gönderilen surre miktarının genel toplamı 9a numaralı varakta verilmiştir. Defter kapakta yer alan “Defter-i vezâif-i En'âmhânân⁶⁰⁹ ve Eczâhânân ve gayruhû der-Mekke-i Mükerreme ân evkâf-ı Türbe-i Şerîf merhûm ve mağfûrun-lehü'l-Gazî Sultân Murâd Han

⁶⁰⁵ BOA.EV.HMK.SR.00057.

⁶⁰⁶ BOA.EV.HMK.SR.00057/5b.

⁶⁰⁷ Mihai, M., a.g.m., 2005, II/2, s. 1050.

⁶⁰⁸ BOA.EV.HMK.SR.00058/6c-6d.

⁶⁰⁹ En'âmhânân: Bazı âyet ve sûreleri de ihtiva eden dinî duâ kitabı okuyanlar.

tâbe-serâha der-mahmiyye-i İstanbul der-vâcib-i sene-i seb'în ve elf.” ifadesiyle başlamaktadır. 2a numaralı varakta surh veya yaldız ile nişancı tarafından çekilmiş dönemin padişahı olan IV. Mehmed’in tuğrası yer almaktadır.

Üçüncü varak diplomatik özellikli giriş cümlesiyle başlar ki bu cümle şöyledir: “Defter-i vezâif-i cemâat-i mezbûrîn der-Mekke-i Mükerrema an evkâf-ı türbe-i şerîf merhûm ve mağfûrun-leh el-Gazî Sultân Murâd Han aleyhi’r-rahme ve’l-gufrân der-mahrûsa-i İstanbul Hafazallah-Teâlâ ...? fî külli’l-ehmân der-vâcib-i sene-i seb’în ve elf”.⁶¹⁰ Bu cümlenin altında cemâat isimleri ve cemâatten kimlerin, ne miktarda surrenden pay alacağı belirtilmektedir.

Çizelge 5.14. 58 Numaralı defterde zikrolunan cemâatler⁶¹¹

Cemâat Adı	Surrenden Pay Alan Kişi Sayısı	Tayin Olunan Miktar (Fî Sene Hasene)
Cemâat-i Mütferrika-i Mezkûrîn	8	82
Cemâat-i En’âmhânân fî vakti’s-subh berây-i devam Devlet-i Hazreti Pâdişâh Âlempenah	40	241
Cemâat-i Eczâhânân fî vakti’s-subh	30	181
Cemâat-i Eczâhânân fî vakti’d-duhâ	30	181
Cemâat-i Eczâhânân fî vakti’z-zuhr	30	181
Cemâat-i Eczâhânân fî vaktü’l-asr	30	181
Cemâat-i Müsebbihîn ⁶¹² fî vakti’s-subh	20	121
Cemâat-i Müsebbihîn fî vakti’z-zuhr	20	121
Cemâat-i Müsebbihîn fî vaktü’l-asr	20	121
Toplam	228	1.410

Yukarıdaki çizelgede 58 numaralı defterde adı geçen 9 cemâat ve surrenden pay alan hak sahipleri incelenmiştir. Bu cemâatlerden Mütferrika-i Mezkûrîn Cemâati Mekke’de Osmanlı Devleti’nin temsilcilerinin mensup olduğu cemaattir. Bu cemâatte 30 hasene ile surrenden en çok pay alan kişi Şeyhü’l-Harem-i Nâzırdır ki kendisi Osmanlı padişahının Mekke’deki temsilcisidir. Şeyhü’l-Harem-i Nâzır’dan sonra onun vekili olan Evlâd-ı Hüseyin Efendi Nâibü’l Harem-i Nokta’ya 10 hasene, Abdurrahman tâbi’ Mustafa Ağa Sandukî ve Müvezzi’-i⁶¹³ Eczâ’ya 10 hasene, Evlâd-ı Muhammed bin İsâ es-Sûfi’ye 8

⁶¹⁰ BOA.EV.HMK.SR.00058/3b.

⁶¹¹ BOA.EV.HMK.SR.00058.

⁶¹² Müsebbihîn: Tesbih eden, subhânallah diyenler.

⁶¹³ Müvezzi’: Tevzi’ ve taksim eden, dağıtan.

hasene ve geri kalan dört görevliye ise altışar hasene ve toplamda 8 kişiye 82 hasene tayin olunmuştur.⁶¹⁴ En'âmhânân fî vakti's-subh berây-i devam Devlet-i Hazreti Pâdişâh Âlempenah Cemâati mensuplarına dönemin padişahı IV. Mehmed'in saltanatının devamı için sabah vakitlerinde duâ etmeleri mukabilinde 40 kişiye 241 hasene tayin olunmuştur. Bu 40 kişi içinde en yüksek payı alan şahıs 7 hasene ile -ser-mahfil ve duâ-gûyî⁶¹⁵- Evlâd-ı Kasım Ağa eş-Şerîfî Reis-i Müezzînân-ı Harem-i Şerîf der-makâm-ı Hanefî'dir. Diğer otuz dokuz kişiye ise altışar hasene tayin olunmuştur.⁶¹⁶ Eczâhânân fî vakti's-subh Cemâati mensupları diğer Eczâhânân Cemâatleri gibi Kur'ân okumakla görevli olanlardır. Bu cemâatten sabah vakitleri Kur'ân cüzü okunması mukabilinde 30 kişiye 181 hasene tayin olunmuştur. En yüksek payı alan şahıs 7 hasene ile -ser-mahfil ve duâ-gûyî- Evlâd-ı Mehmed Efendi bin Şeyh Muhammed Nakşibendî'dir. Diğer yirmi dokuz kişiye ise altışar hasene tayin olunmuştur.⁶¹⁷ Eczâhânân fî vakti'd-duhâ Cemâati'nde kuşluk vakitlerinde Kur'ân cüzü okunmasının mukabilinde 30 kişiye 181 hasene tayin olunmuştur. Bu cemâatte en yüksek payı alan şahıs 7 hasene ile -ser-mahfil ve duâ-gûyî- Evlâd-ı Şeyh Abdülcevâd'tır. Diğer yirmi dokuz kişiye ise altışar hasene tayin olunmuştur.⁶¹⁸ Eczâhânân fî vakti'z-zuhr Cemâati'nde öğleden sonra Kur'ân cüzü okunması mukabilinde 30 kişiye 181 hasene tayin olunmuştur. Bu cemâatte surrenden en yüksek pay alan şahıs yine 7 hasene ile -ser-mahfil ve duâ-gûyî- Şeyh Mehmed bin Saîd'tir. Diğer yirmi dokuz kişiye ise altışar hasene tayin olunmuştur.⁶¹⁹ Eczâhânân fî vaktü'l-asr Cemâati'nde ikindi vaktinde Kur'ân okunması mukabilinde 30 kişiye 181 hasene tayin olunmuştur. Bu cemâatte surrenden en yüksek pay alan şahıs -ser-mahfil ve duâ-gûyî- Şeyh Mehmed bin Saîd'tir. Diğer yirmi dokuz kişiye ise altışar hasene tayin olunmuştur.⁶²⁰ Müsebbihîn isimindeki cemâatlerin mensupları Allah'ı tesbih edenlerdir. Müsebbihîn fî vakti's-subh Cemâati'nde sabah vakti Allah'ı tesbih etmeleri mukabilinde 20 kişiye 121 hasene tayin olunmuştur. Bu cemâatte surrenden en çok pay alan şahıs 7 hasene ile -ser-mahfil ve duâ-gûyî- ...? Ağa'dır. Diğer on dokuz kişiye altışar hasene tayin olunmuştur.⁶²¹ Müsebbihîn fî vakti'z-zuhr Cemâati'nde öğleden sonra Allah'ı tesbih etmeleri mukabilinde 20 kişiye 121 hasene tayin olunmuştur. Bu cemâatte surrenden en çok pay alan şahıs 7 hasene ile -ser-mahfil ve duâ-gûyî- Hasan

⁶¹⁴ BOA.EV.HMK.SR.00058/3b.

⁶¹⁵ Duâ-gûyî: Duâcılık, duâ edicilik (Defterde bazı şahısların isimlerinin üzerinde yukarı doğru not edilmiş ilave bilgi).

⁶¹⁶ BOA.EV.HMK.SR.00058/3b-4b.

⁶¹⁷ BOA.EV.HMK.SR.00058/4b-5b.

⁶¹⁸ BOA.EV.HMK.SR.00058/5b-6b.

⁶¹⁹ BOA.EV.HMK.SR.00058/6b-6a.

⁶²⁰ BOA.EV.HMK.SR.00058/7b-7a.

⁶²¹ BOA.EV.HMK.SR.00058/7a-8b.

Rûmî Üsküblü'dür. Diğer on dokuz kişiye ise altışar hasene tayin olunmuştur.⁶²² Müsebbihîn fî vaktü'l-asr Cemâati'nde ikinci vaktinde tesbih etmeleri mukabilinde 20 kişiye 121 hasene tayin olunmuştur. Bu cemâatte surrenden en çok pay alan şahıs 7 hasene ile -ser-mahfil ve duâ-gûyî- ...? Abdülmuhib'dir. Diğer on dokuz kişiye ise altışar hasene tayin olunmuştur.⁶²³

58 numaralı defterde bir de numarasız bir ek belge olduğunu belirtmiştik. Bu belgenin transkripsiyonu şöyledir: Der-Kâbe-i Muazzama ân mahsûl-i evkâf-ı Haremeyn-i Şerifeyn Taht-ı Hümâyûn-ı Saâdet ...? tayin şoden. Es-Seyyîd Mehmed bin es-Seyyîd Beşîr ân ...? Mekke-i Mükerrreme. Fî sene, kuruş-ı kâmil aded 250.⁶²⁴ Bu belge ile ilaveten yukarıda adı geçen vakıftan 250 kuruş-ı kâmil tayin edildiği anlaşılmaktadır.

Yukarıda isimleri zikredilen cemâatlerin gelirleri başta da belirtildiği gibi Sultân Murâd Han Vakfı'ndan sağlanmıştır. Toplamda 9 cemâat, 228 kişi, 1.410 sikke-i hasene tayin olunmuştur.⁶²⁵

5.3. Kudüs-i Şerîf'e Gönderilen Surre-i Hümâyûn

5.3.1. 53 Numaralı Defterin İncelenmesiyle Tespit Edilen Surre-i Hümâyûn

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, "Evkaf Haremeyn Mukataası Surre Defterleri" kataloğunda EV.HMK.SR.D. kodlu ve 00053 sıra numaralı olan defter, Hicrî Recebû'l Mürecceb 1070 tarihli dir. Dikdörtgen şeklinde olan defter, 15×42 cm ebatlarındadır. Toplamda 50 varak olan defterin 1a,1b, 47a, 48a-50 numaralı varakları boştur.

53 numaralı defter "Hâkaniyye-i Rûmiyye-i Cedîde ve defterde isimleri yazılı vakıflardan Kudüs'e gönderilen surre" kaydını içermektedir ki bu ifade Surrenin nereden tayin edildiğiyle ilgili bilginin yer aldığı kapakta şu cümle yer almaktadır: "Defter-i taksimât-ı Surre-i Şerîfe-i Hâkaniyye-i Rûmiyye-i Cedîde-i berây-i ahâli-i Kudüs-i Şerîf Şerrefallahü Teâlâ ilâ yevmil âhire der-vâcib-i sene seb'in ve elf." Kapaktan sonra surh

⁶²² BOA.EV.HMK.SR.00058/8b-8a.

⁶²³ BOA.EV.HMK.SR.00058/9b-9a.

⁶²⁴ BOA.EV.HMK.SR.00058/6c.

⁶²⁵ BOA.EV.HMK.SR.00058/9a.

veya yıldız ile nişancı tarafından çekilmiş, dönemin padişahı olan IV. Mehmed'in tuğrası yer almaktadır.⁶²⁶

Defter dört bölümden oluşmakta olup surrenden pay alacak olan cemâatler ve yardım yapan vakıflar zikredilmektedir. Birinci bölümde Hâkaniyye-i Rûmiyye-i Cedîde'den Kudüs ahâlisi için gönderilen surrelerin kaydı yer almaktadır. İkinci bölümde 'Sadakatü's-Sultâniyyetü'l-Cedîde' olarak geçen Padişah sadakaları zikredilmektedir. Üçüncü bölümde 'Hâkaniyye-i Rûmiyye-i Cedîde'den Ahâli-i Hazreti İbrahim Halîlûllah Aleyhissalâvâtü Vesselâm' ifadesiyle Kudüs'teki Hz. İbrahim ahâlisine gönderilen surreler belirtilmektedir. Dördüncü bölümde Gazî Sultân Murâd Han'ın vâlidesi Vâlîde Sultân'ın Kudüs-i Şerîf'te – Musa Peygamber'in Türbesi'nde- Kur'ân okunmasına mukabil tahsis edilen surre zikredilmektedir.

47b varakta verilen genel toplamdan sonra 48b varakta münferid olarak eski Dârü's-saâde Ağası Merhûm Mehmed Ağa vakfı tarafından Kudüs-i Şerîf'teki Mescid-i Aksa'da duâ okunmasına mukabil gönderilen surre miktarına yer verilmiştir.

5.3.1.1. 53 Numaralı defterin birinci bölümü

Defterin birinci bölümü, dördüncü varaktaki diplomatik özellikli giriş cümlesiyle başlar. Buna göre giriş cümlesi şu şekildedir: “Defter-i taksimât-ı Surre-i Şerîfe-i Hâkaniyye-i Rûmiyye-i Cedîde ki berây-i ahâli-i Kudüs-i Şerîf Firistâde şoden der-vâcib-i sene seb'in ve elf.” Bu giriş cümlesinden sonra -Benât-i der-uhde-i Mevlânâ, es-Seyyîd Ahmed, el-Vefâi el-Mevlânâ, es-Seyyîd Hasan ber-vech-i iştirâk-⁶²⁷ notu ve “Ferâşet-i Hazreti Padişah âlem-penâh hullidet hilâfete-hû ve ebede saltanatahû der-Sahretullâh-i⁶²⁸ Müşerreffe.” şeklinde Padişahın hilâfet ve saltanatın sahibi olarak Sahretullâh'ın hizmetkârı olduğunu ifade eden bir başlık yer almaktadır.⁶²⁹ Kudüs'te hangi şahıslara ne miktarda surre verileceğine dair bilgi bu başlık altındadır.

⁶²⁶ BOA.EV.HMK.SR.00053/2a.

⁶²⁷ Benât-i der-uhde-i Mevlânâ, es-Seyyîd Ahmed, el-Vefâi el-Mevlânâ, es-Seyyîd Hasan ber-vech-i iştirâk: Kendinden sonra gelen cümlelerin üzerine dikey olarak yazılmış ilâve bir bilgi notu.

⁶²⁸ Sahretullâh: Beyt-i Mukaddes (Beytü'l Makdis) de Benîsrâil peygamberlerinin ibâdet ettikleri meşhur kaya ki Hz. Peygamber Mîrac gecesinde semâya buradan urûc etmiştir.

⁶²⁹ BOA.EV.HMK.SR.00053/3b.

Defterde surreden pay alan şahıslar öncelikle Kudüs ileri gelenleri sonra cemâatlerde bulunan Kudüs fukarâları şeklinde verilmiştir. Cemâat isimleri teker teker sıralanmış ve cemâat mensupları ilgili cemâatin altına kaydedilmiştir. Her cemâatin kendi içinde şahıslara verilen surre miktarları tek tek açıklanarak genel bir toplam verilmiştir. Buna göre Eski Kudüs-i Şerîf Müftüsü Şeyh Mehmed'e 18 sikke, es-Seyyîd Tâc-ül-Ârifîn ve es-Seyyîd Ali ...? Mevlânâ Abdülkadir ibn-i Ebûlvefâ'ya 20 sikke ve Şeyhü'l-Harem Şeyh Salih ve Şeyh Abdurrahman'a 20 sikke olmak üzere toplamda 5 kişiye 58 sikke-i hasene tayin edilmiştir.⁶³⁰ Defterde zikredilen cemâatler aşağıda detaylandırılmıştır.

Çizelge 5.15. 53 Numaralı defterde zikrolunan cemâatler⁶³¹

Cemâat Adı	Surreden Pay Alan Birim/Kişi Sayısı	Tayin Olunan Miktar (Para)	Tayin Olunan Miktar (Sikke-i Hasene)
Cemâat-i Hutebâ-i Mescid-i Aksâ-i Müşerrefe	4	-	56
Cemâat-i Eimme-i Sahretullâh-i Müşerrefe der-Mescid-i Aksâ ve Câmi-ül Meğaribe	12	-	156
Cemâat-i Musaddarîn ⁶³² ve Muarrişîn der-Mescid-i Aksâ-i Müşerrefe	38	-	55,5
Cemâat-i Huddâm-ı Sahretullâh-i Müşerrefe	27	-	27
Cemâat-i Huddâm-ı Mescid-i Aksâ-i Müşerrefe	20	-	20
Cemâat-i Müezzîn-i Harem-i Şerîf	32	-	32
Cemâat-i Küttâb ⁶³³ ve gayruhum ⁶³⁴	32	-	37
Cemâat-i Bevvâbîn-i Harem-i Şerîf	25	-	25
Cemâat-i Meblâğîn-i Harem-i Şerîf	20	-	20
Cemâat-i Kurra'-i Harem-i Şerîf	12	-	13
Cemâat-i Kurra'-i Mahfil-i Mescid-i Aksâ-i Müşerrefe der-Rûz-i Cum'a	15	-	7,5
Cemâat-i Câbiyân-ı Evkâf	8	-	8
Cemâat-i Eczâhânân berây-i rûh-i merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Süleyman Han aleyhi'r-rahme ve'r-Rivân der-Kubbetü's-Sahretullâhi Müşerrefe bi-hesâb-ı pâre-i Mısırî	91	15	62
Cemâat-i Sulehâ-i Mücâvirîn	119	15	1.464
Toplam	455	30	1.983

⁶³⁰ BOA.EV.HMK.SR.00053/3b.

⁶³¹ BOA.EV.HMK.SR.00053.

⁶³² Musaddarîn: Sudûr etmiş, çıkmış olanlar.

⁶³³ Küttâb: Kâtipler, yazıcılar.

⁶³⁴ Gayruhum: Onlardan başka, onlardan mâ-adâ. Doktor Hüseyin Remzi. (1305). *Lugat-ı Remzî (I-II)*. İstanbul: Matbaa-i Hüseyin Yayınevi.

Hutebâ-i Mescid-i Aksâ-i Müşerrefe Cemâati'nde bulunan 4 kişiye on dörder sikkeden toplamda 56 sikke-i hasene tayin edilmiştir.⁶³⁵ Eimme-i Sahretullâh-i Müşerrefe der-Mescid-i Aksâ ve Câmi-ül Meğaribe Cemâati'nde bulunan şahıslara 156 sikke-i hasene on üçer on üçer eşit olarak 12'ye bölünmüş olmakla birlikte kendi içinde birden fazla kişiye -20 kişi- tayin edilmiştir. Örneğin “Şeyh Mehmed bin Şeyh Ali ve Şeyh Mehmed bin Şeyh İbrahim ve Şeyh Hibetullah ber-vech-i iştirâk⁶³⁶, sikke 13” ifadesinden toplamda on üç sikkenin zikredilen bu üç Şeyh arasında paylaşıldığı anlaşılmaktadır.⁶³⁷ Musaddarîn ve Muarriûn der-Mescid-i Aksâ-i Müşerrefe Cemâati'nde bulunan şahıslara 57 sikke-i hasene birer buçuk birer buçuk eşit olarak 38'e bölünmüştür.⁶³⁸ 1,5 sikkeden toplamda 57 sikke-i hasene eder. Ancak defterde kaydedilmiş olan 55,5 sikke-i hasenedir.⁶³⁹ Huddâm-ı Sahretullâh-i Müşerrefe Cemâati'nde bulunan şahıslara 27 sikke-i hasene birer birer eşit olarak 27'ye bölünmüştür.⁶⁴⁰ Huddâm-ı Mescid-i Aksâ-i Müşerrefe Cemâati'nde bulunan şahıslara 20 sikke-i hasene birer birer eşit olarak 20'ye bölünmüştür.⁶⁴¹ Müezzinîn-i Harem-i Şerîf Cemâati'nde bulunan şahıslara 32 sikke-i hasene birer birer eşit olarak 32'ye bölünmüştür.⁶⁴² Küttâb ve gayruhum Cemâati'nde bulunan şahıslara 37 sikke-i hasene pay edilmiştir.⁶⁴³ Buna göre: Mahmûd Çelebi'ye 3 sikke, Şeyh Ahmed Ebûlvefâ'ya 2 sikke, Mehmed bin Alâeddin'e 2 sikke, Türbedâr-ı Hazreti Musa Aleyhisselâm Şeyh Mehmed ibn-i Şeyh Ali bin Musa'ya 1,5 sikke, Sâkine Hatun bint-i Abdülhâk-ı Hurûfî Mahmûd bin Yâkub Merdâvî'ye 1,5 olmak üzere toplam 5 kişiye 10 sikke tayin edilmiş; geri kalan 27 sikke birer birer eşit olarak 27 kişiye pay edilmiştir. Dolayısıyla bu cemâatte bulunan toplamda 32 kişiye 37 sikke-i hasene tayin edilmiştir.⁶⁴⁴ Bevvâbîn-i Harem-i Şerîf Cemâati'nde bulunan şahıslara 25 sikke-i hasene birer birer eşit olarak 25 kişiye pay edilmiştir.⁶⁴⁵ Meblâğîn-i Harem-i Şerîf Cemâati'nde bulunan şahıslara 20 sikke-i hasene birer birer eşit olarak 20 birime pay edilmiştir.⁶⁴⁶ Kurra'-i Harem-i Şerîf Cemâati'nde bulunan Mevlânâ Seyyîd Ahmed ve evlâd-ı Seyyîd Abdülkadîr Meşâyih-i Harem-i Şerîf'e 2 sikke, diğer 11 kişiye birer sikkeden 11 sikke ve toplamda 12 kişiye 13 sikke-i hasene

⁶³⁵ BOA.EV.HMK.SR.00053.

⁶³⁶ Ber-vech-i iştirâk: Ortaklıkla.

⁶³⁷ BOA.EV.HMK.SR.00053/3a.

⁶³⁸ BOA.EV.HMK.SR.00053/3a-4a.

⁶³⁹ BOA.EV.HMK.SR.00053/3a-4a.

⁶⁴⁰ BOA.EV.HMK.SR.00053/4a-5a.

⁶⁴¹ BOA.EV.HMK.SR.00053/5a-6b.

⁶⁴² BOA.EV.HMK.SR.00053/6b-7b.

⁶⁴³ BOA.EV.HMK.SR.00053/7b.

⁶⁴⁴ BOA.EV.HMK.SR.00053/7b-7a.

⁶⁴⁵ BOA.EV.HMK.SR.00053/8b-8a.

⁶⁴⁶ BOA.EV.HMK.SR.00053/8a-9b.

tain edilmiştir.⁶⁴⁷ Kurra'-i Mahfil-i Mescid-i Aksâ-i Müşerrefe der-Rûz-i Cum'a Cemâati'ndeki 15 kişiye yirmişer paradan 300 para=7,5 sikke-i hasene tain edilmiştir ki bu her 40 paranın bir sikkeye eşit olduğunu göstermektedir.⁶⁴⁸ Câbiyân-ı Evkâf Cemâati'nde bulunan şahıslara 8 sikke-i hasene birer birer eşit olarak 8'e bölünmüştür.⁶⁴⁹ Eczâhânân berây-i rûh-i merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Süleyman Han aleyhi'r-rahme ve'r-Rıdvân der-Kubbetü's-Sahretullâhi Müşerrefe bi-hesâb-ı pâre-i Mısrî Cemâati'nde bulunan şahıslara toplamda 62 sikke-i hasene 15 para tain edilmiştir.⁶⁵⁰ 88 kişinin her birine 25 paradan 2.200 para tain edilmiş olmakla birlikte Mevlânâ Şeyh İshâk Müftî er-Râbia eş-Şerîfe'ye 95 para, Mevlânâ es-Seyyîd Ahmed ve Mevlânâ es-Seyyîd Abdülkadir el-Vefâî isimli iki seyyîde 50 para ve Mevlânâ Şeyh Cârullah karye-i Hadîs-i Şerîf ve Cüzhân'a 50 para olmak üzere bu 3 birimdeki 4 kişiye 195 para tain edilmiştir ki toplamda 2.395 para olur.⁶⁵¹ Sulehâ-i Mücâvirîn Cemâati'nde bulunan 119 birim ya da kişiye 1.464 sikke-i hasene 15 kusûr para tain edilmiştir. Para olarak surre alan bazı birimler şunlardır: Be-cihet-i Tâife-i Sâdât Kudûs-i Şerîf-i Mısrî (400 para), be-cihet-i Tâife-i Muhzırân der-vakt-i tevzî' sadaka-i hizmet (45 para), be-cihet-i Sulehâ ve Fukarâ-i Zaviye-i Meğaribe an mücâvirân-ı Kudûs-i Şerîf (100 para), be-cihet-i Şeyh Süleyman bin Dâvûd Şeyhü'l Mahyâ (200 para), be-cihet-i Ömer ve Ali Eytâm-ı Yahya (40 para), ve bu birimler arasında en çok pay alan be-cihet-i fukarâ-i sakaneyn ân mücâvirîn Kudûs-i Şerîf (1 sikke) birimidir.⁶⁵² Bu birimlere ilaveten 8 birimle beraber toplamda 13 birime para tain edilmiştir.⁶⁵³ İncelenen bu bölümde toplamda 455 birim ya da kişiye 1.983 sikke-i hasene 30 kusûr para tain edilmiştir.⁶⁵⁴

Defterin bu ilk bölümünde cemâat isimleri ve bu cemâat mensuplarına tain edilen surre miktarlarına ilişkin bilgiler verilmiş olmakla birlikte aşağıda yine ilk bölümde yer alan vakıf isimleri ve bu vakıflardan pay alacak birim ve şahıslar belirtilmiştir.

⁶⁴⁷ BOA.EV.HMK.SR.00053/9b-9a.

⁶⁴⁸ BOA.EV.HMK.SR.00053/9a-10b.

⁶⁴⁹ BOA.EV.HMK.SR.00053/10b.

⁶⁵⁰ BOA.EV.HMK.SR.00053/12a.

⁶⁵¹ BOA.EV.HMK.SR.00053/10a-12a.

⁶⁵² BOA.EV.HMK.SR.00053/13b-13a.

⁶⁵³ BOA.EV.HMK.SR.00053/13b-13a.

⁶⁵⁴ BOA.EV.HMK.SR.00053/15a.

Çizelge 5.16. 53 Numaralı defterde zikrolunan vakıflar⁶⁵⁵

Vakıf Adı	Surreden Pay Alan Birim/Kişi Sayısı	Tayin Olunan Miktar (Sikke-i Hasene)
Be-cihet-i Eczâhânân der-Kudüs-i Şerîf ki berây-i rûh-i merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Selim Han tâbe-serâh ân evkâf-ı Câmî-i Şerîf der-mahmiyye-i Edirne tayin-şoden	33	400
Be-cihet-i Eczâhânân der-Kudüs-i Şerîf ki berây-i rûh-i merhûme ve mağfûrun-lehâ Vâlide Sultân tâbet-serâha ân evkâf-ı Câmî-i Şerîf ve İmâret-i Âmire-i müşârunileyhâ der-Ükûdar	35	243
Toplam	68	643

Defterin ilk bölümünde incelenen vakıflardan Sultân Selim Han Câmî-i Şerîf Evkâfından Kudüs-i Şerîf'te Sultân Selim Han'ın rûhu için Kudüs-i Şerîf'te Kur'ân okunmasına mukabil 33 kişiye 400 sikke-i hasene⁶⁵⁶, Vâlide Sultân'ın Üskûdar'daki Câmî-i Şerîf ve İmâret-i Âmireleri Evkâfından merhûme Vâlide Sultân'ın rûhu için Kudüs-i Şerîf'te Kur'ân okunmasına mukabil toplamda 35 kişiye 243 sikke-i hasene tayin edilmiştir.⁶⁵⁷ Bu iki vakıftan toplamda 68 kişiye 643 sikke-i hasene tayin edilmiştir.

53 numaralı defterin birinci bölümünde toplamda 2.684 sikke-i hasene 30 kusûr para tayin edildiği anlaşılmaktadır.

5.3.1.2. 53 Numaralı defterin ikinci bölümü

Defterin ikinci bölümü “Defter-i Tevzî-i's-Sadakatü's-Sultâniyyetü'l-Cedîde” cümlesiyle başlamaktadır⁶⁵⁸ ki bu cümleyle Kudüs-i Şerîf için gönderilen, padişah sadakalarından tahsis edilen surre ifade edilmektedir. 45 adet cemâat isminin zikrolunduğu bu bölümde cemâat isimleri sıralanarak surrenden kaç mensubun ne miktarda surre alacağı belirtilmektedir.

⁶⁵⁵ BOA.EV.HMK.SR.00053.

⁶⁵⁶ BOA.EV.HMK.SR.00053/16a.

⁶⁵⁷ BOA.EV.HMK.SR.00053.

⁶⁵⁸ BOA.EV.HMK.SR.00053/17a.

Çizelge 5.17. 53 Numaralı defterin ikinci bölümünde zikrolunan cemâatler⁶⁵⁹

Cemâat Adı	Surrenden Pay Alan Birim/Kişi Sayısı	Tayin Olunan Miktar (Sikke-i Hasene)
Cemâat-i Mücâvirîn der-Kudüs-i Şerîf	52	52
Cemâat-i Mahalle-i Bâbü'l-Kattânîn ⁶⁶⁰	55	55
Cemâat-i Mahalle-i Bâb-ı Hıttâ ⁶⁶¹	64	64
Cemâat-i Ervâm-ı Mücâvirîn der-Hücürât-ı İmâret-i merhûme Haseki Sultân	22	22
Cemâat-i Mahalle-i Bâbü'l-Amûd ⁶⁶² maa-Mahalle-i Arasme	22	22
Cemâat-i Mahalle-i Bâbü's-Selâse maa-Hıttâ-i Dâvûd	20	20
Cemâat-i Mahalle-i Bâbü'l Hıttâ-i Tahtânî der-kurb-ı Bâbü'l Harem-i Şerîf	17	17
Cemâat-i Mahalle-i eş-Şerîf	9	9
Cemâat-i Mahalle-i Havalde	7	7
Cemâat-i Mahalle-i el-Serse?	13	13
Cemâat-i Huddâm-ı Mücâvirîn der-Makâm-ı Hazreti Dâvûd Aleyhissâlâvâtü Vesselâm	18	18
Cemâat-i Mevlânâ Ebûssuûd ve Şeyh Ebûlhüdâ	10	10
Cemâat-i Şeyh Ebûlhüdâ bin Dâvûd Şeyhü'l Muhanna? er-Resûl sallâhü aleyhi ve sellem	9	9
Cemâat-i Kurrâ-i Şeyhü's-Sâmit	11	11
Cemâat-i Şeyh Mehmed el-Karnî Kudüs-i Sürre'l-Azîz	11	11
Cemâat-i Mücâvirîn der-Ribât-ı Mansûrî	8	8
Cemâat-i Ribât-ı Alâeddin en-Nasr	9	9
Cemâat-i Ribât-ı Bayram Çavuş	3	3
Cemâat-i Mücâvirîn-i Ribât-ı Hâcî Kasım maa-havsü'l abd	6	6
Cemâat-i Mücâvirîn-i Medrese-i ...? ve Medrese-i Cevher maa-neferîn bu bâb	7	7
Cemâat-i Mahalle-i Akabe's-sebt maa-Bâbü'l-Âmûd	17	17
Cemâat-i Huddâm-ı Câmi-i Ömerî der-Mahalle-i Hûd maa-Zaviye-i Hünûd	9	9
Cemâat-i Zaviye-i Hünûd-ı Maltânî	15	15
Cemâat-i Hünûd-ı Zaviye-i Bâbü's-Sâhire ⁶⁶³	13	13
Cemâat-i Meğaribe maa-Mahalle-i er-Rîşe ⁶⁶⁴	20	22
Cemâat-i Müstahfızân-ı Kal'a-i Kudüs-i Şerîf Huddâm-ı Surre der-Vakt-i Tevzî' istihdâm-şoden	5	5

⁶⁵⁹ BOA.EV.HMK.SR.00053/17a-42a.⁶⁶⁰ Bâbü'l-Kattânîn: Mescid-i Aksâ'da bulunan kapılardan biri. Kapı 'pamukçular' çarşısına açıldığında bu ismi almıştır.⁶⁶¹ Bâb-ı Hıttâ: Kelime anlamı ülke, diyar olan Mescid-i Aksâ'da bulunan kapılardan biri.⁶⁶² Bâbü'l-Amûd: Kelime anlamı sütun, direk olan Mescid-i Aksâ'da bulunan kapılardan biri.⁶⁶³ Sâhire: Yer, zemin, yeryüzü.⁶⁶⁴ Rîşe: Saçak, püskül.

Çizelge 5.17. (devam) 53 Numaralı defterin ikinci bölümünde zikrolunan cemâatler⁶⁶⁵

Cemâat-i Nisvân-ı ⁶⁶⁶ Fukarâ-i Kudüs-i Şerîf	35	17,5
Cemâat-i Nisâ-i Mahalle-i Bâbü'l-Kattânîn	57	18
Cemâat-i Nisâ-i Bâb-ı Hıtta	33	17,5
Cemâat-i Nisâ-i Mahalle-i Rîşe maa-Mahalle-i Havalde	24	12
Cemâat-i Hıtta-i Bâb-ı Dâvûd	8	4
Cemâat-i Nisâ-i Usbetü's-sitt ⁶⁶⁷	5	2,5
Cemâat-i Nisâ-i Mahalle-i Gavanime ⁶⁶⁸	12	6,5
Cemâat-i Nisâ-i Mahalle-i Bâbü'l Amûd	17	8,5
Cemâat-i Nisâ-i Sultâniyye maa-Medrese-i Müntehâ	18	9
Cemâat-i Nisâ-i Ribât-ı Alâeddin maa-Ribât-ı Hâce Fâtıma	16	8
Cemâat-i Nisâ-i Ribât-ı el-Hâcc Kasım Nisâ-i Zükaku'l Hannâniye	12	6
Cemâat-i Nisâ-i Sâkin-i Medrese-i Meymûniyye ve Zaviye-i Sultâniyye	21	10,5
Cemâat-i Nisâ-i Mevleviyye-i Kudüs-i Şerîf	15	7,5
Cemâat-i Nisâ-i Ribât-ı Kürd maa-Sâdiyârî Ömerî	14	7
Cemâat-i Nisâ-i Bâb-ı Hıtta	28	14
Cemâat-i Nisâ-i Ribât-ı Mekkiyye maa-Tâ-i Medrese-i Hanefiyye	14	7
Cemâat-i Nisâ-i Hünûd-ı Tâife-i Hünûd-ı Sultânî ve Maltânî	12	6
Cemâat-i Nisâ-i Sâkin-i der-Ribât-ı diğer maa-Ribâtü's-Sultân	14	7
Cemâat-i Nisâ-i Mücâvirîn der-Makâm-ı Hazreti Dâvud Aleyhissalâvâtü Vesselâm	14	7
Toplam	821	629,5

Buna göre: Mücâvirîn der-Kudüs-i Şerîf Cemâati mensuplarının her birine birer sikke olmak üzere toplamda 52 kişiye 52 sikke-i hasene⁶⁶⁹, Mahalle-i Bâbü'l-Kattânîn Cemâati mensuplarının her birine birer sikke olmak üzere toplamda 55 kişiye 55 sikke-i hasene⁶⁷⁰, Mahalle-i Bâb-ı Hıtta Cemâati mensuplarının her birine birer sikke olmak üzere toplamda 64 kişiye 64 sikke-i hasene⁶⁷¹, Ervâm-ı Mücâvirîn der-Hücürât-ı İmâret-i merhûme Haseki Sultân Cemâati mensuplarının her birine birer sikke olmak üzere toplamda 22 kişiye 22 sikke-i hasene⁶⁷², Mahalle-i Bâbü'l-Amûd maa-Mahalle-i Arasme Cemâati mensuplarının her birine birer sikke olmak üzere toplamda 22 kişiye 22 sikke-i

⁶⁶⁵ BOA.EV.HMK.SR.00053/17a-42a.

⁶⁶⁶ Nisvân: Kadınlar.

⁶⁶⁷ Nisâ-i Usbetü's-sitt: 10-40 kişi kadar olan hanım topluluğu.

⁶⁶⁸ Gavanime: Mescid-i Aksâ'da bulunan bir kapı ve o kapıda yer alan minare.

⁶⁶⁹ BOA.EV.HMK.SR.00053/17a-19b.

⁶⁷⁰ BOA.EV.HMK.SR.00053/19b-20b.

⁶⁷¹ BOA.EV.HMK.SR.00053/20a-22b.

⁶⁷² BOA.EV.HMK.SR.00053/22b-22a.

hasene⁶⁷³, Mahalle-i Bâbü's-Selâse maa-Hıttâ-i Dâvûd Cemâati mensuplarının her birine birer sikke olmak üzere toplamda 20 kişiye 20 sikke-i hasene⁶⁷⁴, Mahalle-i Bâb'ı Hıttâ-i Tahtânî der-kurb-ı Bâbü'l Harem-i Şerîf Cemâati mensuplarının her birine birer sikke olmak üzere toplamda 17 kişiye 17 sikke-i hasene⁶⁷⁵, Mahalle-i eş-Şeref Cemâati mensuplarının her birine birer sikke olmak üzere toplamda 9 kişiye 9 sikke-i hasene⁶⁷⁶, Mahalle-i Havalde Cemâati mensuplarının her birine birer sikke olmak üzere toplamda 7 kişiye 7 sikke-i hasene⁶⁷⁷, Mahalle-i el-Serse? Cemâati mensuplarının her birine birer sikke olmak üzere toplamda 13 kişiye 13 sikke-i hasene⁶⁷⁸, Huddâm-ı Mücâvirîn der-Makâm-ı Hazreti Dâvûd Aleyhissâlâvâtü Vesselâm Cemâati mensuplarının her birine birer sikke olmak üzere toplamda 18 kişiye 18 sikke-i hasene⁶⁷⁹, Mevlânâ Ebûssuûd ve Şeyh Ebûlhüdâ Cemâati mensuplarının her birine birer sikke olmak üzere toplamda 10 kişiye 10 sikke-i hasene⁶⁸⁰, Şeyh Ebûlhüdâ bin Dâvûd Şeyhü'l Muhanna? er-Resûl sallahü aleyhi ve sellem Cemâati mensuplarının her birine birer sikke olmak üzere toplamda 9 kişiye 9 sikke-i hasene⁶⁸¹, Kurrâ-i Şeyhü's-Sâmit Cemâati mensuplarının her birine birer sikke olmak üzere toplamda 11 kişiye 11 sikke-i hasene⁶⁸², Şeyh Mehmed el-Karnî Kudüs-i Sürre'l-Azîz Cemâati mensuplarının her birine birer sikke olmak üzere toplamda 11 kişiye 11 sikke-i hasene⁶⁸³, Mücâvirîn der-Ribât-ı Mansûrî Cemâati mensuplarının her birine birer sikke olmak üzere toplamda 8 kişiye 8 sikke-i hasene⁶⁸⁴, Ribât-ı Alâeddin en-Nasr Cemâati mensuplarının her birine birer sikke olmak üzere toplamda 11 kişiye 11 sikke-i hasene⁶⁸⁵, Ribât-ı Bayram Çavuş Cemâati mensuplarının her birine birer sikke olmak üzere toplamda 8 kişiye 8 sikke-i hasene⁶⁸⁶, Mücâvirîn-i Ribât-ı Hâcî Kasım maa-havsü'l abd Cemâati mensuplarının her birine birer sikke olmak üzere toplamda 6 kişiye 6 sikke-i hasene⁶⁸⁷, Mücâvirîn-i Medrese-i ...? ve Medrese-i Cevher maa-neferîn bu bâb Cemâati mensuplarının her birine birer sikke olmak üzere toplamda 7 kişiye 7 sikke-i hasene⁶⁸⁸,

⁶⁷³ BOA.EV.HMK.SR.00053/22a-23b.

⁶⁷⁴ BOA.EV.HMK.SR.00053/23b-23a.

⁶⁷⁵ BOA.EV.HMK.SR.00053/24b.

⁶⁷⁶ BOA.EV.HMK.SR.00053/24a.

⁶⁷⁷ BOA.EV.HMK.SR.00053/24a-25b.

⁶⁷⁸ BOA.EV.HMK.SR.00053/25b-25a.

⁶⁷⁹ BOA.EV.HMK.SR.00053/25a-26b.

⁶⁸⁰ BOA.EV.HMK.SR.00053/26b.

⁶⁸¹ BOA.EV.HMK.SR.00053/26a.

⁶⁸² BOA.EV.HMK.SR.00053/26a-27b.

⁶⁸³ BOA.EV.HMK.SR.00053/27b-27a.

⁶⁸⁴ BOA.EV.HMK.SR.00053/27a.

⁶⁸⁵ BOA.EV.HMK.SR.00053/27a-28b.

⁶⁸⁶ BOA.EV.HMK.SR.00053/28b.

⁶⁸⁷ BOA.EV.HMK.SR.00053/28b-28a.

⁶⁸⁸ BOA.EV.HMK.SR.00053/28a.

Mahalle-i Akabe's-sebt maa-Bâbü'l-Âmûd Cemâati mensuplarının her birine birer sikke olmak üzere toplamda 17 kişiye 17 sikke-i hasene⁶⁸⁹, Huddâm-ı Câmî-i Ömerî der-Mahalle-i Hûd maa-Zaviye-i Hünûd Cemâati mensuplarının her birine birer sikke olmak üzere toplamda 9 kişiye 9 sikke-i hasene⁶⁹⁰, Zaviye-i Hünûd-ı Maltânî Cemâati mensuplarının her birine birer sikke olmak üzere toplamda 15 kişiye 15 sikke-i hasene⁶⁹¹, Hünûd-ı Zaviye-i Bâbü's-Sâhire Cemâati mensuplarının her birine birer sikke olmak üzere toplamda 13 kişiye 13 sikke-i hasene⁶⁹², Meğaribe maa-Mahalle-i er-Rîşe Cemâati mensuplarından yalnızca Mehmed bin Dâvûd isimli 1 kişiye 3 sikke, diğer 19 kişiye birer sikke olmak üzere toplamda 20 kişiye 22 sikke-i hasene⁶⁹³, Müstahfızân-ı Kal'a-i Kudüs-i Şerîf Huddâm-ı Surre der-Vakt-i Tevzî' istihdâm-şoden Cemâati mensuplarının her birine birer sikke olmak üzere toplamda 5 kişiye 5 sikke-i hasene⁶⁹⁴, Nisvân-ı Fukarâ-i Kudüs-i Şerîf Cemâati'nde bulunan 35 kişinin her birine yirmişişer paradan 700 para olmak üzere 17,5 sikke-i hasene⁶⁹⁵, Nisâ-i Mahalle-i Bâbü'l-Kattânîn Cemâati'nde bulunan 57 kişinin her birine yirmişişer paradan 1.140 para olmak üzere 18 sikke-i hasene⁶⁹⁶, Nisâ-i Bâb-ı Hıttâ Cemâati'nde bulunan 33 kişinin her birine yirmişişer paradan 660 para olmak üzere 17,5 sikke-i hasene⁶⁹⁷, Nisâ-i Mahalle-i Rîşe maa-Mahalle-i Havalde Cemâati'nde bulunan 24 kişinin her birine yirmişişer paradan 480 para olmak üzere 12 sikke-i hasene⁶⁹⁸, Hıttâ-i Bâb-ı Dâvûd Cemâati'nde bulunan 8 kişinin her birine yirmişişer paradan 160 para olmak üzere 4 sikke-i hasene⁶⁹⁹, Nisâ-i Usbetü's-sitt Cemâati'nde bulunan 5 kişinin her birine yirmişişer paradan 100 para olmak üzere 2,5 sikke-i hasene⁷⁰⁰, Nisâ-i Mahalle-i Gavanime Cemâati'nde bulunan 12 kişinin her birine yirmişişer paradan 240 para olmak üzere 6,5 sikke-i hasene⁷⁰¹, Nisâ-i Mahalle-i Bâbü'l Amûd Cemâati'nde bulunan 17 kişinin her birine yirmişişer paradan 340 para olmak üzere 8,5 sikke-i hasene⁷⁰², Nisâ-i Sultâniyye maa-Medrese-i Mûntehâ Cemâati'nde bulunan 18 kişinin her birine yirmişişer paradan 360 para

⁶⁸⁹ BOA.EV.HMK.SR.00053/29b.

⁶⁹⁰ BOA.EV.HMK.SR.00053/29a.

⁶⁹¹ BOA.EV.HMK.SR.00053/29a-30b.

⁶⁹² BOA.EV.HMK.SR.00053/30b-30a.

⁶⁹³ BOA.EV.HMK.SR.00053/30a-31b.

⁶⁹⁴ BOA.EV.HMK.SR.00053/31b-31a.

⁶⁹⁵ BOA.EV.HMK.SR.00053/31a-32b.

⁶⁹⁶ BOA.EV.HMK.SR.00053/32a-33a.

⁶⁹⁷ BOA.EV.HMK.SR.00053/34b-34a.

⁶⁹⁸ BOA.EV.HMK.SR.00053/34a-35a.

⁶⁹⁹ BOA.EV.HMK.SR.00053/35a.

⁷⁰⁰ BOA.EV.HMK.SR.00053/35a-36b.

⁷⁰¹ BOA.EV.HMK.SR.00053/36b.

⁷⁰² BOA.EV.HMK.SR.00053/36a.

olmak üzere 9 sikke-i hasene⁷⁰³, Nisâ-i Ribât-ı Alâeddin maa-Ribât-ı Hâce Fâtıma Cemâati'nde bulunan 16 kişinin her birine yirmişer paradan 320 para olmak üzere 8 sikke-i hasene⁷⁰⁴, Nisâ-i Ribât-ı el-Hâcc Kasım Nisâ-i Zükaku'l Hannâniye Cemâati'nde bulunan 12 kişinin her birine yirmişer paradan 240 para olmak üzere 6 sikke-i hasene⁷⁰⁵, Nisâ-i Sâkin-i Medrese-i Meymûniyye ve Zaviye-i Sultâniyye Cemâati'nde bulunan 21 kişinin her birine yirmişer paradan 420 para olmak üzere 10,5 sikke-i hasene⁷⁰⁶, Nisâ-i Mevleviyye-i Kudüs-i Şerîf Cemâati'nde bulunan 15 kişinin her birine yirmişer paradan 300 para olmak üzere 7,5 sikke-i hasene⁷⁰⁷, Nisâ-i Ribât-ı Kürd maa-Sâdiyârî Ömerî Cemâati'nde bulunan 14 kişinin her birine yirmişer paradan 280 para olmak üzere 7 sikke-i hasene⁷⁰⁸, Nisâ-i Bâb-ı Hıttâ Cemâati'nde bulunan 28 kişinin her birine yirmişer paradan 560 para olmak üzere 14 sikke-i hasene⁷⁰⁹, Nisâ-i Ribât-ı Mekkiyye maa-Tâ-i Medrese-i Hanefiyye Cemâati'nde bulunan 14 kişinin her birine yirmişer paradan 280 para olmak üzere 7 sikke-i hasene⁷¹⁰, Nisâ-i Hünûd-ı Tâife-i Hünûd-ı Süleymânî ve Maltânî Cemâati'nde bulunan 12 kişinin her birine yirmişer paradan 240 para olmak üzere 6 sikke-i hasene⁷¹¹, Nisâ-i Sâkin-i der-Ribât-ı diğeri maa-Ribâtü's-Sultân Cemâati'nde bulunan 14 kişinin her birine yirmişer paradan 280 para olmak üzere 7 sikke-i hasene⁷¹², Nisâ-i Mücâvirîn der-Makâm-ı Hazreti Dâvud Aleyhissalâvâtü Vesselâm Cemâati'nde bulunan 14 kişinin her birine yirmişer paradan 280 para olmak üzere 7 sikke-i hasene⁷¹³ tayin olunmuştur. Böylece defterin ikinci bölümünde zikrolunan cemâatler incelenmiş ve toplamda 821 kişiye 629,5 sikke-i hasene tayin olunmuştur.

5.3.1.3. 53 Numaralı defterin üçüncü bölümü

Defterin üçüncü bölümü “Defter-i Taksimât-ı Surre-i Şerîfe-i Hâkaniyye-i Rûmîyye-i cedîde ki berây-i Ahâli-i Hazreti İbrahim Halîlûllah Aleyhissalâvâtü Vesselâm” cümlesiyle başlamaktadır ki bu cümleyle Kudüs-i Şerîf'te bulunan Hazreti İbrahim ahâlisi için Hâkaniyye-i Rûmîyye-i cedîdeden surre tahsis edildiği anlaşılmaktadır.

⁷⁰³ BOA.EV.HMK.SR.00053/37b-37a.

⁷⁰⁴ BOA.EV.HMK.SR.00053/37a-38b.

⁷⁰⁵ BOA.EV.HMK.SR.00053/38b.

⁷⁰⁶ BOA.EV.HMK.SR.00053/38a-39b.

⁷⁰⁷ BOA.EV.HMK.SR.00053/39b-39a.

⁷⁰⁸ BOA.EV.HMK.SR.00053/39a-40b.

⁷⁰⁹ BOA.EV.HMK.SR.00053/40b-40a.

⁷¹⁰ BOA.EV.HMK.SR.00053/40a-41b.

⁷¹¹ BOA.EV.HMK.SR.00053/41b-41a.

⁷¹² BOA.EV.HMK.SR.00053/41a-42b.

⁷¹³ BOA.EV.HMK.SR.00053/42b-42a.

10 adet cemâat isminin zikrolunduğu bu bölümde cemâat isimleri sıralanarak surrenden kaç mensubun ne miktarda surre alacağı belirtilmektedir.

Çizelge 5.18. 53 Numaralı defterin üçüncü bölümünde zikrolunan cemâatler⁷¹⁴

Cemâat Adı	Surrenden Pay Alan Birim/Kişi Sayısı	Tayin Olunan Miktar (Para)	Tayin Olunan Miktar (Sikke-i Hasene)
Cemâat-i Hutebâ-i Hazreti İbrahim Halîlullah Aleyhissalâvâtü Vesselâm	2	-	7
Cemâat-i Eimme-i Hazreti Halîlü'r-rahman Aleyhissalâvâtü Vesselâm	4	-	16
Cemâat-i Müezzîn der-Harem-i Şerîf-i Nebvî Aleyhisselâm	13	-	13
Cemâat-i Huffâz-ı Merâkîdû'l-Enbiyâ ⁷¹⁵ Aleyhim es-Selâm	15	35	25
Cemâat-i Bevvâbîn-i Merâkîd-ı Hazretü'l-Enbiyâ Aleyhim es-Selâm	7	-	11
Cemâat-i Bevvâbîn-i Harem-i Şerîf	3	-	3
Cemâat-i Musaddarîn der-Harem-i Şerîf-i Hazreti'n-Nebî Aleyhisselâm	4	-	5
Cemâat-i Ferrâşîn-i der-Harem-i Şerîf	5	-	5
Cemâat-i Küttâb ve Ümenâ ⁷¹⁶ ve Muarrifin ve gayruhum	30	34	14
Cemâat-i Habbâzîn ⁷¹⁷ ve Tahhanîn ⁷¹⁸ ve Halîn? ve Tabbâhîn ⁷¹⁹ ve Hattâbîn ⁷²⁰ ve bazı Huddâm-ı Hazreti Halîlullah Aleyhissalâvâtü Vesselâm	49	460	11,5
Toplam	132	529	110,5

Hutebâ-i Hazreti İbrahim Halîlullah Aleyhissalâvâtü Vesselâm Cemâati'nde bulunan Şeyh Derviş bin Şeyh Cemâleddin el-Hatîb'e 6 sikke, Şeyh Ebû'n-Nasr'a 1 sikke olmak üzere 2 kişiye 7 sikke-i hasene⁷²¹, Eimme-i Hazreti Halîlü'r-rahman Aleyhissalâvâtü Vesselâm Cemâati'nde bulunan şahıslardan 4 kişiye dörder sikkeden 16 sikke-i hasene⁷²², Müezzîn der-Harem-i Şerîf-i Nebvî Aleyhisselâm Cemâati mensuplarının her birine

⁷¹⁴ BOA.EV.HMK.SR.00053.

⁷¹⁵ Merâkîdû'l-Enbiyâ: Nebîlerin kabirleri, mezarları.

⁷¹⁶ Ümenâ: 1. Güvenilir kimseler. 2. Eminler, alay hesaplarının veya sandık muâmelelerinin kendilerine bırakıldığı kimseler.

⁷¹⁷ Habbâzîn: Ekmekçiler.

⁷¹⁸ Tahhanîn: Öğütenler, değirmenciler.

⁷¹⁹ Tabbâhîn: Ahçılar.

⁷²⁰ Hattâbîn: Oduncular. <http://www.lugatim.com/s/hatt%C3%A2b>.

⁷²¹ BOA.EV.HMK.SR.00053/42a.

⁷²² BOA.EV.HMK.SR.00053/42a-43b.

birer sikke olmak üzere toplamda 13 kişiye 13 sikke-i hasene⁷²³, Huffâz-ı Merâkîdû'l-Enbiyâ Aleyhim es-Selâm Cemâati'nde bulunan 15 kişinin her birine 69 paradan 1.035 para olmak üzere 25 sikke-i hasene, 35 kusûr para⁷²⁴, Bevvâbîn-i Merâkîd-ı Hazretü'l-Enbiyâ Aleyhim es-Selâm Cemâati'nde bulunan Hazreti İbrahim Aleyhisselâm Türbedârı Şeyh Mahmûd el-Mısırî'ye 5, diğer 6 görevlinin her birine birer sikke olmak üzere toplamda 7 kişiye 11 sikke-i hasene⁷²⁵, Bevvâbîn-i Merâkîd-ı Hazretü'l-Enbiyâ Aleyhim es-Selâm Cemâati'nde bulunan 3 kişiye birer sikke olmak üzere 3 sikke-i hasene⁷²⁶, Musaddarîn der-Harem-i Şerîf-i Hazreti'n-Nebî Aleyhisselâm Cemâati'nde bulunan Şeyh Mahmûd bin Şerefeddin'e 2 sikke, diğer üç görevlinin her birine birer sikke olmak üzere toplamda 4 kişiye 5 sikke-i hasene⁷²⁷, Ferrâşîn-i der-Harem-i Şerîf Cemâati'nde bulunan 5 kişiye birer sikke olmak üzere 5 sikke-i hasene⁷²⁸, Küttâb ve Ümenâ ve Muarrişin ve gayruhum Cemâati'nde bulunan 30 kişinin her birine yirmi üçer paradan 690 para olmak üzere -be-hesâb- 14 sikke-i hasene, 34 kusûr para⁷²⁹, Habbâzîn ve Tahhanîn ve Halîn? ve Tabbâhîn ve Hattâbîn ve bazı Huddâm-ı Hazreti Halîlûllah Aleyhissalâvâtü Vesselâm Cemâati'nde bulunan 40 kişiye onar paradan 400 para, 2 kişiye 20 para ve 7 kişiye 40 para olmak üzere toplam 49 kişiye 460 para -be-hesâb- 11,5 sikke-i hasene⁷³⁰ tayin olunmuştur. Böylece defterin üçüncü bölümünde zikrolunan cemâatler incelenmiş ve toplamda 132 kişiye 110,5 sikke-i hasene 529 para tayin olunmuştur.

5.3.1.4. 53 Numaralı defterin dördüncü bölümü

Defterin dördüncü bölümü “Tevziât-ı Mezkûrîn an evkâf-ı merhûme ve mağfûrun-lehâ Vâlide Sultân tabet-serâha Vâlide-i merhûm ve mağfûrun-leh Gazî Sultân Murâd Han tâbe-serâh berây-i Eczâhânân der-Türbe-i Seyyidinâ Musa Aleyhissalâvâtü Vesselâm der-Kudûs-i Şerîf”⁷³¹cümlesiyle başlamaktadır ki bu cümleyle Kudûs-i Şerîf'te bulunan Hazreti Musa Aleyhisselâm'ın Türbesi'nde Kur'ân okunması için Vâlide Sultân tarafından -Gazî Sultân Murâd Han'ın vâlidesi- surre tahsis edildiği anlaşılmaktadır. Bu vakıftan tahsis edilen surrenin taksimi şu şekildedir: Kudûs-i Şerîfde vâki' Hz. Musa Türbesi'nde

⁷²³ BOA.EV.HMK.SR.00053/43b.

⁷²⁴ BOA.EV.HMK.SR.00053/43a.

⁷²⁵ BOA.EV.HMK.SR.00053/44b.

⁷²⁶ BOA.EV.HMK.SR.00053/44b.

⁷²⁷ BOA.EV.HMK.SR.00053/44a.

⁷²⁸ BOA.EV.HMK.SR.00053/44a.

⁷²⁹ BOA.EV.HMK.SR.00053/45b-45a.

⁷³⁰ BOA.EV.HMK.SR.00053/45a-46b.

⁷³¹ BOA.EV.HMK.SR.00053/46b.

Ecza-i Şerîfe tilavet olunmak için altışar sikke filori tayin olunmuştur. Eş-Şeyh Salih ve Eş-Şeyh Musa bin Ahmed ve Nûrullah bin eş-Şeyh Abdurrahman'a nezâret için 20 sikke; Eş-Şeyh Salih ve eş-Şeyh Musa'ya 15 sikke, Nûrullah'a 5 sikke.⁷³² Bir birime 20 sikke ve diğer 31 birime altışar sikkeden toplamda 32 kişiye 206 sikke-i hasene tayin olunmuştur.⁷³³

Defterin dördüncü bölümünde verilen surre genel toplamına göre: Kudüs'e 2.643 hasene, 24 kusûr para tahsis edilmiştir ki bu miktarlardan be-cihet-i muayyene 849 hasene ve be-cihet-i gayr-i muayyene 1.794 hasenedir.⁷³⁴ Defterdeki toplam surre miktarının verildiği 47b varakın devamında "Minhâ teslîm bihî Emin-i Surre" ifadesiyle Surre Emîni'ne teslim edilen miktar 2.480 hasene, be-cihet-i muayyene 849 hasene, be-cihet-i gayr-i muayyene 1.631 hasene olarak belirtilmektedir.⁷³⁵

47b varakta verilen genel toplamdan sonra 48b varakta münferid olarak kaydedilmiş bir vakıftan daha önce bahsedilmişti. Bu vakıftan "Ân evkâf-ı Câmî-i Şerîf merhûm Mehmed Ağa -Ağa-yi sâbık dârü's-saâde- der-İstanbul berây-i beşhan-ı Hücre-i Mescid-i Aksâ der-mukâbele-i Sahretullâh-ı Müşerreffe der-Kudüs-i Şerîf der-vakt-'s-sabah tayin-gerde" ifadesiyle eski Dârü's-saâde Ağası Merhûm Mehmed Ağa vakfı tarafından Kudüs-i Şerîf'teki Mescid-i Aksâ'da sabah vaktinde duâ okunmasına mukabil surre tahsis edildiği anlaşılmaktadır. Buna göre: Şeyh Zeynel Arab ve Şeyh Abdullah ve Şeyh Abdülgaaffar ve evlâd-ı Şeyh Abdülkadîr bin Şeyh Habîb'e 12 sikke tayin edilmiştir.⁷³⁶

⁷³² BOA.EV.HMK.SR.00053/46b.

⁷³³ BOA.EV.HMK.SR.00053/46b-47b.

⁷³⁴ BOA.EV.HMK.SR.00053/47b.

⁷³⁵ BOA.EV.HMK.SR.00053/47b.

⁷³⁶ BOA.EV.HMK.SR.00053/48b.

6. SONUÇ

Osmanlı'nın Mekke, Medine ve Kudüs'e duyduğu muhabbetin ve Hz. Muhammed sevgisinin bir alâmeti olan "Haremeyn-i Şerifeyn hizmetleri" ve bunlardan sadece biri olan "Surre-i Hümayûn" sistemi, üzerinde durulmaya ve izaha değer bir mevzûdur.

Osmanlı Devleti'nde ilk defa surre gönderen padişah Çelebi Mehmed olarak zikredilmesine rağmen; surrenin nereden, ne miktar ve hangi tarihte gönderildiği hususunda net bir bilgi yoktur. Ancak bu konudaki genel kanaat, Çelebi Mehmed'in babası Yıldırım Bayezid'in Mekke ve Medine'ye ilk surre gönderen padişah olduğu yönündedir. Yavuz Sultân Selim dönemine gelinceye kadar düzensiz bir şekilde gönderilen surre, Mısır'ın fethinden itibaren her yıl gönderilmeye başlanmıştır. Devletin zor dönemlerinde dahi aksatılmayıp 1916 yılına kadar kesintisiz sürdürülen surre geleneği, I. Dünya Savaşı'nda Mekke Emiri Şerîf Hüseyin Paşa'nın isyânı sebebiyle gönderilemez hale gelmiştir. 1916 senesinde gönderilen surre Medine'ye kadar gidebilmiş fakat Mekke'ye ulaştırılmamıştır. Sonraki yıllarda bu âdet terk edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar gönderilen surre, "surre defterleri" denilen özel bir deftere kaydedilmiştir. Hangi vakıflardan surre gönderildiği, bu surrelerin Ravza-i Mutahhara, Mescid-i Haram ve Mescid-i Aksâ'da görev yapanlar ve mücâvir dediğimiz ibadet maksatlı Mekke, Medine ve Kudüs'ü yurt edinenler arasında yapılan taksimat, isim isim bu defterlere kaydedilmiştir. Günümüzde Başbakanlık Osmanlı Arşivi Surre Defterleri Kataloğu'nda 4170 defter kayıtlıdır. Tarihi en erken olan defter 1600-1601 (H.1009) tarihli defterdir. En geç olan ise 4125 numaralı, 1909 1910 (H. 1328) 47 tarihli defterdir. Defterler Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış ve çeşitli yazı tipleriyle yazılmışlardır. Genellikle 15×42 olan defterler dikdörtgen şeklindedir.

Çalışma konusunu oluşturan H.1070 / M.1660 yılına ait ve Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde 00052, 00053, 00054, 00055, 00056, 00057, 00058, 00059, 00060 numaraları ile kayıtlı defterler, tahsis edilen surre miktarlarını içerdiği gibi bu surrelerin kimlere dağıtılacağı bilgisini de vermektedir. Surre defterleri incelenerek hazırlanan bu çalışma, hem Osmanlıların dinî, hukukî, iktisâdî ve sosyal hayatı hakkında hem de Mekke, Medine ve Kudüs'te yaşayan yerli halkın sosyal yapısı hakkında fikir edinilmesine yardımcı olmaktadır. 00052 numaralı defter 82 varak, 00053 numaralı defter

50 varak, 00054 numaralı defter 92 varak, 00055 numaralı defter 12 varak, 00056 numaralı defter 12 varak, 00057 numaralı defter 8 varak, 00058 numaralı defter 12 varak, 00059 numaralı defter 12 varak ve 00060 numaralı defter 8 varaktan oluşmaktadır. Ayrıca H.966-H.1176/M.1559-M.1763 tarihli 74 adet Mühimme Defteri incelenerek 173 tane surre ile ilgili hüküm incelenerek, güvenlik tedbirleri ile alakalı 45 hükme yer verilmiştir.

Çizelge 5.19. 1070/1660 Tarihli surre defterlerinde tespit edilen Surre-i Hümâyûn⁷³⁷

Surre Defter Numarası	Surrenin Gönderildiği Merkez	Defterdeki Varak Sayısı	Defterin Boyutu	Gönderilen Surre Miktarı	Surre Gönderenlerin İsmi
00052	Medine	82	15cm×42cm	43.181,5 hasene 2.194,5 kuruş-ı kâmil	Hâkaniye-i Rûmiyye-i Cedîde, İstanbul Ermeni cizyesi ve defterde isimleri yazılı vakıflar
00053	Kudüs	50	15cm×42cm	2.643 hasene 24 küsur para	Hâkaniye-i Rûmiyye-i Cedîde ve defterde isimleri yazılı vakıflar
00054	Mekke	92	15cm×42cm	16.488 sikke-i hasene	Hâkaniye-i Rûmiyye-i Cedîde ve defterde isimleri yazılı vakıflar
00055	Mekke	12	15cm×42cm	1.333 sikke-i hasene	Girid Serdârı Vezir Hüseyin Paşa Vakfı
00056	Medine	12	15cm×42cm	1.410 fî sene hasene	Sultân Murâd Han Türbesi Vakfı
00057	Mekke	8	15cm×42cm	1.365 sikke-i hasene	Yanova'ya bağlı Sebeş ve Lugoş mahsulleri
00058	Mekke	12	15cm×42cm	1.410 fî sene hasene	Sultân Murâd Han Türbesi Vakfı
00059	Medine	12	15cm×42cm	2.000 sikke-i hasene	Girid Serdârı Vezir Hüseyin Paşa Vakfı
00060	Medine	8	15cm×41cm	1.635 sikke-i hasene	Yanova'ya bağlı Sebeş ve Lugoş mahsulleri

Yukarıdaki çizelge, 1070/1660 tarihinde Mekke, Medine ve Kudüs'e gönderilen surre miktarlarını içermektedir. Toplamda 71.465,5 sikke-i hasene, 2.194,5 adet kuruş-ı kâmil olan bu surre miktarı içinde en çok payı alan şehir Medine, ardından Mekke ve son olarak da Kudüs'tür.

⁷³⁷ BOA.EV.HMK.SR.00052, 00053, 00054, 00055, 00056, 00057, 00058, 00059, 00060.

Osmanlı padişahlarının zikredilen üç şehre verdiği kudsiyet neticesinde gönderdiği surreler ve bu surrelerin kaydedildiği Surre-i Hümâyûn defterleri gönderildiği yerin sosyal, kültürel ve ekonomik durumu hakkında fikir edinilmesine yardımcı olması bakımından önemlidir. Defterlerde isimlerin önünde kullanılan şeyh, molla, müderris, çavuş, dizdâr, kethüdâ, vâiz, hâfız, müezzin gibi unvanlar bölgede var olan meslek grupları hakkında bilgi vererek sosyal yapıyı anlamaya katkı sağlamaktadır. Ayrıca Hanefî, Şafîî, Hanbelî, Mâlikî mezhep makamları ve bu makamlara tahsis edilen surre miktarları zikredilmektedir ki bu da 4 mezhebin imam ve mensuplarının bu bölgede yaşadıkları bilgisini sunmaktadır. Yine bahsi geçen bu defterlerden anlaşıldığı üzere padişah, padişah kızları, vâlide sultânlar, devlet ileri gelenleri ve halktan bazı kimseler çeşitli vakıflar kurarak Mekke, Medine ve Kudüs ahalisine surre tahsis etmişlerdir. Bu vakıflar arasında en fazla yardım padişah vakıflarından gönderilmiştir.

KAYNAKLAR

- Ahmet Vefik (Paşa). (2000). *Lehce-i Osmânî*. (Haz. Recep Toparlı). Ankara: TDK Yay.
- Almasri, M. (2015). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Kudüs'e Gönderilen Surre-i Hümayun*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Âşıkpaşazâde. (2003). *Osmanoğulları'nın Tarihi*. (Haz. Kemal Yavuz, M. A. Yekta Saraç). İstanbul: MAS Matbaacılık A.Ş.
- Atalar, M. (1999). *Osmanlı Devletinde Surre-i Hümayûn ve Surre Alayları*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Atalar, M. (1986). "Surre-Nâme (1335/1916)". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28, 419-426.
- Atalar, M. (1991). "Haremeyn'e Denizden Surre Gönderilmesi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 32, 121-127.
- Ateş, İ. (1981). "Osmanlılar Zamanında Mekke ve Medine'ye Gönderilen Para ve Hediyeler". *Vakıflar Dergisi*, 13, 113-170.
- Avcı, C. (2002). *Kudüs*. (C. 26. s. 327-329). Ankara: DİA.
- Baktır, M. (2009). *Suffe* (C. 37. s. 469-470). İstanbul: DİA.
- Bilge, Mustafa L., Küçükaşçı, Mustafa Sabri. (2012), *Yenbu'* (C. 43. s. 421-423). İstanbul: DİA.
- BOA.EV.HMK.SR.00052.
- BOA.EV.HMK.SR.00053.
- BOA.EV.HMK.SR.00054.
- BOA.EV.HMK.SR.00055.
- BOA.EV.HMK.SR.00056.
- BOA.EV.HMK.SR.00057.
- BOA.EV.HMK.SR.00058.
- BOA.EV.HMK.SR.00059.
- BOA.EV.HMK.SR.00060.
- Bozkurt, N. (2004). *Mescid-i Aksâ* (C. 29. s. 268-271). Ankara: DİA.
- Bozkurt, N. (2007). *Ravza-i Mutahhara* (C. 34. s. 475). İstanbul: DİA.

- Bozkurt, N., Küçükaşçı, M. S. (2003). *Medine* (C.28. s. 305-311). İstanbul: DİA.
- Bozkurt, N., Küçükaşçı, M. S. (2003). *Mekke* (C.28. s. 555-563). İstanbul: DİA.
- Buzpınar Ş. T., Küçükaşçı, M. S. (1997). *Haremeyn* (C. 16. s. 153-157). İstanbul: DİA.
- Buzpınar, Ş. T. (2009). *Surre* (C. 37. s. 567-569). İstanbul: DİA.
- Devellioğlu, F. (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. (Yirmi Altıncı Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Ecer, A. Vehbi. (1989). “Tarih Boyunca Mekke’nin Yönetimi”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (3), 297-311.
- Elkabashi, A. M. O. (2006). *Osmanlı Medinesi: XVI. YY.’da Mukaddes Bir Şehrin İdarî, Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- El-Yemenî, M. (2017). *Mekke Medine ve Kudüs’ün Faziletleri-Tuhfetü’l Âşıkîn Fezâil-i Mekke ve’l Medine ve’l Kudüs*. (Haz. G. Beşenk), İstanbul: Büyüyenay Yay., (Eserin orijinali Ayasofya Nüshası-1699, Hacı Mahmud Nüshası-EF 1718’de yayımlandı).
- Emecen, F. (2006). *Mustafa I.* (C. 31. s. 272-275). İstanbul: DİA.
- Emecen, F. (2007). *Osman II.* (C. 33. s. 453-456). İstanbul: DİA.
- Emecen, F. (2009). *Selim II* (C. 36. s. 414-418). İstanbul: DİA.
- Er, R. (2000). *İbnü’l-Hannât* (C. 21. s. 69-70). İstanbul: DİA.
- Evliyâ Çelebi. (2017). *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi: Kütahya, Manisa, İzmir, Antalya, Karaman, Adana, Halep, Şam, Kudüs, Mekke, Medine*. (İkinci Baskı). C. 2, 9. kitap. (Haz. S.A. Kahraman), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. (Eserin orijinali 1314’de yayımlandı).
- Eyüb Sabri (Paşa). (1306). *Mir’atü’l-Haremeyn I-II*. (Tıpkıbasım). İstanbul: Bahriye Matbaası.
- Güler, M. (2011). *Osmanlı Devleti’nde Haremeyn Vakıfları -16. ve 17. Yüzyıllar*. (İkinci Baskı). İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2002). *Kudüs* (C.26. s. 323-327). Ankara: DİA.
- Hüseyin Remzi. (1305). *Lugat-ı Remzî (I-II)*. İstanbul: Matbaa-i Hüseyin Yayınevi.
- İlgürel, M. (1989). *Ahmed I.* (C. 2. s. 30-33). İstanbul: DİA.
- İnternet: <http://www.lugatim.com>. adresinden 05.12.2019’da alınmıştır.
- Karagöz, İ., Keskin, M., Altuntaş, H. (2009). *Hac İlmihali (Yedinci Baskı)*. Ankara DİB. Yay.

Karaman, H., Özek, A., Dönmez, İ. K., Çağrı, M., Gümüş, S., Turgut, A., (2015). *Kur'ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâl*. Ankara: TDV Yay.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. (2008). *Surre-i Hümayûn*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.

Kütükoğlu, B. (2006). *Murad III*. (C. 31. s. 172-176). İstanbul: DİA.

Mekkî, M. Emin. (2009). *Osmanlı Padişahlarının Haremeyn Hizmetleri*. (Çev. İ. Dönmez). İstanbul: Çamlıca Basın Yayın. (Eserin orijinali 1900 senesinde yayımlandı).

Mihai Maxim, “Yeni Osmanlı Belgelerine Göre XVII. Yüzyılda Temeşvar Eyâletinden Mekke ve Medine’ye Gönderilen Surre Altını”, *TTK Bildiriler*, XIV (2005), II(2), 1049-1053 ve fotokopiler.

Muallim Nâcî. (1978). *Lûgat-ı Nâcî*. (Tıpkıbasım). İstanbul: Çağrı Yay.

Mühimme Defter No: 102, Hüküm No: 720, Tarih: 29 C 1103, Özet.

Mühimme Defter No: 102, Hüküm No: 749, Tarih: 10 B 1103, Özet.

Mühimme Defter No: 104, Hüküm No: 783, Tarih: 10 B 1104, Özet.

Mühimme Defter No: 104, Hüküm No: 800, Tarih: 10 B 1104, Özet.

Mühimme Defter No: 108, Hüküm No: 299, Tarih: 29 C 1107, Özet.

Mühimme Defter No: 108, Hüküm No: 424, Tarih: 20 B 1107, Özet.

Mühimme Defter No: 110, Hüküm No: 1754, Tarih: 29 L 1109, Özet.

Mühimme Defter No: 110, Hüküm No: 2514, Tarih: 10 B 1110, Özet.

Mühimme Defter No: 111, Hüküm No: 1586, Tarih: 29 C 1112, Özet.

Mühimme Defter No: 111, Hüküm No: 757, Tarih: 20 B 1111, Özet.

Mühimme Defter No: 112, Hüküm No: 1144, Tarih: 20 Ra 1114, Özet.

Mühimme Defter No: 112, Hüküm No: 387, Tarih: 29 Ş 1113, Özet.

Mühimme Defter No: 116, Hüküm No: 962, Tarih: 20 B 1121, Özet.

Mühimme Defter No: 119, Hüküm No: 1980, Tarih: 29 C 1125, Özet.

Mühimme Defter No: 122, Hüküm No: 270, Tarih: 10 B 1126, Özet.

Mühimme Defter No: 122, Hüküm No: 362, Tarih: 29 B 1126, Özet.

Mühimme Defter No: 122, Hüküm No: 377, Tarih: 29 B 1126, Özet.

Mühimme Defter No: 123, Hüküm No: 103, Tarih: 20 C 1127, Özet.

Mühimme Defter No: 123, Hüküm No: 104, Tarih: 20 Ca 1127, Özet.

Mühimme Defter No: 123, Hüküm No: 97, Tarih: 20 C 1127, Özet.

Mühimme Defter No: 124, Hüküm No: 192, Tarih: 29 B 1129, Özet.

Mühimme Defter No: 124, Hüküm No: 193, Tarih: 29 B 1129, Özet.

Mühimme Defter No: 124, Hüküm No: 194, Tarih: 29 B 1129, Özet.

Mühimme Defter No: 124, Hüküm No: 195, Tarih: 29 B 1129, Özet.

Mühimme Defter No: 124, Hüküm No: 197, Tarih: 20 B 1129, Özet.

Mühimme Defter No: 124, Hüküm No: 222, Tarih: 20 B 1129, Özet.

Mühimme Defter No: 124, Hüküm No: 223, Tarih: 20 B 1129, Özet.

Mühimme Defter No: 27, Hüküm No: 679, Tarih: 21 Za 983, Özet.

Mühimme Defter No: 3, Hüküm No: 1572, Tarih: 07 M 968, Özet.

Mühimme Defter No: 3, Hüküm No: 317, Tarih: 09 Z 966, Özet.

Mühimme Defter No: 31, Hüküm No: 862, Tarih: 01 Ş 985, Özet.

Mühimme Defter No: 57, Hüküm No: 109, Tarih: 10 B 1153, Özet.

Mühimme Defter No: 57, Hüküm No: 676, Tarih: 20 B 1171, Özet.

Mühimme Defter No: 57, Hüküm No: 696, Tarih: 29 C 1172, Özet.

Mühimme Defter No: 57, Hüküm No: 702, Tarih: 10 B 1172, Özet.

Mühimme Defter No: 57, Hüküm No: 706, Tarih: 20 B 1173, Özet.

Mühimme Defter No: 57, Hüküm No: 727, Tarih: 20 B 1176, Özet.

Mühimme Defter No: 7, Hüküm No: 387, Tarih: 19 R 975, Özet.

Mühimme Defter No: 7, Hüküm No: 396, Tarih: 20 R 975, Özet.

Mühimme Defter No: 71, Hüküm No: 508, Tarih: 25 L 1001, Özet.

Mühimme Defter No: 71, Hüküm No: 509, Tarih: 25 L 1001, Özet.

Mühimme Defter No: 71, Hüküm No: 510, Tarih: 25 L 1001, Özet.

Mühimme Defter No: 72, Hüküm No: 145, Tarih: 28 C 1002, Özet.

Mühimme Defter No: 72, Hüküm No: 149, Tarih: 28 C 1002, Özet.

Mühimme Defter No: 72, Hüküm No: 253, Tarih: 13 B 1002, Özet.

Mühimme Defter No: 72, Hüküm No: 93, Tarih: 11 C 1002, Özet.

Nabi, (1989). *Tuhfet'ül Haremeyn-Hac Hatıraları*. Şanlıurfa: Özdaş Basım Yayım.

Örenç, A. (2015). "Hadisler Çerçevesinde Mekke Şehri ve Fazileti". *Tarih Okulu Dergisi*, Y. 8, (XXII), 83-112.

Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. (C. I-II-III). İstanbul: Milli Eğitim Bsmv.

Söylemezoğlu, S.Ş. (2012). *Hicaz Seyahatnâmesi*. (Haz. A. Çaycı, B. Ürekli). İstanbul: İz Yayıncılık. (Eserin orijinali 1892'de yayımlandı).

Şemseddin Sâmî. (2010). *Kâmûs-ı Türkî*. (Tıpkıbasım). İstanbul: Çağrı Yay.

Şeşen, R. (2009). *Selâhaddîn-i Eyyûbî* (C. 36. s. 337-340). İstanbul: DİA.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü-Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı. (2010). *Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

Tansel, S. (1969). *Yavuz Sultan Selim*. Ankara: Milli Eğitim Bsmv.

Tuğlacı, P. (1972). *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, İstanbul: Pars Yay. C. I-VI.

Turan, O. (2010). *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi-Türk Dünya Nizâmının Millî, İslâmî ve İnsânî Esasları*. (On Dokuzuncu Basım) İstanbul: Ötüken. Yay.

Uğur, H. (2011). *Tekrûr* (C. 40, s. 387-388), İstanbul: DİA.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*. Ankara: TTK Bsmv.

Uzunçarşılı, İ. H. (2013). *Mekke-i Mükerreme Emirleri*. (İkinci Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

Zeynü'd-dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdî'l-Lâtîfî'z-Zebîdî. (1985). *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*. (Müt. Darülfünun Müderrislerinden Ahmed Naim). C. 6-10. Ankara: DİB Yay.

EKLER

EK-1. Mekke-i Mükەرreme -Kâbe'nin elle yapılmış resmi. (E.H.T)-⁷³⁸

⁷³⁸ BOA. PLK.p., Plan-Projeler, Tarih 29 Z 1266.

EK-2. Medine-i Münevvere⁷³⁹

⁷³⁹ Anonim, 19. yy. ortaları, Fildişi üzerine akvarel 10*13,5 cm. Resim koleksiyonu, T.S.M. 17/344 Yayınlanmamıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. (2008). Surre-i Hümayûn. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 129.

EK-3. Kudüs'ten bir görünüş⁷⁴⁰

⁷⁴⁰ Harman Ö. F., (2002). Kudüs. (C.26., s. 326). Ankara: DİA.

EK-4. 1/1. Osmanlı Devleti Asyası-Batı, Arabistan Yarımadası'ndaki telgraf hattını gösterir harita. Hacca giden Müslümanların yol güzergâhı ve yapılması düşünülen telgraf hattını göstermiştir.⁷⁴¹

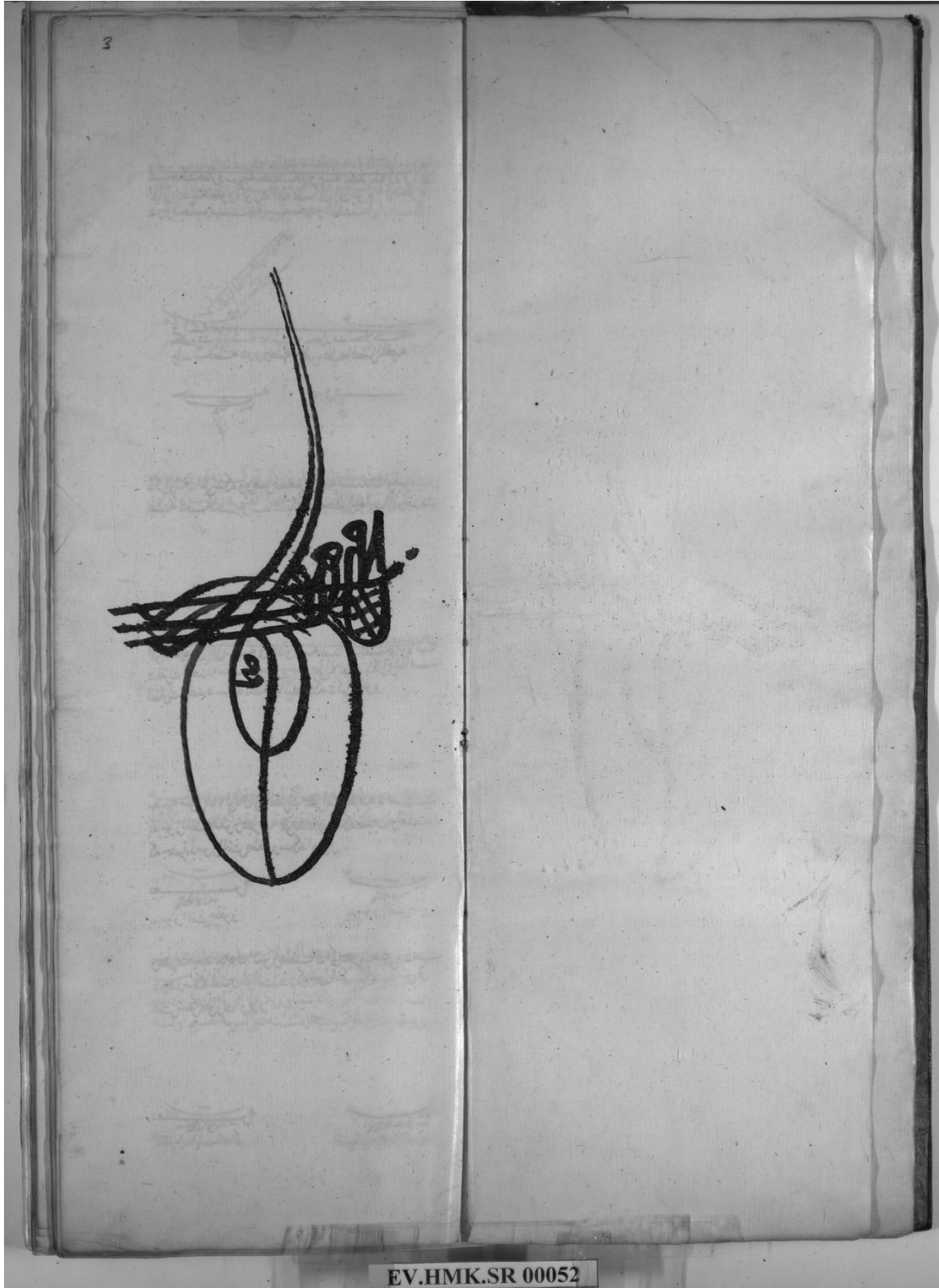
⁷⁴¹ BOA. HRT.h.. Haritalar, Tarih 29 Z 1341 (Hazırlayan Erkan-ı Harbiye Müşiri Şakir Paşa. Elle yapılmış. Telgrafhaneler, yeni eski kodlar gösterilmiştir. Beyrut-Şam-Mekke-i Mükerrreme arasını içine almaktadır).

EK-6. Hicaz telgraf hattının Medine'ye girişinde yapılan tören.⁷⁴³

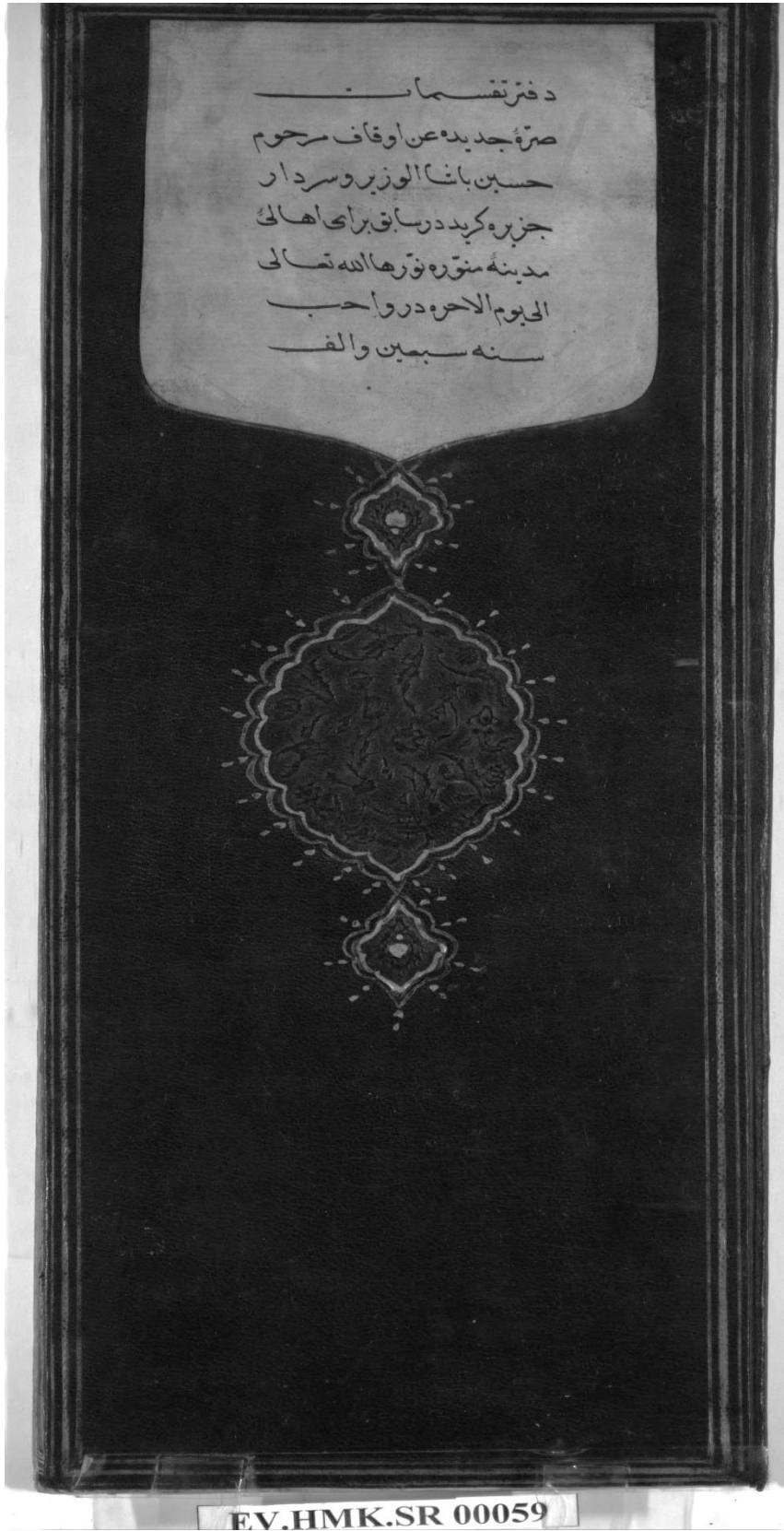
⁷⁴³ BOA. FTG.f.. Fotoğraflar, Tarih 29.10.1923.

EK-7. IV. Mehmed Han'ın tuğrası.⁷⁴⁴

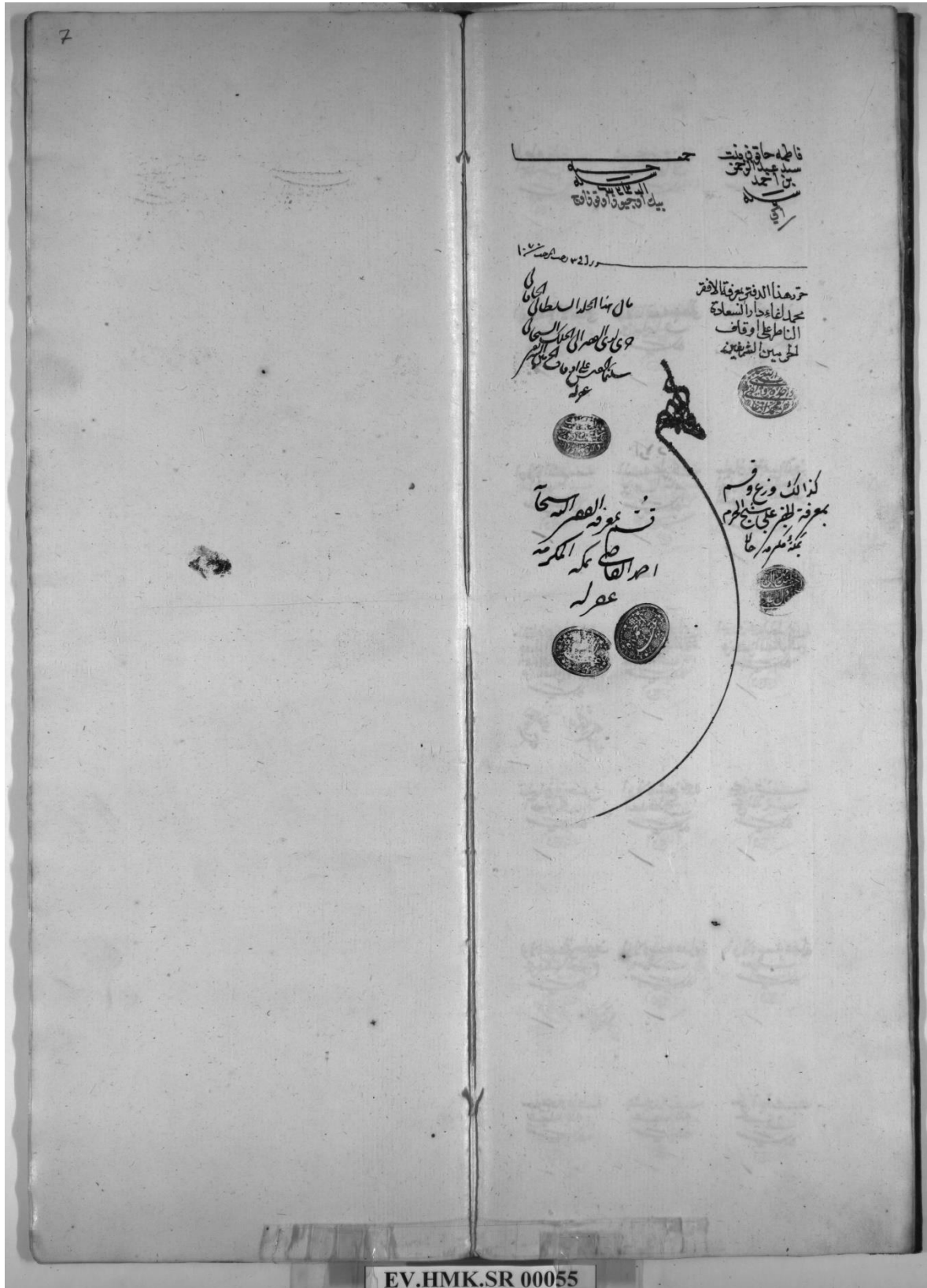
⁷⁴⁴ BOA.EV.HMK.SR.00052. (Defterlerin başında bulunan, dönemin padişahının tuğrası).

EK-8. Medine-i Münevvere'ye gönderilen surre defterinin giriş sayfası.⁷⁴⁵

⁷⁴⁵ BOA.EV.HMK.SR.00059. (Defterlerin giriş sayfaları nereden ve nereye surre gönderildiğini açıklayarak başlamaktadır).

EK-9. Mekke-i Mükerrerme'ye gönderilen surre defterinin son sayfası.⁷⁴⁶

⁷⁴⁶ BOA.EV.HMK.SR.00055. (Surre miktarının toplamının verildiği son sayfadır).

EK-11. Surrenin gönderildiği kişinin Medine-i Münevvere'deki adresinin bulunduğu surre çantasının ön yüzü.⁷⁴⁸

⁷⁴⁸ Çantanın üzerinde: Bi-mennihî Teâlâ, Medine-i Münevvere ahâlî-i kiramından ve Harem-i Şerîf (ru') esâsından er-Re-îs Ubeyd ve mahdûmu Ali ve İsa Efendi'ye vusul, 1320 (1902) yazılıdır. 44,5*45 cm. (Bkz., T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. Yay. Haz. Somer, Dr. Ş. N., Ovalıoğlu, İ., Yüzbaşıoğlu, N., Küçük, M., Kanyılmaz, Ş. (1997). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Belge Türleri, Padişah El Yazıları ve Belge Restorasyonu*. İstanbul, 142).

EK-12. Surre çantasını Medine-i Münevvere'ye gönderen kişinin, hediye alındıktan sonra çantanın geri gönderilmesini sağlamak üzere adresinin yazılı olduğu arka yüzü.⁷⁴⁹

⁷⁴⁹ Çantanın üzerinde: Bi-mennihî Teâlâ, Der'i Aliyye'de Sarây-ı Hümâyûn Hubûbât Ambarı hademesinden Hasan Efendi'ye vusul bula, sene 1320 (1902) yazılıdır. 44,5*45 cm. (Bkz., T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. Yay. Haz. Somer, Dr. Ş. N., Ovalıoğlu, İ., Yüzbaşıoğlu, N., Küçük, M., Kanyılmaz, Ş. (1997). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Belge Türleri, Padişah El Yazıları ve Belge Restorasyonu*. İstanbul, 143).

EK-13. Dârulhilâfe Altınları/Surre Altınları⁷⁵⁰

⁷⁵⁰ H. 1223 (M. 1808) Altın (Tam) Ağırlık: 1,60 gr. Çap: 20 mm. (Çeyrek) Ağırlık: 0,50 gr. Çap: 13 mm. Özel Koleksiyon, Yayınlanmamıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. (2008). Surre-i Hümayûn. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 107.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : DEĞİRMENCİ, Esra Nur
Uyruğu : T.C.
Doğum Yeri : Erzincan
e-mail : esranurdegirmenci24@gmail.com

Eğitim Durumu

Lise : Layika Akbilek Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi
Üniversite : Erciyes Üniversitesi
Yüksek Lisans : Gazi Üniversitesi

İş Deneyimi

Yıl Yer Görev

2015 – Ahmet Yesevi Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi / Ankara - Tarih Öğretmeni

Gazili Olmak Ayrıcalıktır...